

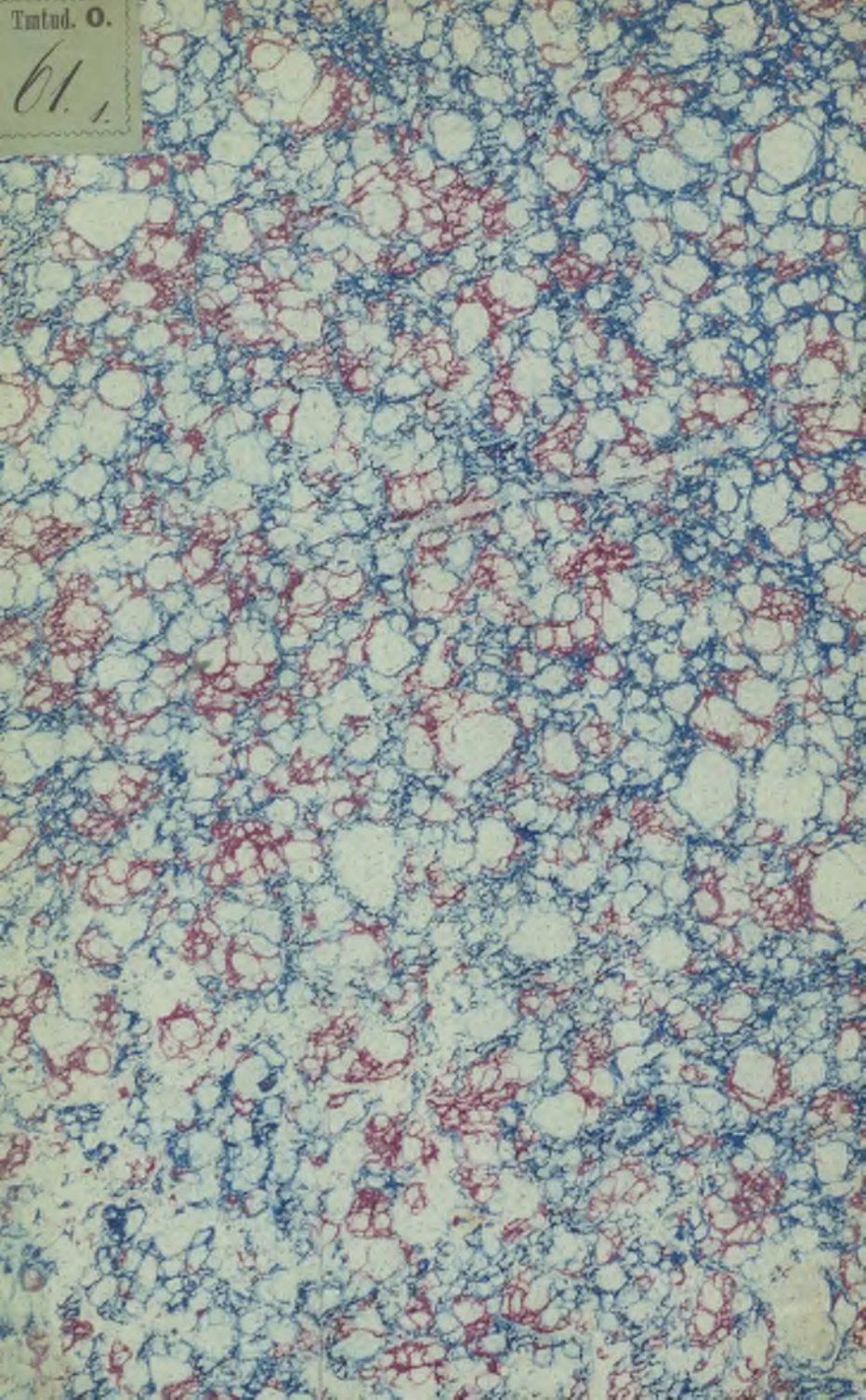
Tutted. O.

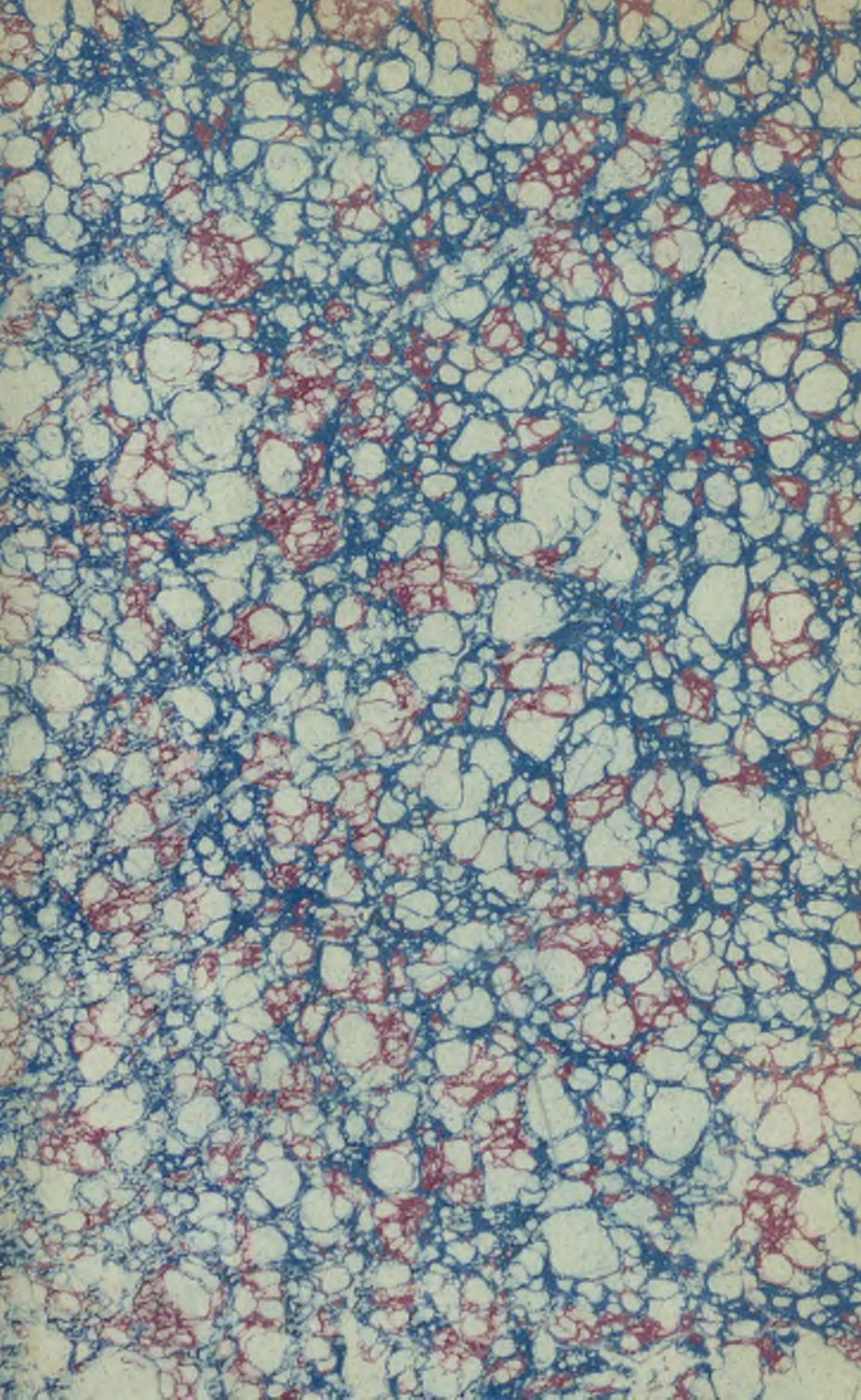
61. 1.

Tintud. O.

61.

121.

1.2.3.4.

TERMÉSZETTUDOMÁNYI

P Á L Y A M U N K Á K.

—
KIADJA

A' MAGYAR TUDÓS TÁRSASÁG.

—
251

ELSŐ KÖTET.

—
BUDÁN,

A' MAGYAR KIR. EGYETEM' BETŰIVEL.

1837.

520.523.

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

E L Ő S Z Ó.

Azon tizenegy felelet' czímei, mellyek az 1833ra feltett természettudományi ezen kérdésre: „Mi a' Magyarország' némelly vidékein előforduló pokolvarnak természete, mellyek okai, óvó és gyógyító módjai?“ 1835-ben martius' 19-kéig érkeztek, elé levén adva az Évkönyvek' III-dik kötetében, itten az azokról szólott birálatok tétetnek közzé, hogy lássék, mikre alapította a' VI-dik nagy gyűlés, jutalmazását.

A' három bíráló rendes tag. D. Gebhardt Ferencz, D. Bugát Pál, D. Horvát József egyezőleg jegyezte ki a' többiek között elsőnek e' jelmondatut: „*Cyniphias inter pestes tibi palma nocendi est*“, nyelv'tekintetében azonban az író által teendő kijavítás után.

Mert, írá Gebhardt: „A' többek közül, kik eredetikép (ámbár különböző szerencsével) feleltek a' pályakérdésre, ez azon okból érdemli

meg az elsőséget; mivel a' tárgyak' mennyiségével és fontosságával messze felül haladja társait; legjobban felfogta a' kérdést, midőn annak részeivel létalapos összefüggésben lévő tárgyakról is értekezni igyekezett; mi által munkája a' többiekkel összehasonlítva a' legtökéletesebb; a' munka csaknem egész folyamátjában eredeti; a' tulajdon magyarországi pokolvart jelesen különböztette meg a' lépfene-pokolvartól és más hasonló nyavalyáktól, annak sajátságait legpontosabban jelelte ki; természet', okai', és sikeres gyógyítása' végképi felfedezésére jóltévő világot terjeszt. Nézetei, természetéről és okairól eredetiek; a' közlött gyógymódja a' valósághoz leghasonlóbb. Állításait tapasztalási és tiszta élettudományi alapokra építetett okokkal támogatja. Az egészet logice adja elő."

Dr. Bugát pedig ismertető véleményét erről ekképen végezte: „Ezen értekezés a' szerzőnek több oldalú tudományosságát és olvasottságát mutatja, de gazdag az még a' szerző által tett tapasztalások' oldaláról is, melly a' feladott tárgyat a' legtöbb oldaláról tekintve fejtegeti, az irónak a' segéd tudományokban ne-

vezetesen a' physico - logicában mint az orvosnak fő diszében való járatosságát a' munkának szinte minden lapján kitünőleg láthatni, 's a' munka kiadható is, jutalma mellett."

Dr. Horvát József következő ókainál fogva tartotta ezt legkieielítőbbnek :

1-ör. „Mert ennek szerzője nem elégedvén meg a' kérdés' tárgya' minden tünetényeinek hű rajzolgatásával, azon igyekezék egyszersmind, hogy melleleg azon bajokat és betegségeket is, mellyeknek a' pokolvarhoz akármelley időszakban valami hasonlatosságok lehetne, felhozza, és az ezek meg a' pokolvar közt levő különbséget minél világosabban az olvasónak elébe tüntesse.

2-ör. Ügyes fontolgatás és figyelmes összehasonlítgatás által a' pokolvar' kórjelei közül a' legkülönösebbeket, legbélyegzőbbeket (pathognomicusokat) kijelelvén, a' kérdésben forgó betegség' természetére legtöbb világosságot tudá árasztani.

3-ör. A' nyavalyának mind belső, mind külső okait, ha nem egyaránt meggyőzőleg is, de minden többi vágytársai között legalaposabban fejtegeti.

4-er. Másokéitől különböző nézeteit mindenütt tapasztalási forrásból, és nem erőltetve, törekszik meríteni.

5-ör. Több esztendei saját, és ott hol a' pokolvar nálunk itthonosnak mondatik, bőven szerzett tapasztalatai mellett más jeles irókéit is ezen betegségről czélszerűen használni el nem mulatta.

6-or. Szerény állításait józan okokkal védi, és munkája' folytában az eleibe gördíthető ellenvetéseket kielégítőleg czáfolgatja.

7-er. A' mástól általvett és nyolcz évek óta minden kóresetnél legfoganatosbna tapasztalt empiricus, de általa okszerűleg megmagyarázott orvoslásmód, nem csak igen egyszerű, hanem minden előfordulandó esetekben is könnyen alkalmaztatható, 's azon felül csekély költségbe kerülő.

8-or. Előadása, nyelvheli botlásait kivéve, világos és az orvostan' jelen állapotjához illő.

Másod karbelinek jutalomdíjra és sajtó alá itélé méltónak dr. Gebhardt ezen jelmondatút: „*Multa enim in modo rei et circumstantiis eius nova sunt, quae in genere ipso non 'stb*“ bírálatának így befejeztével: hogy ha nem meríti is

úgy ki a' kérdést, mint az első, mindazonáltal saját tapasztalások után készült, sok hasznost, oktatót és alapos nézeteket foglal magában, 's a' nyelv tiszta és folyó.

Hasonlóképen másod karbelinek nyilatkozatátá ezt dr. Bugát, benne sok tudományosságot találván, 's mivel szerzője sokat ön tapasztalásaiból, mintegy a' természet' könyvéből olvasva közöl. A' nyelv ugyan, írta Bugát, itt ott gondosabb lehetne, és néhány műszavakkal sincsen megelégedve; azonban e' részről sincsen olly hátra a' szerző, hogy munkája a' község előtt meg nem jelenhetne.

Dr. Horvát József ellenben másod karbelinek ezen jelszavút ítélte: „*Kiki annyit tegyen hazája' javára, mennyit köréhez képest tehet.*“

Ezen három bírólának mind az ajánlottak mind a' nem annyira érdemesekre nézve okokkal támogatott véleményei, az augusztus' 27. 1835. tartott heti ülésből, melly azokat felolvastatások után egyeztette, az ugyan ezen évbéli VI-d. nagy gyűlés eleibe terjesztetvén sept. 1-ső napján a' véleményeket, ez jóvá hagyta, olly kifejezéssel, hogy ezen jelmondatú: *Kiki annyit tegyen hazája' javáért* 'stb, dicsérettel említessék

meg, mivel dr. Bugát Pál is azt, mint szerencsés előadásu compilatiót, arra érdemesnek találta.

Ezek után a' pecsétetes levelkék' felbontásakor tudódott ki, hogy elsőnek szerzője dr. Toperczer Tamás, Csongrád vmegyei tiszteletbeli fő orvos; a' másodiké dr. Csorba József, Somogy vármegye' rendes fő orvosa 's m. t. t. lev. tag: a' kilencz jelmondatos levelke pedig töretlenül égettetett el, miként ezt az Évkönyvek' III-dik kötete eléadja.

Költ Pesten, a' VI-dik nagy gyűlésből, 1835.

Döbrentei Gábor m. k.
titoknak.

A'

MAGYARORSZÁGI

P O K O L V A R,

ANNAK TERMÉSZETE, OKAI,

ÓVÓ ÉS GYÓGYMÓDJAI.

IRTA

TOPPERCZER TAMÁS,

O. DR., NS. CSONGRÁD VÁRMEGYE' TISZT. FŐ ORVOSA.

ELSŐ RANGU PÁLYAMUNKA.

BUDÁN,

A' MAGYAR KIR. EGYETEM' BETŰIVEL.

1 8 3 7.

Cyniphias inter pestes tibi palma nocendi est.

A. Lucan. Pharsal. L. IX.

E L Ő S Z Ó.

Hazánk' azon táján, hol a' pokolvar honosnak mondathatik, kezdvén orvosi pályámat; aggódással teltem el, midőn egy pokolvarban szenvedő beteghez hivattam: mert tanulásom' egész ideje alatt nem volt alkalmam ezen nyavalyát láthatni; azon szavak pedig, mellyeket már megöszült tanítómtól ezen betegség' gyógyítása felől hallék, épen fel nem bátoríthattak; mert, őszinte vallomása szerint, hosszas 's kiterjedt sebészi gyakorlatában, csak egyetlenegy szerencsés kimenetelű pokolvar-eset került elő.

Érintett aggodalmamat, mindjárt az Alföldre jutásomkor, beszéd közben tek. V.....s úrnak kinyilatkoztatám, ki ebbeli nyúgtalanságomat azon tudósítással mérséklette: hogy e' mostani lakhelyemen nem rég' halt meg egy sebész, ki ezen betegség ellen csalhatatlan orvoslásmódot gyakorlott, és annak leírását maga

után hagyta, mellynek egy példánya az itteni gyógyszer-tárba tétetett le.

Alig hihettem, hogy ezen egyszerű, olly mindennapi szerekből álló gyógymód (mellynek leírását, ne hogy idegen szinekkel láttassam dicsekedni, szórúl szóra Toldalék gyanánt értekezésemhöz ragasztottam) annyira hatalmas legyen egy olly nyavalya' meggyőzésére, mellyről legtapasztaltabb sebészek őszintén megvallják, hogy ellene tehetetlenek.

Minthogy azonban a' dolog' valósága sokfelől bebizonyodott, 's e' gyógymódnak tapasztalt ereje többektől magasztaltatott; mivel végre maga a' helybeli gyógyszeres úr is St... halála után a' Toldalékban leirt szereket több betegeknek legsikeresebb foganattal javalá: valami bizonyost, az iskolában tanult bizonytalannal felcserélni nem akarván eltökélem magamat, hogy előadandó alkalommal a' másoktól több ízben olly szerencsés kimenetellel üzött tapasztalat' valóságáról, annak ismétlésével, ön győződésemmre bizonytságot szerzendek.

E' végre a' Toldalékban felhozott szereket az ottan előadott mód szerint pontosan megrendeltem, 's a' következmény legfényesebb leve. Azóta (9 esztendő alatt) sohasem alkalmaztattam pokolvar ellen más gyógymódot, 's mindig növekedő, csaknem határtalan bizodalman még egy esetben sem csalt meg. Ezen állításom'

fontosságát, melly nem vakításon, nem is valami melleszes czélon, hanem egyedül a' valóságon alapúl, minden orvos-társam méltánylani tudja, ki hosszabb orvosi pályán legnagyobb híré' gyógy módoktól, még az úgy nevezett külöszerektől is tapasztalt ellenkezőt, 's már keresztül esett a' fiatal orvosok' enthusiasmusán, kik egy szernek néhányszori sikeres hatásából, annak csálhatatlanságát szokták védeni.

Kilencz esztendő alatt tehát nem csekély számú bizonyságokat szerzék, mellyek mindazáltal 100-ra vagy 1000-re nem telnek, mint velünk a' 'Toldalék' szerzője el akarja hitetni. Az ő állítása csak a' pokolvarnak ritkább előfordulásából vagy — mi nekem hihetőbb — a' felületesebb diagnosisból magyarázható. Magam is jegyezhettem volna fel több eseteket, ha minden pokolvarban szenvedni vélt beteget álhiedelménél hogytam volna.

Kötelességemnek tartottam érintett tapasztalásimat az orvosi közönséggel közleni, azért is a' pokolvar't figyelmem' különös tárgyaúl választám. Azonban hogy a' pokolvar' természetét csekély tehetségem szerint mélyebben nyomozhassam; a' még homályban lévő gerjesztő okok' felvilágosítására, 's a' még ingadozó kórhatározás' megalapítására tehessek valamit: késtem néhány évig barátim' felszólításait ebbeli tapasztalásim' közrebocsátása által teljesíteni.

Különös tárgya lön fontolásomnak a' közlendő orvoslásmód' olly fényes, olly bizonyos fogantja. Igyekeztem a' pusztán átvett empyriát okszeres módon magamnak megmagyarázni; minek következménye: nézetemnek a' betegségről divatozó nézettől eltérése.

Megjelent azonban a' *magyar tudós társaság'* második köz gyűléséből a' *természettudományi jutalomkérdésnek kihirdetése*, melly felelettel már több év óta foglalatoskodván, eltökélém magamat, hogy elébbeni dolgozásaimat a' kérdésben különösen érintett pontokhoz alkalmazandom.

Nagy félénkséggel kezdém e' munkát, megfontolván azon tulajdonságokat, mellyek egy jutalmazandó értekezésben okvetetlenül kívántatnak. Éreztem az olly munkához kívántató litteraturai segédeszközök' hiányát, mellyeket csak a' fő város' nagyobb könyvtárai, nem pedig egy faluhelyen gyakorló orvos' környülményei nyujthatnak. Esmértem a' magyar nyelvben csekélyebb járatosságomat, mivel azt mindeddig, hivatalos jelentéseken, 's levelezéseken kívül, nagyobb tudományos értekezésre még nem használtam. Ezen két tekintet elegetendő lett volna, a' reám nézve hihetőleg nem kedvező kimentelű bajvivástól elidegenítetni; ha fel nem bátorított volna azon szép cél' megfontolása, mellyet ítéletem szerint a' tudós társaság a' jutalomkérdés' szer-

kezetében szemmel tartott: melly szerint a' magyar orvosok' szűnyadozó munkásságokat fölébresztteni, tudományos tárgyak' eredeti kidolgozásával a' magyar nyelvet 's litteraturát kiképezni 's gazdagítani, az orvosi tudományt bővíteni, a' szenvedő emberi nemet segíteni, 's így hasznos munkásságát tisztelt tagjai szük' körén kívül is egész hazánkban példa 's útmutatás által terjesztetni igyekeznek.

Ezen kitüzött nemes czélok' egyikéhez vagy másikához bármelly kís részben járulni igyekezvén, a' felhozott ellenző körülmények' ellenére is elhatározta magát a' szerző értekezése' kidolgozására; annak kiváltképeni tiszta practicus irányzatát, és tapasztaláson alapúlt taglalatját vévén fontolóra: értekezése csupán csak tapasztaláson alapúlt észrevételeket 's természet szerinti hiv pokolvari rajzolatot foglal magában. Igyekezett a szerző minden kényállitás' elkerülése mellett csak hasznos practicus tapasztalásokon alapúlt tetteges dolgokat felhozni, 's theoreticus következményeit csak ezen forrásból meríteni.

Ezen szempontból menvén ki, kénytelen a' szerző megvallani, hogy értekezésének a' pokolvar' okairól 's óvó módjairól szóló részén, az okfürkészen létező homály miatt, legkevesebbé sem felelhet meg a' várakozásnak, noha „a' beteségektől óvni“ orvosi munkásságunk' legszebb része. Talán az értekezés' többi szaka-

szai, mellyek a' pokolvar' jeleiről, természetéről és gyógyításmódjáról szólnak, mivel azok inkább a' tapasztalásból merítendőek, a' jutalomkérdés' kívánatinak jobban megfelelnek.

Értekezésem' felhozott hiányai még inkább szembe-tűnők, mivel nincs gyakorlott kéz, melly fényes előadás által annak gyengéit eltakarhatná, 's a' nagy kérdésben lévő jót, a' gyengébb rész' jávára fordíthatná.

Ha közrebocsátásra érdemesnek itéli a' tudós társaság ezen értekezést, kétszerte boldogítva érezendi magát a' szerző, részint azon óhajtandó bizonyosság miatt, hogy nem fogott hasztalan munkába; részint azon meggyőződése által, hogy egy csalhatatlan orvoslásmód' megismértetésével egy veszedelmes betegség ellen mind az orvosoknak, mind a' betegeknek hasznos szolgálót tett.

A' szerző.

B E V E Z E T É S.

*P*okolvarnak mondunk különemü állati méreg által okozott helybeli 's határozott üszögöt erős helybeli visszahatással. Úgy tűnik fel hazánkban, és mint olyan, léssen vizsgálatunk' tárgya.

A' nélkül, hogy itten bővebb fontolgatásba, 's bebizonyításba ereszknédnénk a' meghatározás' helyes vól-táról, mellynek természetbeni alapítását vizsgálatunkból következtetni úgy is reményljük: a' betegség' neveze-teire megyünk által.

Magyarúl: *pokolvar*.

Deákúl: *carbunculus*, *carbunculus contagiosus*, *carbunculus gallicus*, *c. polonicus.*, *c. septentrionalis*, *furunculus gangrenosus*, *carbo pruna*, *ignis persicus*, *morbis pustulosus fennicus*, *pustula gangrenosa*, *pustula livida*, *erthonius*, *pustula maligna*, *pustula sibirica*, *pemphigus hungaricus*.

Görögül: *anthrax*.

Arabs nyelven: *giamrach*.

Persául: *atshac*.

Németül: *Karbunkel*, *Karfunkel*, *die brandige Geschwulst*, *ungrische Brandborke*, *Milzbrand-Blatter*, *Milzbrand-Carfunkel*, *bösartige Blatter*, *blaue Blatter*, *schwarze Blatter*, *Brand-Blatter*, *Brandbeule*.

Francziáúl: *charbon, carbuncule, antrax, pustule maligne, absces gangreneux, puce maligne, bouton maligne, feupersique.*

Tótúl: *csarna krasta.*

Lengyelül: *ponietrzna chrosta.*

Oroszúl: *ОГНЕННОЙ Вепедъ.*

Olaszúl; *Carboncello, crusco, carbonchio.*

Spanyol nyelven: *lobanillo.*

Angol nyelven: *carbuncle antrax.*

Ezen elég hosszú névlajstrom' átfutásából, melylyet meghosszabbítani könnyű lett volna, néhány észrevételt kell tennünk:

1-ször: hogy általok egyetlenegy betegség nem értődhetik;

2-szor: hogy némellyek közülök, a' betegség' külső idomját, mások természetét, különégeit, vagy a' szerzőnek a' betegség' felőli külön nézeteit fejezik ki.

3-szor: hogy a' nevezetek' többsége, a' betegségnek bizonyos nemzeteknél, 's bizonyos országokban, előfordulását kizárólag jelenti, 's azért a' pokolvart honos, nép-betegségnek állítja.

A' mi észrevételünk' első pontját illeti, hogy az ismétléseket elkerüljük, ezt most érintés nélkül kell hagyni, mivel a' betegség' leírásában 's az okfürkészésben ugy is azt fogjuk, a' mennyire lehet, vizsgálni.

Második észrevételünkre nézve örömmel látjuk, hogy a' betegség' magyar nevezete: 'pokolvar', a' legszerencsésebbek közé tartozik, mivel kijelelvén rokonságát a' gonosz elvvel, nem csak gonosz tulajdonságát 's különösségét fejezi ki; hanem érinti egysersmind a' betegség' formáját: 'var', minthogy többnyire csak mint var kerül orvoslás alá, első szakaszában, hol még mint hólyagocska tűnik szembe, a' szükséges figyelmet elkerüli. A' többi nevezetek között talán a' német 'ungari-

sche Brandborke' leghelyesebb de még is nagyon határozatlan.

Ezén felhozott német elnevezés minket a' betegség' neveiből húzott harmadik észrevétel' taglalására vezet. Említettük, hogy a' pokolvar, (mit több nevei jelenteni látszanak) honos külön nép-betegség légyen. Maga a' jutalomkérdés' tartalma, mellyre felelni mostani igyekezetünk, ebből a' szempontból van szerkesztve, a' pokolvart honos nyavalyának határozván: "*Mi a' Magyarország' némely vidékein előforduló pokolvar' természeté stb.*"

Ezen tekintet (auctoritas) feleslegessé teszi az endemicus nyavalyák' beh bizonyítását, elegendő csak néhány példát említeni. Ki nem esméri a' váltólázakat a' mocsáros vidéken? jusson eszünkbe az Alföld, Bánátunk, a' régi magyar pestilentialis láz: ide tartoznak a' hollandus lázak; a' romagnia malaria' szüleményei, a' tengerparti sárga láz, meleg tartományokban; a' napkeleti cholera, a' kairoi pestis, a' scarlievo stb.

Szintúgy nem szenved kétséget, hogy találtak oly betegségek, mellyek családbetegséghez hasonlítván, egyes nemzetek' vagy néposztályoknak többnyire csak tágasb értelemben tulajdoni, 's ezen értelemben hivathatnak népbetegségeknek. Említem itt a' magyar *csömört*, a' lengyel *fürtet*, az albinos *börkiütéseket*, a' cajennai *malrouget*, az islandi *lictroát* (Radeseuche), a' *crimiai betegséget*, az aleppói *sömört*, az aszturiai *out* a' szerecsen *yans* 's *pians* stb.

Ezen eltávozás után térjünk vissza a' kérdéshez, valljon a' pokolvar tartozik-e az egyik, vagy másik rendbeli betegséghez, vagy mind a' kettőhez számítatik? A' mi a' kérdésnek első részét illeti, hogy "a' pokolvar honos betegség légyen-e?" arra már a' tudós társaság, jutalomkérdésében, helyettem igen-nel felelt. Részemről meggyőződésből írom alá ezen véleményt, nem mintha a' pokolvar, több ezelőtt felszámlált betegségek' módjá-

ra, kizárólag egy vidékre tartoznék, 's annak határán keresztül nem hatna, vagy egy külön nemzethez a' nélkül, hogy másnál elő nem fordulna; mert kétséget nem szenvedhet, hogy a' pokolvar nem Európában, hanem mind az ó, mind az új világ' többi részeiben is szemléltetett.

Ha mindjárt minden kétségen túl van is a' pokolvarnak a' világ' minden részeiben előfordulása; annyi mégis bizonyos, hogy a' nagyon ritka betegségek közé tartozik. Innen magyarázható annyi orvosi írók' hallgatása az olly gonosz indulatú betegség felől, millyen a' pokolvar; mert a' gyakorló orvosi írónak feladásul csak azon betegségek szolgálhatnak, mellyek ön észrevétele 's tapasztalása' tárgyai valának. Eszembe jut itten *Wichmann'* hallgatása, *Hecker'* és *Weikard'* vallomása.

Az eddigi tapasztalások szerint a' pokolvar csak Magyar-, Muszka- 's Lengyel-országban honos, 's ezekben a' tartományokban is csak bizonyos vidékeken; így különösen Magyarországon az Alföldön.

Az ezen tapasztaláson alapult észrevétel eyszer's-mind feleletül szolgál kérdésünk' második részére: "nép betegség-e a' pokolvar?" Tekintvén a' vármegyéket, mellyekben a' pokolvar gyakrabban előfordul: úgymint: Békes, Csongrád, Csanád, Bács vármegyéket; találunk benne a' magyar helységeken kívül többeket, mellyekben tótok, ráczok laknak, a' magyarokat pedig, mint a' külföldnek legtöbb irói, a' tótokhoz nem számítjuk. Tehát hazánkban is a' pokolvar olly egymástól igen különböző nemzeteknél találjuk: melly környüálás inkább a' pokolvar' honos bélyegére, azaz a' betegségnek egy vidéken hasonló életmód 's külső befolyásoktól származó eredetére mutat, mint nép-nyavalyára. Ezen állítást erősíti az, hogy a' pokolvar Lengyelországban, Estlandban, Lithvániában honosilag fordul elő, ámbár ezen tartományokat a' slav nemzeten kívül németek is lakják. Így honilag fordul elő a' pokolvar

Muszkaoországban is, kiváltkép' ázsiai tartományaiiban, ámbar azoknak lakosai sokféle nemzetekhez tartoznak.

Már Plinius is bizonyítja, hogy a' pokolvar honosilag jelent meg: "L. Paulo, Q. Martio Censoribus primum in Italian carbunculum venisse annalibus scriptum est, *peculiare provinciae narbonensis malum.*" Lib. 2ö. Cap. 1. .

Itten, hol a' pokolvar' természete' esmérésére néhány világot hintő körtudományi pontokat hoztunk elő, a' betegség' korát sem hagyhatjuk említetlenül. Némelly betegség a' földről eltűnni látszik; mint: a' Mózses' *lepra*-ja, az ángol izzadás, Hippokrates' *melena*-ja; más betegségek megint későbbben tűntek fel, nevezet szerint a' *hólyagos himlő* a' keresztadak' idejében (Arabian a' VII. század' közepén), a' *bujasenyv* Amerika' feltalálásakor, legújabb időkben a' *cholera*. — A' pokolvarról, már *Hippokrates* az orvosi tudomány' atyja, 's *Celsus* az orvosi Ciceró szól. A' 17-dik 's 18-dik században majd minden clinicus író tesz említést a' pokolvarról. A' magyar históriában a' pokolvarról említés-nincs, vagy mivel nagyon ritka volt a' betegség, vagy mivel valami nevezetes ember nem lett áldozatja.

Mint valóságos járvány a' pokolvar még alig tapasztaltatott, mindig szórványosan fordul elő még az olly tájékon is, melly valóságos hazája. Azonban tagadhatatlan, hogy némelly időszakban gyakrabban, máskor ritkábban fordul elő. A' járványos váltólázak' megszűntével mintha ritkább volna a' pokolvar is.

Hogy a' pokolvar azon-egymikben többször is előfordulhat, annak bebizonyítására szabad légyen egy-néhány példát említenem. A' Toldalékban felhozott legjobb idejű kisasszony 12 esztendő alatt kétszer szenvedett pokolvarban. S. . . . földmérő úr a' második példa, ki háromszor szenvedett pokolvarban, és mind a' háromszor balkezén jött elő: először 1816-ban balkeze' derekán, másodsor 1828-ban hüvelykének 2-dik ízén; harmad-

szor 1832-ben közép ujjának 3-dik ízén. Legelőször a' pokolvar legmérgeesebb, másodsor gyengébb, harmadszor csekély volt; de mégis minden bélyegző (pathognomicus) 's mindjárt felhozandó kórjeleket szembetűnőleg mutatván, a' betegségnek csökkenése inkább a' pokolvar' megesméréseivel tüstint használt orvosi szerek' hatásának tulajdonítható. Még egy igen derék asszony-ságot esmérek, kinek jobb hüvelykén kétszer támadt pokolvar.

Ki a' pokolvarról bővebb litteraturával kíván meg-esmérkedni, azt jobb kútfőhöz nem utasíthatom, mint Frank József e' című munkájához:

Praxeos medicinae universae praecepta etc. Partis I-mae editio altera denuo elaborata. 1826. Lipsiae. Voluminis 1-mi sectio 2-da 490 — 512-ik lap. 13-ik czik-kely: De Anthrace et Carbunculo.

1826-ik esztendő óta a' pokolvarról újabb litteratura csekély, 's többnyire az orvosi folyóirásokban, 's nagyobb orvosi tárakban (encyclopediákban) keresendő.

Ujabbak:

Krajcsir de anthrace et carbunculo. 1828. Pestini.

Krahn dissertatio de carbunculo 1827. Berolini.

Hoffmann Neue praktische Erfahrungen über den Milzbrand-Carbunkel, 1830. Stuttgart.

Orvosi Tár 1831. Dr Pólya fordítása: Bretschler Professor' értekezésének.

A' BETEGSÉG' LEÍRÁSA.

A' pokolvar' nevei' felszámításánál előakadt azon kételkedésünk, hogy annyi 's különböző nevezet alatt ugyanazon egy betegség nem értethetik; ugy hiszem, hogy a' még gyakorlatlan orvos is elesmérendi, hogy az, idomjokra, természetökre, eredetökre, befolyásokra nézve egymástól különböző betegségek közül, mellyek a' számtalan nevezetekre okot adtak, némelleyek a' pokolvarrali ugyanazonságra, vagy rokonságra, nagyon kényfeltételes joggal számíthatnak. Ezt 'már a' régibb orvosok is elesmérték, 's erre bizonyosságul szolgálnak ezen betegségnek felosztásai; köztök legközönségesebb volt:

- 1) jó indulatú pokolvar;
- 2) rossz indulatú pokolvar pestissel;
- 3) rossz indulatú pokolvar pestis nélkül.

En a' következő felosztást javaslom:

1) *Helyben támadt idiopathicus pokolvar*, melly Magyarországbán honos, 's a' jutalomkérdés tárgya;

- 2) *kórjeles-pokolvar* vagy pestises pokolvar;
- 3) *lépfene-pokolvar*;
- 4) *fattyu pokolvar*, vagy az úgy nevezett jó indulatú pokolvar.

Ezen felosztásomban kijelelt renddel igyekszem a' betegséget hiven 's természet szerint leírni, mint azt gyakran észrevenni elég alkalmam volt; mások' észre-

vételeit csak az el nem kerülhető hiányok' kipótlására, 's homályos környülmények' felvilágosítására használandom.

Mivel a' jutalomkérdés' feladása egyedül az idiopathicus pokolvar: a' Magyarorszáiban honos pokolvar; tehát minden figyelmemet 's igyekezetemet annak leírására, 's természete' felvilágosítására fogom fordítani. Felosztásom' többi czikkelyeit, mellyek csak a' munka' kiegészítésére, 's a' fő czikkelynek minden oldalról való bővebb megesmértetésére szolgálnak, mint az említett használatok' elérésére irányosan felelőnek vélteket, csak rövideden fogom érinteni. A' pestises pokolvar' leírását, mivel azt a' jutalomkérdés' értelme, tárgyaiból kizárja, egészen elmellőztem; különben is a' szerzőnek e' munkánál egyedül a' másolás' érdeme maradt volna.

Az idiopathicus, vagy magyarországi pokolvar.

A' kórjelek' előszámlálásánál igyekezetem egyszerű'smind minden diagnosticus pontokat megvizsgálni. Kijelelem az utat, mellyen szándékom' véghezvitelére indulok; minden megjelenő kórjellel 's minden változással, azon betegségeket mindig fel fogom hozni, mellyekkel egyik vagy másik kifejlés' szakaszában hasonlatossága van. Célom ezen igyekezetnél, hogy a' megkülönböztető jelek' szorgalmas kiemelésével kivált a' kezdő, minden történhető tévedés' elkerülhetésére, útmutatást nyerjen. Talán némelly gyakorlottabb practicus is, kinek a' pokolvart látni vagy épen semmi, vagy igen ritka alkalmatosság adódott, ezen próbámnak valami hasznát veendi.

A' pokolvar' diagnosticájának fontossága 's haszná nem csak észképen van elesmérve; hanem practicus kivitelre is érdemesnek tartatott. Így Frank, József' nagy munkájában: *Praxeos medicæ universæ præceptu*, a'

pokolvarnak jeles diagnosticájával, az orvosi litteraturát különösen meggazdagította. Igy Töltényi professor *De diagnosi Erysipelatis*, és Krajsir *De carbunculo et anthrace* irt értekezéseikben a' pokolvar't jól megemértették. Legújában Dr. Oelze, Hufeland' *journaljában*; Wichmann, jeles munkájában *Ideen zur Diagnostik*, több bőrkiütéseket említ, mellyeknek egyik vagy másik időszakában, több vagy kevesebb hasonlatosságuk van a' pokolvarral: mellyet bizonyosan azért nem vehetett észre, mivel neki nem volt alkalmatossága a' pokolvar't természetben szemlélhetni.

A' pokolvar' s más betegségnek e' tájon való gyakrabbi előfordulása s a' néha elég kiterjedt orvosi gyakorlat engem olly helyzetbe tettek, hogy a' pokolvar' diagnosticáját magam szerzett tapasztalásimból meríthetem. Csak a' pestises pokolvarnál használtam tisztelt tanítóm Nságos Bene úr' rajzolatjait, s a' mérges szömörceztől (rhus toxicadendrum) származó kütegnél felhozandó kútfőt.

Némelly orvosok a' pokolvarnál néhány pathologicus előjeleket vettek észre, ú. m. bágyadtságot, roszulétet, lázt. még pedig 5—6 nappal a' betegség' kitérésé előtt. Nagy fontosságuk a' betegségek' előjelei az orvosi gyakorlatban, úgy hogy sokszor eltávoztatik egy jókor adott hánytató által a' himlő, typhus, vagy a' pestis' ragálya is, mielőtt még csiráját kifejthette volna; sokszor elhárította már egy érvágás az agyvelő-, vagy tödővérzés' előjeleinél a' veszedelmes következéseket. Azon orvosok, kik a' pokolvar' előjeleit feljegyezték, rajtok, fájdaloml semmi különemúséget nem vettek észre, minél fogva több betegségek' előjeleitől megkülönböztethettek, s megemérésökből a' gyógymódra haszon háramlott volna. En illyes előjárókat soha sem vettem észre, s azon betegek is, kiket alkalmatosságom vala szemmeltartani, vagy a' kikkel a' felől értekezhettem, ugyanazt bizonyították; pedig voltak köztök miveltebb rendűek is, kiknél nagyobb az érzékenység minden

egészségbeli kisebb változás iránt is, hogysem azok figyelmöket elkerülhették volna.

Az első tünetény, mellyel a' pokolvar mindenkor fellép: egyetlen egy kásaszemnyi, sárgás nyirkkal telt hólyagocska, a' ruhákkal nem fedett külbőrön. A' hólyagocska mindig egészséges bőrhelyen támad, mellynek fellünte után környéke általa semmi észrevehető beteges elváltozást nem szenved. A' beteg a' hólyagocskában érezhető kis viszketegségen kívül, egyéb bajról nem panaszkodik. A' hólyagocsku a' leirt alakban alig marad néhány, 's igen ritkán 24 óráig.

Ezen minden kórjel előtt, 's minden esetben megjelenő hólyagocskánál fogva, a' pokolvart első szakaszában könnyen megkülönböztethetjük olly bőrbetegségektől, mellyekhez utóbbi szakaszaiban hasonlatossággal bír, tudván: hogy ezen bőrbetegségeeknek első kórjelök nem hólyagocska, hanem pecsét, fakadék, csomó stb., 's ennél fogva első támadásukkor a' pokolvarral nem cserélhetjük fel.

Itten tehát csak azon bőrbetegségek lehetnek figyelmünk' tárgyai, mellyek hólyagocska-formában tűnnek fel, 's első időszakban ugyanazon alakban maradnak. Itt első helyen említendő *Stark*nak epinyectise (nem Pliníusé-e?). Megjelenésök' első szempillantásában lehetetlennek tartom a' pokolvart az epinyectistől megkülönböztetni, 's ezen okból nem kevés félenk asszonyokra szokott ráijeszteni. Illy esetben hivattam éjszaka egy kisasszonyhoz, kinek ujján úgy nevezett üszögös hólyag (Brandblase) támadt. Máskor két mértföldnyi útatt kellett egy asszonysághoz tennem, kinek kétségbe-esését, mint az első esetben, egy tőszúrással 's ólom-flastrommal távoztattam el. Ezen nem egészen igazságtalan kétségkedés nem sok ideig tart, mert az epinyectis csakhamar egy borsó-, vagy mogyoró-nagyságra nő, fehéres-sárga színű marad környéke és feneke. Ide járul még, hogy nemcsak a' test' fedetlen részein támad mint a' pokolvar,

hanem különösen az alvétagokon is, és hogy többnyire orbánczhoz hajlandóknál fordul elő.

Említjük itten a' *pestises pokolvart* is, melly szin- te egy hólyagocskával kezdődik, de a' pestises láz' jelenléte, a' hólyagocskának nem egészséges bőrön hanem üszögös helyen való támadása, 's nem csak egy hanem több hólyagocskák' jelenése, elegendő a' pokolvartóli megkülönböztetésre.

A' *hólyagos orbáncz* is hólyagokkal támad; de támadásakor már jelen van egy különemű láz, a' hólyagok mindig a' daganat' kifejlése után támadnak, 's nem mindig csak egy, hanem több hólyagok jelennek meg.

A' *hólyag-küteg* is (*pemphigus*) a' pokolvartól, ezen első szakaszában, a' hólyagok' nagysága, több száma, 's az altagokon való gyakori jelenése által különbözik, mivel a' pokolvar mindig egyenesen apró hólyagocskával, 's csak a' test' fedetlen részein tűnik fel.

A' *szömörce*' (*rhus toxicadendrum*) mérges hatásából (mint egy esetet tisztelt tanítóm *Schuster* úr beszélt, 's a' minőt *Wichmann* is hoz fel) eredő hólyagok is nagy égetéssel 's fájdalommal vannak összekötve, és itt nem egy hanem több hólyag fordul elő. Az oknak tudása is említendő.

A' megégetés' vagy kőrösbogár' hatásától eredt hólyagot, szintúgy a' lázpersenést (*hydroa*), köleshimlőt (*phlyctenae*), 's a' *sömör*' hólyagait, a' pokolvar' hólyagocskájával senki sem cserélendi fel.

A' pokolvar, második időszakában, következő tüneteményektől kísértetik: a' *hólyagocska ellapul, mocskos színű, kékes-barnás kezd lenni, szétfoly; a' hólyagocská' feleke elfeketedik, megkeményedik; a' pokolvar' környéke fel kezd dagadni; a' beteg égetést, futó szúrásokat érez a' támadás' helyén, kellemetlen feszülést a' test' érintett részén vagy tagján, tetemsúlyt az egész testen. Ezen a' pokolvar többnyire egykét nap alatt keresztülmegy.*

A' külső formára nézve alig van létalapos különbség ezen időszakai, és a' pestises pokolvar közt; hanem az utóbbinál jelenlévő különemű láz elegendő minden felcserelés' lehetetlenítésére, melly felcserelés gyakorló tekintetben ugyan ártatlan lenne.

A' leirt alakú pokolvarnak (melly így kiképezve állandóan nem létezhet, mert akkor a' betegség, még kifejlésében lévén, tető pontját siet elérni) hasonlatossága van a' véromlennyel; de az ok' olly nyilvános tudása, 's a' feketés hólyagocskán kívül egyéb felhozott létalapos pokolvari kórjelnek távolléte, minden felcserélést lehetetlenít.

Ezen szakaszú pokolvarnak hasonlatossága a' *tehen-himlővel*, említés nélkül nem maradhat; az okuak tudása 's a' tehenhimlő' különemű udvara elegendők a' megkülönböztetésre.

Nagy hasonlatossága van a' most leirt kifejlés' pontján álló pokolvarnak a' *hólyagos orbáncz'* azon nevével, mellyben az orbánczos daganat' közepét egyes hólyag foglalja el; 's tulajdon tapasztalásomból tudom, hogy ezen esetben a' könnyen történhető felcserelés valóban többször is megtörtént. Ennek elkerülésére bizonyosan szolgálnak a' két betegséget elegendőn különböztető kórjelek; mellyek következők: orbáncznál a' hólyag a' daganat' hegyét képezi, azon hólyag maga is hegyes, mellynek közepén egy nedveresztő pont vagy, 's kinyúl szembetűnően a' környékező daganaton; holott ellenben a' pokolvar, ezen szakaszában, már észrevehetőn beesve szemléltetik, hólyaga lapos, nedveresztő tető nélkül. E' felcserélést ezen kívül még a' kór' előjárói is — mellyeket a' pokolvar' első' szakasza' meghatározásában leirtunk, a' hol kitudódhatnak, vagy az orvosi figyelem' tárgyai voltak — csaknem lehetlenné tészik.

Az *övküteg'* hólyagai, 's ezen időszakai pokolvar közt lévő valami hasonlatosságot sem lehet tagadni, ki-

vált a' hólyagok' színére nézve; melly hasonlatosság, az égetés', futó szúrások' 's láztünetmények' tekintetében, mellyek ezen hólyagokat nyomban követik, még jobban növekedik. Illy esetben nem régen hivattam egy, a' vett tudósítás szerint pokolvarban szenvedő beteghez két mértföldnyire, holott is az övküteg pokolvarnak volt keresztelve. Én lehetetlennek tartom, hogy orvos az övküteget pokolvarral felcserélhesse, annak csak azon egy olly szembetűnő különeműsége miatt is, hogy hólyagai csak a' test' fél körén terjednek el, mihez járúl az is, hogy az övküteg a' test' fedett részein is előfordúl.

Itt még egy különös nyavalyát kell említenem, mellynek leírására az orvosoknál még nem igen akadtam. Ez egy különös *üszög-nem*, mellyet csak gyermekeknél, kiváltkép bal arczukon, mindig tartós váltóláz után találtam; melly is a' szájszeglet' szomszédságában támad, mintegy színe változott, mindjárt barnuló foltta, és csakhamar száraz üszöggé lesz. Ezen üszög mindig jobban elterjed az arcz felé, 's a' mi különös, mindig rendes kerek-formában, míg halál nem követi. Egy esetben sem sikerült nekem, hogy az elválasztó lóbos vonal' kiképezését eszközölhettem volna. E' betegség, kezdetekor mindig pokolvarnak tartatik; mellyel ugyan fel nem cserélthetik, már azért is, mivel csak váltóláz után szemléltetik 's gyermekeknél jelen meg, kiket a' pokolvar nem háborgat, és hogy ezen üszög mindig inkább elterül, mi a' pokolvarral nem történik. Az 1827 — 28 — 29 — 30-dik esztendőekben nálunk nagy kiterjedésben uralkodott váltólázás járványokban, gyakori alkalman volt ezen üszögöt szemlélni: 's, vélekedésem szerint, több tekintetben különbözik a' *vízráktól*.

A' mit diagnostikai tekintetben a' váltóláz utáni üszögnél rövideden említettünk, nagyobb részint a' *természetes himlőnél* a' bal arczon megjelenő üszögre is alkalmazható.

A' hasonlatosságra nézve, melly a' pokolvar és az első szakaszban lévő egyéb bőrbetegségek közt talál-
tatik, ha talán a' betegség' még ezen másod szakában is észrevehető volna, a' kórhatározás az ottani utasítás szerint folytatódjék.

Térjünk vissza a' pokolvar' leírásához. *A' hólyag (pokolvar) varrá vál, 's körülé több hólyagok pattannak fel, és egy többé vagy kevesebbé összefüggő hólyagkoszort képeznek, melly nem sokára varrá változva a' közép varral összeforr, és egy nagyobb alakú varhelyet alkot, a' melly szembetünön be van esve, karimái magosbak, feneke feketés színű 's kemény; a' daganat inkább hosszúság átmerőjében növekedik. A' beteg nagy fájdalomról nem panaszkodik, a' láz' kórjelei inkább elötünnek; a' beteg többnyire feküdni kénytelen, de nem mindig. A' leirt változások, a' pokolvar' kifejlésében, a' betegség' 2-dik, 3-dik, 4-dik, 5-dik napjain történnek, elötte vagy utána ritkábban.*

A' pokolvar, ezen időszakában, leginkább hasonlít a' lépfenéhez (antrax), mert annak pathognomicus alakja varban áll, 's, mint a' pokolvar, ez is kifejlésében vart képez. Különböznek egymástól a' következő pontoknál fogva: a' lépfene' varainak kiképzése a' hólyag' megjelenése előtt történik, nála daganat nincs jelen; a test' fedett részein is, 's egyesén ritkán talál-
tatik, többnyire sinlődő személyeknél üt ki, néha kórjelesen.

Valami hasonlatosságot, az ezen kifejlésű pokolvar, némelley ólvar 's orbáncz közt, nem lehet ugyan tagadni; de mégis különbözik ezen két betegség a' pokolvartól, lefolyása' tekintetében; és hogy varjok ritkán egyes hanem többnyire elterjedt, és nincsen a' daganatba merülve, mint a' pokolvárnál; sőt inkább a' daganat' felületére emelkedik, színe pedig sárgás.

A' többi bőrbetegségekre nézve, mellyeket diagnostikai vizsgálatunkra a' pokolvar' előbbi szakaszaiban használtunk, ha talán a' leirt szakaszú pokolvarral ha-

sonlatosság tünnek ki: vélekedésem szerint hasznos lesz az ott alapított kórhatározást folytatni. Mellyre nézve, 's az ismétlések' elkerülése végett, itt újra egyenkint elő nem adatnak.

Nézzük tovább a' pokolvarnak kifejlésbeli lépéseit. *A' pokolvar képez beesett, fekete varral befedett, 's egy ötkrajczáros' nagyságát felül nem múló nedv-eresztő kerek tályogot (üszögöt); egy, kiváltképen a' test' hosszú átmérője' irányában elterjedő daganat' közepén, a' varak körül elváltasztó vonalt vehetni észre: ekkor a' betegség tető pontját elérte. Lázás tünetények egy esetben sem hibáznak, de közönségesen nem nagy fokú csorvás vagy hurutos láz' kórjeleivel, gyengébb ingerláz' bélyegével, a' beteg nagy fájdalmakat nem érez, inkább égetésről panaszkodik, a' pokolvarban 's környékein; 's ha a' pokolvar az arczon, vagy a' főhöz közel ütött ki, a' beteg kábultságot érez. A' pokolvar tető-pontját legfeljebb 24 óra alatt éri el.*

Jegyzés: A' pokolvar' leirt szakaszát tetőpontnak azért nevezem, mivel azon esetekben is, hol már a' betegség' előbbeni szakaszaiban helyes orvoslásmód alkalmaztatott, a' pokolvar mindig eléri ezen kifejlés' fokát, azaz valódi pokolvarrá válik: és ha már a' kifejlésnek ezen fokára hágott, további kifejlése lehetetlenné lesz, 's ekkor üszöggé változván, üszögnek kell maradnia.

Legtöbb ízben, az orvos csak a' most leirt tetőpont' szakaszában hivatik a' beteghez, mellyben a' pokolvar' különmemü bélyegei leghatározottabban ki vagynak fejteve. Azért látszik' alighihetőnek, hogy a' pokolvarral más betegségek még most is felcseréltethetnének. Nekem többször volt alkalmam egy *buborékos labos orbáncz'* nemét látni, melly a' tetőpontos pokolvarhoz esalhatásig hasonlít, 's az esetek' többségében annak is neveztetik; de ha a' szerint orvosoltatik, a' beteg ezen tévedésért halállal lakol. Ezen nemét az orbáncznak, mindig a' nyak' bal oldalán láttam; a' daganat tetemes,

a' nyelés akadályozva volt. A' daganat' közepét a' pokolvarhoz hasonló hólyagkoszorú foglalta el, mellynek közepe varas lón. Ezen betegség a' pokolvartól a' következendőkben különbözött: a' hólyagok a' daganat' kifejlése után támadtak, 's nem barnúltak meg; az üszög' jelei hibáztak, a' daganat minden irányban terjedt el, a' nyak'széleit csak ritkán hágtá keresztül. Legközönségesebb esetben csak akkor hivatik az orvos, midőn már a' kurúzsolók pokolvarellenes szereikkel az orbánczos hólyagokat üszögössé változtatták, 's hasonlatosságát a' pokolvarral még jóval nevelték. Még ekkor egy különböztető jel marad fenn: *az észrevehető hullámvás a' daganat' mélységében*, melly genyedésnek jelei, kivétel nélkül, a' pokolvar' minden eseteiben nem hibáznak. De gyakran történt már ellenkező orvoslás által az agyra való letétel, mely az orvos' vizsgálatát feleslegessé teszi.

A' pokolvarnak a' *keléssel* való hasonlatosságát vagy különböztetéseit említetlenül hagyom, erősen híven, hogy az orvos a' pokolvart keléssel össze nem zavarhatja, hacsak praxisából practicát nem csinál.

Ha egyszer elérte tetőpontját a' pokolvar, a' hely, mellyen létez, nevezetes különbséget szűl további lefolyására 's kimeneteleire nézve. Ha a' pokolvar a' *főn*, vagy annak szomszédságán fejtett ki, 's a' beteg ezen szakaszban orvosi segedelmet nem nyer; minden kifogás nélkül elvész. A' daganat mindig növekedik, a' beteg elkábúl, nyelése és lélekzetvétele elnehezedik; a' beteg álomba merül, és halál végzi a' szomorú jelenést. Egy esetben volt alkalmam a' betegség' ezen kimenetelét szemlélni egy fiatal 20 esztendő's legénynél, kihez a' bekövetkezett halál előtt egy órával hivatam: nála az orvoslás' elintézése már szükségtelen volt.

A' daganat' genyedését egy esetben sem láttam, még a' pokolvarban megholtakban sem.

Ha alkalmas szerek' használására a' pokolvar' gyógyulása bekövetkezik, a' daganat elapad, 's lassan egészen eloszlik; az elválasztó vonal az üszög körül jobban szembetűnik; az üszög maga, egy gömbölyű kisdud dió' nagyságát alig felülmúló kemény darab idomban környékétől elválik. Az üszög' elválása után hátramaradó gödör' kisebb vagy nagyobb mélysége, az alkalmas szerek' hamarábbi, vagy későbbi használásától, 's a' betegség' nagyobb vagy kisebb kifejlésétől függ. Az említett seb semmiben sem különbözik más egyszerű fekélytől.

Nagyon különbözik a' pokolvar' további lefolyása, tetőpontja' elérése után, azon esetben, *ha az a' kezeken tanyáznak*. Még két különböző időszakot lehet észrevenni, minekelőtte a' betegség halállal végződnék:

1-ször, az üszög' elválását,

2-szor, a' pokolvar' környékező daganat' kifekélyedése' szakaszát.

Minekutána a' pokolvar' különmemű kifejlése' tetőpontját elérte, mellyben már az üszög' elválasztásáig, vagy a' következő halálig változatlan megmarad; a' daganat minden megállapodás nélkül növekedik annyira, hogy nemcsak a' meglepett felső végtagon, hanem az egész oldalon elterül; a' fájdalmak növekednek, a' beteg' nyugtalansága öregbedik, a' láz' bel-ereje nőttön nő. Az üszögös csomó egy gömbölyű 's mogyoró'nagyságát nem haladó darab idomban a' környéktől elválik; néha az üszögnek későn történendő elválása meg nem esik egyszerre, hanem a' már felázott üszög darabonként hull ki. Ha még akkor sem alkalmaztatnak a' daganat' eloszlását eszközlő orvosi szerek; a' daganat genyedésbe 's üszögbe megy által. Az üszög a' pokolvar' tőhatáros részeit ellepi, 's egész a' csontokig elemésztí; magok a' csontok is, megfosztatván organicus összefüggéseiktől, kihullnak. A' daganatban kifejlő üszög csak felülegesen terül el, 's főkép' a' genyedésnek köszöni eredetét; mert ez a' sejtiszövetben tanyásván, kórgócát (sedes morbi) meg-

emésztí, mellynek következésében a' közönséges takaróknak az életműséggel való összefüggései felbontódnak, ezek az élet' feltételeitől megfosztva, üszögössé válnak; az üszög mindig tovább terjed, míg az élet' forrásai, ideges kórjelek közt, ki nem apadnak.

Az ideges kórjelekre nézve — mellyek, mint a' pokolvar' állandó kísérői, nem csak halál előtti, hanem korábbi szakaszaiban, némelly orvosoktól említetnek — legyen szabad egynehány tapasztalásból merített észrevételeimet itten felhozni. A' külföldi orvosok, kik a' pokolvar' feltűnésével közvetlenül 's állandóul kifejlő zavarokat az idegrendszerbe jegyezték fel, többnyire nem a' magyarországi idiopathicus pokolvar't, hanem a' lépfene-pokolvar't írták le. Ezen esetben a' lépfene-méreg' helybeli hatásán felül, kétségkívül az életműség' nedvei is megfertőztettek, a' betegség' ragályának a' tüdőbe, gyomorba, bőrbe, sebbe 's a' vérbe való felvétele által. Ezen esetekben is tehát, véleményem szerint, az említett idegrendszer' zavarjai, nem mint létalaposan a' pokolvar' tünetényeihez tartozók, hanem inkább mint kór' szöveményei, tekintethetnek.

A' magyarországi pokolvarra nézve, ideges kórjelek, a' betegség' korábbi szakaszaiban, csak olyan betegeknél vétetnek észre, kiknél az idegrendszer' érzékenysége előlegesen uralkodik, úgy hogy nálók minden lobos vagy nem lobos láz, ha csekélyebb is, idegrendszeri zavarral jár. Ezen zavarok néha talán a' beteg' féltelme 's képzelődése által is növekednek. A' pokolvar' azon esetekben pedig, hol az a' kézen tanyázott, 's a' halál a' daganatbeli genyedésnek 's üszögösödésnek nem sikerült győződése' következésében áll be, az mindenkor ideges kórjelek' kíséretében történik. Az életműség' törvényei szerint, az életerőnek utolsó küzdése magát az idegrendszerben is túrközi. Nem akarom ezen ideges kórjeleket egyenkint felszámolni; mert szemlélésökre nem

volt tapasztalásom; practicus hasznuk pedig csekélyebb, mintsem érdemlenék mások' munkáiból való kiírásukat.

Mint hogy a' pokolvar, ezen utolsó genyedési 's üszögödési időszakokban is, más hasonló betegségekkel felcserélthetetik; azért ezeket sem lehet itten hallgatással elmellőzni. Így néha felüleges genyedésbe megy által a' *kép' orbáncza*, melly idomtalan betegség a' körülállóktól pokolvarnak tartatik; kivált, ha az orbáncz hólyagokkal, fakadékokkal fejlődött ki. Ezen esetben a' kórhatározati megkülönböztetés legkönnyebb, mert a' képen tanyázó pokolvar, a' daganat' genyedése' 's üszögödése' stadiumába sohasem megy által, mivel orvosi segedelem' hozzá nem járultával a' beteget mindenkor még a' genyedés előtt megöli.

A' kézen létező ezen szakaszú pokolvar, *ínkörömméreggel* felcserélthetetik; azonban az ínkörömméreg lassabban fejlődik azon fokra, hogy az utolsó szakaszú pokolvarhoz hasonlítson, a' külsőképen szemlélhető összeroncslás az ujjon túl ritkán terjed el, mély sebsípok találatnak, a' könyök' csontjai feldagadnak 's a' t.

Czélirányosnak tartom itt a' pokolvar' azon fő esmértető 's különböztető kórjelét, mellynek a' betegség' diagnosticájában hibázni semmi esetre nem szabad, újra említeni; nevezetesen: *a' pokolvar' vara (üszöge) be van esve, mélyebben fekszik, mint a' környékhöz daganat*: melly által minden más kütegtől megkülönbözteti magát; *az üszögöt környékhöz daganat nem mocskos, hanem egészséges színű.*

A' pokolvar' leírásában több kórszakot hoztam fel, nem azért, mintha ezeket egymástól kitűnőleg különböző kórszakoknak kivánnám tekintetni; hanem hogy a' történt észrevehető kifejlési változásokat valamilyen egy rajzolatba foglalhatnám, 's így fiatalabb orvostársaimnak a' köresméretet könnyebbíteném.

Az időre nézve, melly alatt a' pokolvar kifejlése bevégződik, minden korszaknál tapasztalásomhoz képest a' szükségesekeket említettem ugyan; de nem tartom feleslegesnek az ottani érintésekhez, még egykét általános észrevételt csatolni.

Alá nem írhatom némelly külföldi orvosok' azon állítását, hogy a' pokolvarnak rendes, határozott napok' számára elnyúló lefolyása légyen, melly 6 — 7 napra tétetik. Azon rendes meghatározása a' pokolvar' lefolyása' idejének a' mi pokolvarunkra azért nem alkalmazható, mivel nem ugyanazon betegség amazokéval. Ők csak a' lépfene- carbunculust írják le, mert az idiopathicus, 's belső okokból származó pokolvart el nem esméri, vagy létét nagyon kétségesnek 's kényfeltételesnek tartják.

A' közlendő pokolvar elleni orvoslásmódnak köszönöm, hogy a' bekövetkező halál' idejét tapasztalásomból szorosán meg nem határozhatom. Azonban a' mit a' betegség' kifejléséből 's mások tapasztalásaiból állíthatok, ez általános észrevételem: hogyha a' pokolvar a' fön vagy annak szomszédságában létez, többnyire a' 8-dik nap előtt következik be, utána ritka esetekben; ha pedig a' pokolvar a' kezeken tanyázik, a' halál soha sem áll be 8-dik nap előtt, mindig utána. A' tölem felhozott ifjú, kit élete' utolsó órájában szemléltem, a' betegség' 7-dik napján lett annak áldozatja. Két esetben, hol a' pokolvar a' kézen tanyázott, a' betegség' 8-dik napján kérték orvosi tanácsomat; 's mind a' két esetben a' betegség' utolsó szakaszát már annyira kifejtve találtam, hogy a' halál 8 nap alatt bizonyosan beállott volna, ha az előre haladó betegségnek határok nem tétettek volna.

A' pokolvarban elhunytakon bonczolást nem tehetem; melly hiánynak pótlására *Frank József'* említett munkájából, a' *Chopart* és *Heiroth* által tett bonczolásról jegyzéket közlöm:

Chopart' észrevétele szerint: "A' pokolvart környező sejtszövet felolvadt vérrel telve találtatott, a' tüdők

véresek 's dagadtak voltak, savós folyadékban úsztak, a' fodorháj kékes színű, a' belek gyuladtak, üszögösek voltak, néhol türemmel (volvulus) találtattak.“

Heiroth' bizonyossága szerint: "A' pokolvar, melly a' nyaknak jobb oldalán tanyázott, körül volt véve egy kékes, az egész mellre és hasra elterjedő daganattal. A' mint a' pokolvar még az élő betegen kivágotott (!), utána ezen helyből fölolvadt rohdadt vér folyt. A' felvágatott hasüregből 20 — 24 font vereses folyadék ömlött ki, a' nagy csepléz nem volt természetes színű, sok helyen a' hashártyához volt ragasztva, melly maga is gyuladt, 's fekete foltokkal lepve volt. A' gyomor és a' vékony belek gyuladtak, üszögösek voltak, mellyek a' haránt' remesében legnagyobb fokot értek. A' máj közönséges nagyságu volt, de terim-bele setétebbnek látszott; a' lobos epehólyag 's epecsatornák a' szokott mennyiségnél sokkal kevesebb epét foglaltak magokban.“

Lépfene-pokolvar.

Ezen név alatt a' külföldi orvosoktól egy a' pokolvarhoz kisebb vagy nagyobb mértékben hasonlító betegség íratik le, melly a' lépfene - ragálynak az emberi életműségekre való helybeli hatásából eredt.

Ezen hatása a' lépfene' gerjének az emberi életműsége, kivált Németországban, gyakran fordul elő, úgy hogy sokan, az ottani orvosok közül, minden pokolvarnemű betegségnek csak azon-egy kútfőt engedik. Nálunk a' lépfene-gerjnek ezen említett helybeli hatása az emberi életműségekre sokkal ritkábban szemléltetik, 's olly belterjesen, mint leíratik, még sokkal ritkábban. Én tehát a' jutalomkérdés' értelme szerint, a' lépfene-pokolvarnak a' külföldiektől szerzett rajzát elmellőzöm, 's a' lépfene-méreg' hatását az emberi életműségekre úgy írom le, mint azt néhány esetben szemlélni alkalmam volt. Hazánk' azon orvosai, kiknek bővebb alkalmuk volt a' lépfene' é-

rintett hatását szemlélni 's vizsgálni, értekezésem' ebbeli hiányát észrevételeik' közrebocsátásával bizonyosan kípótolandják.

Ezen okból származó, 's mégis egymástól olly nagyon különböző betegség azon sejdítést gerjeszti bennem, hogy az én lépfene-pokolvar-eseteimben a' gerj egészséges bőrre hatott; a' külföldieknél pedig olly kóresetek íratnak le, mellyek a' gerjnek a' kisebbedett bőrre való hatásából fejlettek ki, 's az esetek' többségében vérferdőzés kórjeleivel is felruháztatnak.

Azon kevés számú esetekben, mellyek szemlélésem' tárgyai voltak, 's mellyekben a' lépfene-méreg' hatásút be lehetett bizonyítani; ezen hatás következő alakban tünt fel: kis persenések pattantak fel a' kéz' 's előkar' derekán, két nap alatt egy borsónagyságuak lettek, 's kemény tapintásuak voltak; az egész előkart elfedő daganattól környékezve, a' betegek igen éles fájdalmat okoztak. A' pattanások' száma határozatlan 8 — 12 volt, mellyek hasonló állapotban csak egykét nap maradtak, azután részszerint genyedésbe, részszerint üszögbe mentek által.

További lefolyását e' nemű lépfene-pokolvarnak nem láttam, mivel kik ezen bajban szenvedőleg nálam mutatak magokat, fennjáró betegek voltak, 's egyszerűen többet nálam meg nem jelentek.

Ezen betegséget 1830-ik esztendő óta, mióta a' marhadógtól mentek vagyunk, nem igen láttam. Az idén (1834) láttam egy igen hasonlót, mellyben egy háznép' gyengébb tagjai (a' leánykák) nagyon szenvedtek. A' pattanások épen olyanok voltak, mint a' felhozott esetekben, csak hogy üszögbe nem mentek által, hanem genyedésbe. Találtattak a' kézen és előkaron nagy daganattal környékezve. A' fájdalmak nagyok voltak, 's a' betegek kénytelenek ágyban maradni. A' betegségnek hosszas lefolyása volt; üszög nem fejlődvén ki, a' pokolvar ellen annak egész kiterjedésében, az előbbeni esetekben

alkalmazott gyógy módot nem használtam. Szorgos nyozásom után valami meghatározott állati gerj' hatását nem tudhattam ki. Udvarukban barom-orvos lakott, ki 'egy beteg lovon néhány nappal a' kifejlett betegség előtt eret vágott.

Itt még azon jegyzést ragasztom az előbbenihez, hogy 1835-ben a' szélesen elterjedt marhadög' uralkodása alatt, midőn nemcsak tüdőrothadásban húltak el a' marhák; hanem több lépfene-kórság' esetei is kerültek elő, miről jelenlétemben véghezvitt bonczolások által meggyőződtem: a' lépfene-pokolvarról mégis semmit sem láttam vagy hallottam.

A' leirt lépfene-pokolvar' megismerésére nézve említtem, hogy egy kedves barátom' kezén, mellyet egy bélgyludásban elholtnak bonczolásánál sértett meg, a' lépfene-pokolvarhoz hasonlító betegség fejlett ki, csak-hogy karján a' daganat nem terjedt el annyira, a' pörse-
nések olly tökéletesen nem mentek által a' gyenyedésbe, 's üszögösökké sem váltak.

Legtöbb hasonlatosságot találtam a' lépfene-pokolvar' kütégjei, 's a' természetes himlő közt, ha ezeket nagyító üvegen nézzük, kivált azon esetben, ha ritkábban állanak, 's részszerint elüszögösödnek.

Oelze doctor Hufeland' folyóíratának 1833-dik juliusi fűzetében egy esetet közöl a' lépfene-pokolvarról, melly általam híven leirt észrevételeimmal annyiban öszszevág, hogy ott is több (három) pokolvar támad, alkalmasint a' gerjnek megsebesített bőrre való hatásából.

Vélekedésem szerint, az igazi pokolvar az által is megkülönböztetik a' lépfene gerj' 's más el-fajzott állati anyagok' helybeli hatásának tünetényeitől, hogy az idiopathicus pokolvar, mindig mint egyes kütég jelen meg, más rendbeli elüszögösödések pedig több pontokra is eloszolnak.

Fattyú pokolvar.

Ezen cím alatt minden 'pokolvar' névvel hibásan nevezett bőrküteget összefoglalok. Ezen névvel azért ruháztattak fel, mivel valami nem tagadható kisebb vagy nagyobb külső hasonlatosságuk van a' pokolvarral, de belső valójok szerint csak keléses vagy orbánczos képzések, vagy e' két betegség' szövődései, vagy valami külbőrön történt belső betegség' elitelő kiválasztásai. Már az által is nagyon különböznek a' pokolvartól, hogy magukra hagyatva, a' beteg' életét soha sem veszedelmeztetik; innen lett elnevezésök is közönségessé: *jó indulatú pokolvar*. Néha észellenes kuruzsolások által fölülegesen üszögössé válnak, 's így már inkább hasonlítva pokolvarhoz, több joggal neveztetnek' annak; sőt ha mesterséges visszaverések 's nemes műszerekre készített lotételek által a' magára hagyott igazi pokolvarnak közönséges kimenetelét nyerendik, az igazi (*gonosz-indulatú*) pokolvar' nevét is megérdemlik. Ezen betegségnek néhány kitűnő alakjait, az 1833-diki Orvosi Tár' 10-dik füzetében *Jakobaei* ur a' természet szerint nem rosszul rajzolta le, 's talán nem vétkezem nagyon, ha ezen, értekezésemet nem előlegesen érdeklő tárgyban, annak leírását itt szórúl szóra felhozom:

„Sokkal gyakoribb nálunk a' hólyagos pokolvar' jelenléte, és leginkább három alakban szokott mutatkozni. Első rendű az, melly — — — — — alatt különféle terjedésű, 's alakú fehér folyadékkal töltött egy üregű hólyagot képez“ (epynclis).

„A' másod rendű hasonló ahhoz, hanem a' benne foglalt nedv barna-vörös színű, 's bűdös, a' lágyszövetekben pedig hirtelenebben evedző sajátságára által különbözik ettől, azért is a' betegnek még az előbbinél nagyobb fájdalmat okozván“ 's a' t. (epynclis).

„Nagyon különbözik ezektől a' harmadik nemű hólyagos pokolvar. Ez a' testnek minden részein támadhat

ugyan, de leggyakrabban tapasztaltatik a' láb-bokák, 's lábújjak körül, még pedig viszketeges persenettel szokott támadni. Ezen persenés olly hirtelenséggel nevedik, hogy 3 — 6 óra alatt már egy közönséges kopott krajczárnyi nagyságú kerek fehér hólyag lészen belőle. Ezen hólyag' belseje szívatós, némileg több sejtecsket foglal magában, mellyek fehér, csípős és hirtelen befelé evődő folyadékkal vannak telve, azért is a' betegnek kiállhatatlan fájdalmat okoznak; a' hólyag' környéke nem nagyon dagadt ugyan, hanem annál nagyobb a' szüntelen tartó égés, és szaggató fájdalom, melly is az egész szenvedő tagra elterjed; az egész hólyag magában nem nagy emelkedésű, hanem kemény tapintatú, néha 12 — 24 óra alatt az egész hólyag megüszögösödik, és sok ideig tartó csökönnyös gyógyítású fekélyt okoz; mindenkor pedig loblázzal szokott összekelni.“

A' fattyú pokolvarok' tárgyai az annyira elhíresült mesterségnek: a' pokolvart egyik helyről a' másokra általszállítani. Ezen mesterségről a' jóslatban egyikét szóval említést fogunk tenni.

Itt a' pokolvar' 's nevét viselő, hozzá többet vagy kevesebbet hasonlító betegségek' leírásának berekesztése után, czélirányosnak tartom még néhány rokon betegségeket röviden érinteni, mellyek közönségesen pokolvar névvel illetetnek, 's néhány a' pokolvarhoz hasonlító tünetenyekkel járnak. De talán a' pokolvar' okainak felvilágosítására is segíthetnek? Ezek közt első helyet érdemel:}

Az anthrax.

Midőn ez előtt több esztendőkkel egy pokolvarróli értekezés' kidolgozásához fogtam; az anthrax és a' pokolvar nevek közt uralkodó zavar, 's a' nép' közvéleménye majd arra bírtak, hogy az anthraxot, mint pokolvar külön nemét, úgy néztem. Azonban a' pokolvar' természete-

tét mélyebben vizsgálván, előbbi véleményemtől elállottam, mint azt a' betegség' leírásában követett rend bizonyítja. Rokonság bizonyosan van a' pokolvar és anthrax közt, mert mind a' kettő' helyén támad üszög, a' pokolvarban hathatós életműségű visszahatással, az anthraxnál minden helybeli visszahatás nélkül.

Az anthrax mindig senyves-, ideg-, vagy rothasztó-lázban sínló személyeknél fejlődik ki; azért, ha talán kifejlésénél a' pokolvar' néhány külső 's belső feltétele munkálódnék is, a' már megemésztett életerő nem képes többé úgy visszahatni, mint a' pokolvar' bélyegzéséhez kívántatik. Így tehát anthrax fejlődik ki pokolvar helyett.

Őszintén megvallom, hogy az anthraxot csak holtakon láttam, kik ideg-, vagy rothasztó-lázban haltak el. Olyan betegekben való származását az előhozott módon kívül, még talán így is magyarázhatjuk, hogy betegségek' bélyegéhez képest, helybeli üszög' kifejlése történik, melly üszög kedvező környülmények' hozzájárultával olly különmeműn képződik, hogy anthraxxá válik.

Ezen anthrax a' bekövetkező halál előtt 2 — 3 nappal, még pedig a' test' több részein, egyszerre fejlődik ki, többnyire a' beteg' képén, vagy lábán. Alakja egy fekete nem nagy kiterjedésű var, rendes idom 's minden daganat nélkül. Minden esztendőben találhatik.

Szabad légyen itt egyikét szóval említenem egy betegséget, melly

Táragy

névvel illetetik az Alföldön, 's melly egy összesodorított kötélhez hasonlító, 's az ágyékban létező daganatból áll. E' betegség' leírását valahol olvastam. Két olyan kóresetet láttam, egyiket egy kisasszonynál, másikat egy mészárosnál. Mind a' kettőnél az ágyékban tanyázott, csomós, fájdalmas volt, minden kitapogatható ok nélkül támadt. Mind a' két esetben genyedésbe ment

által. A' kisasszonynál hamar bekövetkezett a' gyógyulás, a' mézárósnál sípos fekélyek támadtak.

En ezen daganat' nemét nevére nézve említém, mert 'táragy' néven az Alföldön mind lépfene-kórság érte-
tik, mind az első lábok közti daganat a' lépfene kórság-
ban szenvedő marháknál. A' nép' elnevezésein, 's külső
hasonlatosságon kívül, nem ritkán egy mélyebb értelem
is rejtezik. A' tapasztalás igazolja ezen véleményemet,
melly egyszer'smind mentségül szolgáljon az elkövetett
's elkövetendő eltérésünkért.

Említenem kell még egy kór'elítélését

Üszög

által, melly pokolvar nevezet alatt került orvoslásom
alá. A' beteg 22 esztendő's asszony volt, szőke, magos
termetű, erős testalkotású, noylcz hét előtt szülte má-
sodik magzatját. Első gyermekágya óta elméje zavarod-
va maradt; második gyermekágya rendes lefolyású volt,
egy hét előtt keresztcsontján ökölnyi nagyságú daganat
támadt 's elüszögösödött. Az üszög' elváltatása 4-dik
napon sikerült, 's ökölnyi nagyságának megfelelő mély
gödröt hagyott maga után. A' fekély' gyógyulásával az
elme'háborgásai megszűntek. Hasonló eset van Hufeland'
folyóíratiban 1833-dik esztendő'ről feljegyezve.

A' POKOLVAR' TERMÉSZETE.

A' feltételekre, mellyek szerint a' pokolvar' kórje-
lei feltűnnek, ügyelvén; látni fogjuk, hogy nagy része
a' pokolvar' különemüségének, nem csupán kórjelei'
kifejlődésében, hanem a' történendő kifejlés' feltételei-
ben gyökerezik. E' módon származnak azon bélyegző tü-

nemények, mellyek által a' pokolvar minden más hozzá-hasonló betegségek-től külön vál. Ezeket méltán tarthatjuk bélyegző tüneteményeknek, 's a' pokolvar' természete vizsgálásában méltán első helyet érdemelnek; mivel, mint a' betegség' belső alkotásának visszatükrözései, a' betegség' természete' felvilágosítására világot adhatnak.

E' meghatározott értelemben, a' pokolvar' bélyegző tüneteményeihez következőket számítom :

1-ör. A' pokolvar mindig a' test' fedetlen részein támad.

2-or. A' pokolvar mindig csak közép idejű személyeket lep meg, gyermekeket, és öregeket soha sem.

3-or. A' pokolvar mindig egyes.

4-er. A' pokolvar' kifejlése, kezdetétől fogva egész tető pontjáig, mindig rendesen megy végbe.

5-ör. A' pokolvar, tetőpontján, mindig egy rendes alakú üszögös helyet képez, melly kijelelt határát által nem hágja.

6-or. A' pokolvar' bélyeges daganatja nem minden irányban terjed ki egyformán, hanem inkább a' test' hosszas átmérője szerint.

1. *A' pokolvar mindig a' test fedellen részein támad.*

Minden orvosok kik pokolvert láttak, azt soha sem szemlélték másutt, mint az arczon, nyakon, 's kezeken, azaz, azon részeken, mellyek ruhákkal nincsenek fedve. Magam tapasztalása is ezen észrevételt erősíti. Más részeken kifejlett pokolvar nem valóságos, hanem fattyú pokolvar szokott lenni.

Ezen, olly állandó tünetemény minden figyelemre méltó, mivel a' pokolvar' okaira 's természetére nézve felvilágosítást ígér. Hanem, mivel ezen tünetemény, a' betegség' okai' vizsgálásával sokfélekép' összefüggésben van; annak vizsgálását az okfürkészet' szakaszába iktatom, 's most az ismétlések' elkerülése' tekintetéből,

hallgatással illetem. Csak néhány észrevételt szabad legyen tennem.

Szembetűnő a' most érintett különösségre nézve a' hasonlatosság a' pokolvar 's orbáncz közt, mert kevés kivétellel az igazi valóságos orbáncz csak a' test' fedetlen részeit lepi meg; hanem jól kell az igazi orbánczot a' kórjeles 's fattyú orbáncztól megkülönböztetni.

Általában a' kütegek' fő góczai a' test' fedetlen részein látszanak lenni: így az ótvar a' fön, arczon; a' váltóláz' pörsögése a' száj' szélén, a' himlő a' képen, a' vöröshimlő (morbilli) a' szem' héjján, a' vörény (scarlatina) a' nyakon 's a' t.

Bizonyosan valami még egészen meg nem magyarázott természet' törvényén alapúl ezen egyirányúság, melly törvény talán a' pokolvar' kifejlésénél is munkálódik. Nem virágja-e a' külső kütég egy általános betegségnek, mint valami magrejtő, melly a' világosság' befolyása nélkül tökéletesen nem érhet meg?

Kinek nem jutnak itt eszébe az amerikai orvosok' észrevételei a' természetes hímlőrül, kik a' világosság' kizárása által a' hímlőküteg' virágzását és nagy mértékbeli kifejlését gátolva látták, 's így a' beteget a' hímlők' összefolyásától, elrútlástól, korátételektől megmentették.

A' lábakon, vagy más, ruhákkal fedett részeken előforduló fattyú pokolvar' jó indulatosságának egy részét a' világ' befolyása' hiányának tulajdonítanám. Annyi bizonyos, hogy a' kütegek, ezen növényélet' eldődjei, sok hasonlatossággal bírnak a' növények' tünetényeihez; de mivel ezen értekezés' céljához nem tartoznak, itt tovább nem vizsgáltnak.

Itt még az a' kérdés tétethetnék: valljon a' test üregeiben találtnak-e pokolvar? Erre nézve vélekedésemet már a' czikkely' felírásával kinyilatkoztattam: 's tudtomra csak *Plinius* említ pokolvar név alatt

egy nyelvvalatti daganatot, mellynek azonban az adott néven 's gonosz indúlatosságon kívül egyéb hasonlatossága a' pokolvarral nem volt. A' köznép is beszél nálunk gyakran belső pokolvarról, kivált nagy főfájásnál; hanem örömet más vélekedéshez csatolja magát, 's kétségbe-esését elhagyja. Miért nem támad pokolvar belső részeken is, annak oka csak az, mivel fedett részeken soha sem szokot támadni.

Az okfürkészetbe bevágván, emlitem, hogy ezen cikkely' czimjét nem lehet a' fedetlen test' részein történendő fertőzéstől következtetni; mert, a' mint példákat hoztam fel, olly nemű nyaválák — kütegek — ezen különösseggel nagyobb vagy kisebb mértékben bírnak.

2. *A' pokolvar mindig csak közép idejű személyeket lep meg; gyermekeket, vagy öregeket soha sem:*

Teljes joggal véltem ezen cikkely' felírását a' pokolvar' bélyeges tünetényei közt felhozhatni; mert sehol sem találtam esetet feljegyezve, mellyben a' pokolvar öreget, vagy gyermeket lepett volna meg. En magam is ezen tagadó tapasztalást tettem, 's más orvosok is, kiknek a' pokolvart volt látni alkalmatosságuk, 's kiket ezen környüállás felől kikérdeztem, ugyanazt bizonyították. A' nép' véleménye is, melly csakugyan a' legkiterjedtebb tapasztalásban gyökerezik, e' mellett áll. Ellenkező esetek, vélekedésem szerint, csak mint kivételek úgy tekinthetnek.

Önkint következik ezen különössegből, hogy a' pokolvar ritka betegség, 's a' forró betegségek közé tartozik. Ritka betegségnek tesz a' pokolvart, már különemű okain kívül, annak a' középkorú személyeknél való előfordulása, az öregek', 's kivált a' legszámosabb gyermekek' kizárása. Ritkaságát neveli még az, hogy nem ragadós, és mint valóságos járvány nem tapasztaltatott. Hogy a' pokolvar ritka betegség, sőt talán olly ritka, mint gonosz természetű:

megegyeznek ebben minden tapasztalások, úgy hogy van olyan orvos, kinek orvosi gyakorlatában pokolvar' szemlélésére alkalom nem adódott.

Hogy a' pokolvar forró (acutus) betegség légyen; már azon különemű tünetényeivel is, melly mostani-
vizsgálatunk' tárgya, bizonyítatik. Az élet, közép korá-
ban, az életműség' kifejlése' tetőpontját eléri, hol az
életműségbe befolyó ártalmas hatások ellen, az életerői
visszahatás legerősebben munkálódik. A' pokolvar' fel-
tétélei pedig egy oldalról az életerő' kifejlett arányában
helyheztenek. Nincsenek is olyan esetek feljegyezve,
mellyekben a' pokolvar idült betegséget képezett volna,
mi nem is képzelhető, mert a' közönséges kiválasztékok-
tól olly nagyon különböző állati méreg ellen, szerfelett
nagy az életműség' visszahatása.

A' pokolvar' saját természete is elegendő azt egy
forró betegség' bélyegével mindenkor felruházni. A' kór-
jelek' leírásából láttuk, hogy a' pokolvar mindig üszö-
göt képez, annak halálos következései csak akkor elke-
rülhetők, ha az élő organismusból kiküszöböltetik. A'
pokolvarnak tehát forró betegségnek kell lenni, mert
hosszasan létező üszög az élő testnek törvényeivel ellen-
kezik.

A' most szóba vett sajátságoknak okát magyarázni
véleményem szerint csaknem lehetetlen. Gyökerezni
kell annak némelly életműszerek' vagy életműves rend-
szerek' közép életkorbeli különös kifejlésökben 's mű-
ködéseikben, nem különben az ezekből kifejlő pokolvart
gerjesztő feltételek' hatása iránti fogékonyságban. Ezen
életkorban a' nembeli működések legnagyobb virágzás-
ban vagnak ugyan; de azok közt, és a' pokolvar' elő-
fordulása közt semminemű összefüggést sem tapogathat-
tam ki. A' tapasztalás sem nyújtott semmi világosságot;
mert olyanoknál is láttam támadni pokolvart, kik elhá-
lást gyakoroltak; olyanoknál is, kik azt nem gyakorol-
ták; szintűgy terheseknél, mint magtalanoknál.

Jegyzés: Itt Dr. Prinz' véleménye említendő, melly szerint a' lépfene és az ebdüh egyenlő nemű betegségek, kivált ha Hildenbranddal az ebdüh' eredetét, a' nembeli tehetségek' zavarjaiból származtatjuk.

Nem kevésbbé nehéz megmagyarázni, mi okból marad menten a' gyermeki kor a' pokolvartól? Talán hogy nagy nálok a' fogékonyság 's hajlandóság a' kütegekre, melly által azon esetben is, hol a' pokolvar' belső vagy külső feltételei munkálódnak, a' pokolvar' kifejlése egy általános küteggel eltörlődik, 's így a' pokolvar' csirája egy kifejlési betegségben elenyészik. Vagy talán a' gyermekornak tulajdon bőrbetegségei által töröltetik el a' pokolvar iránti fogékonyság.

Azon környűllálás' megfejtése: hogy miért maradnak az öregek menten a' pokolvartól? szintollyan nehéz, mint az előbbi ponté. Még leghihetőbb oka, az életműves erő', 's különösen a' bőrrendszer' saját élete' kiapadásában látszik helyeztetve lenni. Az elgyengült élet nem mindig képes olly hathatós, olly erős visszahatással összekötött betegséget létrehozni. Talán az öregek' üszöge a' pokolvar' fattyú testvére?

Vélekedésem szerint épen a' tökéletes organicus megérés teszi a' pokolvart azzá, a' minek tapasztaltatik. Csak a' nagy visszahatás képezi a' pokolvart olly különemű betegséggé; ezen visszahatás pedig csak totópontját elérte életműségben fejlődik ki.

A' *nem* (sexus) a' pokolvar gyakrabbi, vagy ritkább kifejlésére nézve nem igen látszik különbséget okozni; én legalább a' két nem közti viszonyt igen egyenlőnek tapasztaltam. Mások' tapasztalásai az asszonyi nemnek kedvező arányt látszanak kifejteni. Az életmódra nézve sem tapasztaltam különbséget; a' pokolvart mégis inkább a' tehetősebbek', mint a' szegények' betegségének mondanám.

3. *A' pokolvar mindig egyes.*

Hogy az igazi pokolvar egy individuumál ugyanazon időben több számmal fejlenék ki; én nem hiszem, 's nem is találok feljegyezve olly esetet, mellyről meggyőződésemnél fogva nagyon kételkedném. Itt csak az igazi, 's nem lépfene - pokolvarról van a' szó.

Ha figyelembe vesszük az életműségnek pokolvar-elleni hatását, kénytelenítetünk megvallani, hogy kivé-
vén talán az ebdüh - 's kigyómérget, nem esmérünk sem-
mit, mi ezen tekintetben oldala mellé helyeztethetnék.

Illy ellenséges elemmel való megvívásra, az élet-
műség' egész ereje felébresztetik, 's épen ezen visszahatás
a' pokolvar' legnagyobb, legmivoltosabb különműsé-
geihez tartozik. Képtelen volna az életerő, két vagy
több ilyen ellenséggel egyszerre megvívni, midőn már
egy is egész visszahatási tehetségét elfoglalja. Mi oda
mutat, hogy a' pokolvar nem jelenhetne meg ezen ve-
szedelmes alakjában, ha az életműségbeli visszaható erő
több pontokra feloszolna. Ezen értelemben nekem egyet-
jelentőnek látszik lenni: akár két ideges lázt, akár két
pokolvart mondanánk egyszerre jelen lenni.

Azon ellenvetés, mellyet itt a' pestisi carbunculus'
felhozásával lehet tenni: hogy azok nemcsak egyesén,
hanem többen is jelennek meg, nem ellenkezik nézetünk-
kel, sőt inkább kedvez annak; mivel a' pestisi carbun-
culusok több esetben inkább kelések, mint pokolvarok,
mellyek többnyire elüszögösödnek. Ha igazi pokolvarok,
úgy a' betegség' elítélését jelentik, 's nincsenek olly
igen veszélyes tünetenyekkel összekötve.

Vélekedésünket a' lépfenénél említett észrevétel is
erősíti, hol a' betegségnek sínlódó egymiknél 's egy-
szerre több helyen való megjelenése, annak pokolvarrá
való kiképzését lehetetlenné teszi azon esetben is, hol
talán ugyanazon belső feltételeken alapúl.

4. *A' pokolvar' kifejlése, kezdetétől fogva egész te-
tőpontjáig, mindig rendesen megy végbe..*

A' pokolvar' azon eseteiben, mellyek orvosi figyelem' tárgyai voltak, soha sem lehetett valami rendetlenséget észrevenni annak kifejlésében, vagy lefolyásában. Ezen állítással más orvosok' tapasztalásai is megegyeznek, úgy hogy mihelyt a' pokolvar' első kórjelei mutatkoznak, bizonyosan a' többiek sem maradnak el. Mivel a' pokolvar' első kórjeleinek feltüntével az egész betegségnek veszedelmét többé semmi úton vagy módon el nem kerülheti a' beteg: ezen bizonyság teszi azt olly félelmissé.

Semmi szer sem képes a' pokolvar' tovább kifejlését megakadályoztatni, habár első kezttetésben alkalmaztassék is; még a' kés, vagy tüzesvas sem. A' betegség a' két utolsó szer' alkalmaztatása' esetében is eléri a' tetőpontot, az üszög' kifejlését. Félre értene engem, ki a' felhozott okoknál fogva azt vélné, hogy én az orvosi szerek' alkalmaztatását a' pokolvar' első szakaszában szükségtelennek tartom. Sőt inkább erősen meg vagyok győződve, hogy a' betegség' gyógyítására, az orvosi szereknek a' pokolvar' első szakaszaiban lett alkalmaztatása legtöbbet segít, 's a' szerencsés kiemetel' eszközlésére ez az egyik feltétel.

Nagyon érdekes *Dr. Vagnernek* Hufeland 1834-ki folyoirata' 10-ik füzetében bár egyedül a' lépfene-carbunculust tárgyzó értekezése. A' pokolvar' még ezen nemében is, akár magára hagyatott a' betegség, akár kezdetkor fenekestől kivágatott, mégis egészen kifejlett az.

Ha a' most szóban lévő tünemény' okainak kitapogatásába ereszkedünk, azon meggyőződésre kényszerítetünk, hogy egyedül a' pokolvar'-mérég' miségében légyenek azok keresendők, mellynek a' mérég' nevezethez való jogát alább néhány szóval említendem. Miben álljon a' pokolvar'-mérég' ezen különmeműsége, igen nehéz megfejteni; csak a' képző-tehetség' megváltozásából lehet azt szármoztatni, mellynek terménye

a' pokolvarméreg. Ez külső feltételek által a' testnek valamely pontján feltűnni határoztatván, mindig ezen belső feltételű mineműségnek megfelelő hatást okozand.

Azért semmi külső sebészi szer nem képes a' pokolvar kifejlésében megakadályoztatni, mert mint következménye azon beteges életműség' folyamatjának, folytatódik kifejlése, míg belső feltételei munkálódnak. A' pokolvar' sajátsága pedig mindig egyesén jelenti a' beteges folyamat' egész hatását, egy pontba halmozza fel azt, 's el nem oszlatása' esetében, sem miségű, sem mennyiségű változást nem szenvedhet, mint azt p. o. a' himlő' helybeli orvoslásánál vesszük észre.

Hogy pedig azon beteges folyamat, mellynek következménye a' pokolvar, munkálódását határ nélkül nem folytatja, hanem a' pokolvar' kiképzésével megemésztődni látszik: nem igen különös tünetény. Mindennap szemlélünk az élet' körében hasonlókat, hol a' természető munkálódás, terményének megnevezésével elhal.

Az itt eredendő kérdésre, hogy lehet-e a' most mondottat azon esetekre alkalmaztatni, mellyekben a' pokolvar - méreg (lépfene - carbunculus) külsőképen hatott a' testre? a' felhozott tapasztalások szerint igen kell felelni. A' pokolvar-méreg miséges sajátágánál fogva közvetlenül üszögöt okozván, ez annak magyarázatjára elegendő.

5. *A' pokolvar, tetőpotján, mindig reudes kerek-alakú üszögöt képez, melly kijeleltt határát keresztül nem hágja.*

A' pokolvar' meghatározásánál legnagyobb fontosságot a' most előterjesztett bélyegző tünetényben helyeztettem, épen ezen nevezetessége és fontossága miatt, melly minden orvosoktól egyiránt elismértett, habár véleményök a' pokolvar' természetéről legkülönbözőbb is. A' pokolvaros üszögnek azon különös

sajátságát, hogy csak kisebb kiterjedésű kerek-alakú helyet képez, 's a' kijelelt határon keresztül nem lép; magamnak következően magyarázom.

A' pokolvar - méreg' hatása egy ponton kezdődik, azzal együtt beáll a' leirt visszahatás, melly erős helybeli visszahatással, azonnal egy elválasztó vonal támad az üszög körül, melly a' nevedező visszahatással mindig szembetűnőbb lesz. Az által a' kezdődő üszögnek, mielőtt még természetéhez képest tovább terjedne, mindjárt szűk határok vonatnak. Ez okozza azon különemű tüneményt, melly a' pokolvar' meghatározására, 's ezen cikkely' állítására eszközül szolgált. Ide járúl még, hogy a' pokolvar mindig egészséges tájon tűnik fel, mellyen tehát a' kifejlő üszög ellen minden irányban a' visszahatás egyformán munkálódik, és innen van, hogy a' pokolvari üszög olly rendes kerek-alakú. Ha az üszög beteges részen fejlik ki, a' természet' gyógyereje csak az egészséges szövetben hozza létre az elválasztó vonalt, 's így ezen esetben az üszög' alakja a' beteges rész' rendes vagy rendetlen formája szerint, rendesebb vagy rendetlenebb lesz.

Ezen erős visszahatás, nem egyedül a' pokolvar-méreg által okozott elüszögösödésnek tulajdonítandó; mert ha így volna, olly visszahatás minden üszögnél lenne észrevehető. E' pedig épen nem így van; sokkal nagyobb kiterjedésű üszögöt láttam kifejlenni és elválasztatni, minden nevezetes helybeli, vagy általános visszahatás nélkül. Patécsos láz után láttam egy fiatal férfinál az egész alsó végtagot térdig megüszögösödni, és a' térdhajlásban elválasztatni, minden nagyobb életműségi zavar nélkül, csakhogy fájdalmasok voltak a' lobos seb' szélei.

Ezen erős visszahatást tehát egyedül a' pokolvar-méreg' különemű hatásában kell keresnünk, melly az üszögöt azonnal létre hozza, 's gonosz indulatossága által az életműség' gyógyerejét olly mértékben ébresz-

ti fel, hogy az aránytalan erőködése által öngyilkosává lesz.

6. *A' pokolvar' bélyeges daganatja nem minden irányban terjed egyformán el, hanem inkább a' test' hosszas átmérője szerint.*

Ezen daganat olly kiterjedésű, és olly állhatatos kísérője a' pokolvarnak, hogy azt külső idomja' tekintetéből üszögös daganatnak is lehetne határozni.

Arról, hogy ezen daganat mint az életműsleges visszahatás' hirtelölje, a' pokolvar' kórjelei 's tüneményei közt, csaknem első helyt foglal el, czáfolhatatlan lett dolog által győződhetünk meg, melly szerint csak azon esetben lehet a' pokolvar' gyógyítását reményleni, ha a' daganat' eloszlása sikerült. Közönségesen azért olly szomorú a' kimenetel a' pokolvar' gyógyításánál, midőn, a' daganat' figyelembe nem vételével, az egész orvosi figyelem csak az üszögös helyekre függesztetik.

Ezen daganat' nevezetességét, elterjedése' tekintetében, már a' czikkely' felírásával érintettem; a' pokolvarról értekező orvosok, csak fájdalmat említnek, melly a' pokolvartól meglepett oldalon végig a' test' egész hosszúságán terül el; de tetőpontját elérte, vagy már elhagyott pokolvarnál, nemcsak az említett fájdalmak, hanem a' pokolvartól meglepett oldalon, a' test' egész hosszában valóságos daganat is vétethetik észre.

Ha a' pokolvar az arczon támad, a' daganat, a' képet két részre osztó vonalt ritka esetben hágja által, ellenben a' nyakon, mellen által egész a' lábujjakig elterjed; hasonló módon terjed el a' daganat, ha a' pokolvar a' nyakon támadt. Ha a' kézen jó elő a' pokolvar, daganatja egész a' hón alá elterjed, 's onnan lefelé a' szenvedő oldali lábujjakig. Mikor a' pokolvar a' homlok' közepét foglalja el, a' daganat' leirt sajátsága iszonyu idomtalanságtól eltörülődik.

A' daganat maga feszes, de nem kemény tapintatú, nem mocskos színű, melegsége mérsékelt.

A' daganat' leírt sajátságának magyarázatja igen nehéz, és az idegek' elszéledése nem elég a' nehézség' feloldozására.

A' pokolvar' leírása 's bélyeges tünetényei' megfontolgatása után, a' betegség' meghatározása következik arra nézve, hogy a' pokolvart belső vagy külső, helybeli vagy általános betegségek' osztályába kell-e iktatni. Én a' pokolvart külső helybeli betegségnek nézem, ámbár annak belső általános okokból szarmazását nem tagadom; sőt inkább az okfürkészetben védelmezni minden módon igyekezni fogom. A' pokolvart helybeli betegségnek határozni, következő okok sürgetik:

1) A' betegséget semmi észrevehető tünetények nem előzik meg, mellyek az életműségben történendő különemű beteges változásra mutatnának.

2) Maga a' betegség' jelenése nincs az életműségben semmi zavarral összekötve, mint más kütegnél: p. o. a' himlőnél, vörenynél, 'sat.

3) A' betegség' lefolyásában semmi általános szenvedés nem lép fel, vagy veszedelemmel nem fenyeget; úgymint: gonosz láztünetények, görcsök, felolvadások, vérzések 'sat. Ha olyan kórjelek jelennek meg a' pokolvarral, azok bizonyosan egy, a' pokolvarral szövetkezett általános betegségnek vagy megfertőzésnek kórjelei; a' pokolvar' későbbi szakaszaiban pedig az iszonyú daganatnak az agyvelőre, tüdőkre, nagyobb véredényekre 's idegekre való erőművi hatásának következései.

4) A' lázas tünetények, 's a' későbbben megjelenő egészség' zavarjai, úgy tekintődhetnek, mint a' helybeli felingerlés' következései. Látunk minden nevezetes sebesítésnél, minden nagyobb kiterjedésű megégetésnél láztünetényeket, 's az életműség' munkálataiban felháborodásokat következni; hát a' pokolvar' rendkívüli visszahatásától hogy maradhatnak el? Ellenkezésben volna az életműségről esméretünkkel

's fogalmunkkal; inkább csudálkozásra méltó, hogy a' köz szenvedés a' pokolvárnál gyakran olly csekély.

5) Ha a' pokolvar nem volna helybeli betegség, az ő kíséretében járó láznak egy kitűnőleg megjelelt különmemű bélyegűnek kellene lennie, holott annak hijányával van. Azon esetekben, mellyeket magam láttam, a' láz egy közönséges ingerláznak bélyegét viselte, úgy hogy nem mindig valék kénytelen belső orvosságokhoz nyúlni. A' betegség' kezdetén, az emésztés' műszerei legjobb állapotban találtatnak, a' betegség' későbbi lefolyásában csorvás láz fejlik ki; többnyire sebzési (traumaticus) láz' bélyegével, melly hosonló kórjelekkel jár, mint nagyobb sérelmeknél látszható, csak hogy a' hideg korszak a' pokolvárnál többnyire hibázik.

6) Ha a' pokolvar helybeli betegség nem volna, tökéletes 's minden rossz következés nélküli gyógyítása, egyedül külsőszerek' alkalmaztatása által, nem sikerülhetne.

A' pokolvar' helybelies bélyegének bebizonyításában érintettük egyszersmind a' pokolvar' kíséretében feltűnő lázas kórjelek' mineműségeit 's bel erejüket; szükségtelen 's kifárasztó ismétlés' vétkébe esném tehát, ha ezekről még egyszer szólnék. Inkább érintsük egykét szóval azon tünemény' okát, hogy a' pokolvar, olly gonosz indulatú betegség-létére is első korszakaiban, csekély 's alig észvehető általános kórjelekkel foly le. Annak fő oka, véleményem szerint, a' pokolvar' székében keresendő. A' pokolvar' fészke a' közönséges takarók, 's kiváltkép' azoknak legbelsőbb rétege, a' *sejtszövet*. A' sejtszövet az alsóbb rendű életműsleges képezések közé tartozik, 's nem bir különös tulajdon idegekkel, véredényekkel. Innét következik, hogy betegségei nem hathatnak olly általános az életműsre, mint más életműszerek' betegségei; mert a' betegségek' általánosítása csak az ideg' 's

véredényrendszerek' különmemü munkálódásuk által eszközölhető. Innét magyarázható minden lázas tünetnynek a' pokolvar' első korszakaiban nem ritkáni távulléte, 's a' betegség' egész lefolyása alatt a' fájdalomak' kisebb bel ereje.

A' *pokolvar* tehát a' bőrbetegségek' osztályába lesz *beiktatandó*, 's külső tünetényeire nézve a' *kütegek közé*. Ezen kijelelt tekintetben legnagyobb hasonlatossága van az orbánczos betegségek' néhány különmemü fajtáival. De azért a' pokolvart, mint az orbáncznak valami álne-mét, semmikép' nem lehet tekinteni, hanem inkább mint egy sajátságos különös kórvilági lényt, az életműség' bámulandó növényét, melly belső természete 's va-lójára nézve, egy valóságos üszög. Ezen üszöggel való ugyanazonsága (identitas) miatt a' kórtudományi kézi 's tankönyvekben nem a' *kütegek* közt, hanem az *üszög'* külön nemeiről szóló cikkelyben érdemel helyt.

A' pokolvar - méreg.

Értekezésem' folytában olly gyakrap éltem a' *pokolvar - méreg* kifejezéssel, hogy következtelenségre mutat-na, ha ezen nevezettel való élést nem ügyekzném né-hány oksúlylyal, ha mindjárt gyengébbel is, igazolni.

Méregnek közönségesen azon anyagot mondjuk, melly legkisebb adagban legnagyobb hatásokat szül. Ezen olly nagyon feltételes meghatározás, az ásványi 's növényi mérgekre nézve, épen hibás; mert a' nevezett osztályú mérgek, a' legkisebb adatban, semmi hatást nem okoz-nak (kivévé a' homeopathicus hatásokat). Az állati mér-gekre nézve ezen meghatározás inkább helyes, ha hoz-zá teszszük: hogy mindig ugyanazon hatást okozzák. Ezen tiszta miségü állati mérgek közt, az ebdüh 's kigyómérgeken kívül, a' pokolvar - méreg is teljes jog-gal foglal helyet; mert az ő hatása is mindig ugyanaz, a' pokolvar' (üszög) kiképzése; 's valami változtatást,

mennyiségű viszonyai' tekintetéből, a' természetben ki nem lehet jelelni.

Ezen pokolvar-mérget, csak hatásából esmérjük, mint sajátságos anyagos lényt nem lehet megmutatni. A' pokolvart képező 's környékező hólyagocskákban nem létezhet, mert foglalatjok igen szelid természetű; a' környékező lágy részekben, mellyek tőle illettetnek, legkisebb lebőrlést nem okoz. A' pokolvar-mérget pedig olly jó indulatúnak nem képzelhetjük.

A' pokolvar-mérget a' varakban hasonlóan nem lehet keresni, mivel a' hólyagocskáknak köszönik létüket, és egyenesen csak kiszáradt hólyagocskáknak tekintethetnek.

Az üszögös csomóba sem lehet helyeztetnem a' pokolvar-mérget; mert ha így volna, a' pokolvarméreg' különmemű hatása csak addig tartana, míg ezen csomó az életműséggel összefüggésben van, 's a' betegség' kórjelei annak eltávoztatásával egészen eltűnnének, vagy legalább veszedelmes belerejőkből kivetkeztetnének. De nem ezek a' betegség' elítélése' szabályai, mert mihelyt a' pokolvaros daganat eloszlott, a' betegség' tovább menetelére, az üszög' hamarábbi vagy későbbi elválásának semmi befolyása nincsen, kivéven, hogy a' hátramaradó fekély' gyógyulása nehány nappal hátráltatik.

Ugyanezen okból a' pokolvart környékező dagana- tot sem lehet a' pokolvarméreg' tanyájának tartani, mert ezen esetben, sajátságos természetéhez képest, ottan üszögöt okozna. Az pedig soha sem történik, mert az elhagyott pokolvar' utolsó korszakaiban kifejlődő üszög az életműség' közönséges törvényei szerint következik, a' mint fennebb is érintettük. Még ide járúl, hogy a' daganat soha sem mocskos színű, 's a' külső szerek' egyedüli használására, az életműségre nézve minden rossz következés nélkül, tökéletesen eloszlik.

Ezen vizsgálatokból o' következtetmény foly a' pokolvarméreg' természetére nézve: hogy azt mint anyagos

lényt nem lehet tekinteni, hanem mint személyes, erőbelileg ható mérget, melly egyedül az életműség' különmemű meghatározott beteges visszahatásában tűnik fel. Innét származik a' pokolvar' nem ragadós léte, melly anyagos gerj nélkül alig gondolható.

A' pokolvarméreg ezen tekintetben az ebdűh' ragályával látszik összehangzani, és az emberi életműségben sajátságos iszonyú hatását képes kifejtetni, csak nemző tehetségét veszti el, 's örökös nélkül hal el. Ezen több állati mérgeknél észrevehető tünetemény világosan mutatja a' nem mindig történendő megkülönböztetést a' ragály és gerj közt (contagium, miasma); sok állati ragály az emberi életműségben gerjjé változik, 's ragadóságát elveszíti.

A' pokolvarnak egészségbe, vagy halálba való átmenetele.

A' betegség' belső természetét, csak minden körjelek' fontolgatása- 's összehasonlításából, a' betegség' lefolyásából 's kimeneteléből, a' betegség' okaiból, az orvosi szerek' viszonyából lehet megítélni. A' pokolvar' mindig egy nagy daganattól látjuk kísérve lenni, és tudjuk, hogy az üszög' kifejlése nem szükségesképen történik olly erős helybeli visszahatással, azért a' pokolvaros daganatot nem az üszög' kifejlésének, hanem inkább a' pokolvarméreg' különmemű hatásának tulajdonítjuk. A' pokolvar' gyógyítása csak akkor sikerül, ha a' daganat' elosztatása sikerült. Az élet nem veszedelmeztetik, ha az üszög' elválasztása hosszabb ideig nem is történt; ellenben mindig nagy veszedelemben forog, ha az üszög' eltávolztatása után, a' daganat még el nem oszlott. Több ilyen halálos esetet láttam az elváltt üszög' ellenére is következni.

Ezen rövid érintésekből szembetűnő, hogy a' pokolvarral járó daganat, a' betegség' létalapos 's legfőbb

figyelmet kívánó része. Ezen daganat' az életműves visszahatásnak következése, és tüneménye; melly, mivel annak hatását csak helybelileg tünteti fel, csak helybelileg jelenhet meg.

A' gerjektől 's ragályokból származott betegségek-nél, a' gyógytan szemmel tartotta azon visszahatást, mellyet az életműségben okozának, 's gyógyjavalatát a' szerint intézte el. Senkinek sem jutott eszébe a' pestis-nél, hagymáznál, himlőnél egy sajátságos köznemítő, vagy kiválasztó gyógymódról gondolkozni, mert máskép lobellencs, felingerlő, idegébresztő, 's kiüresítő szerek a' nevezett betegségek-nél jó foganattal nem használtathattak volna. Csak épen a' pokolvarnál ügyeltek keveset, vagy talán semmit a' helybelileg feltűnő visszahatásra. Ezen egyoldalúság' oka tán abban keresendő, hogy a' pokolvar' gyógyítása, mint külső betegségé, többnyire alsóbb rendű 's kimiveltetésű sebészekre bízott, kiktől a' betegség' felsőbb szempontbóli nézete nem kívánható. A' betegség' minden ijedelmeit az üszögben helyeztették; azért is a' sebészség' minden hős szereit (kés, tüzes vas) alkalmaztattak ezen ördög' kiűzésére; sok esetekben sikerült az üszög' erőszakos elválasztása, de a' beteg meghalt! ,A' felszürsölés már megtörtént': az volt a' hiedelem.

Az iskola azt tanítja, hogy az üszögnek határ húzassék, a' pokolvar' üszögének is határt akartak tehát némelylek vetni, ámbár szembeszökő volt, hogy ezen üszög el nem terjedt. Elfelejtették az orvositudomány' első törvényét, hogy az orvos csak a' természet' szolgája 's magyarázója, azért nem látták, hogy a' küzdő élet-erő ezen cselekvésége' forrásait kimeríti; tehát inkább, mint sok hasonló esetekben, mérséklést mint felingerlést kíván. Ámbár az üszögöt határozó lobot látták, mégis legerősebb ingerlő szereket alkalmaztattak. Figyelmöket elkerülte, hogy ugyanazon feltételek, mellyek az üszögöt okozták, a' lobot is létre hozták; hogy a' ter-

mészet, a' betegséggel együtt gyógyszert is alkotott, csakhogy a' gyógyszer a' betegséggel nem óhajtható viszonyban áll.

Ezen szűk határu nézetnek tulajdoníthatjuk, hogy a' pokolvar' kimenetelei gyakran olly szerencsétlenek. Illyes esetekben is, ha felszürsölés állítatik, az, ingerlő szerek által csak elősegítetik. Azért szokott a' makassier nemzet, nyilai' mérgehez valami fűszert keverni, hogy az által a' mérég' felszürsölése elősegíttessék.

A' leírt daganat tehát a' pokolvarnál a' valódi betegség, mint a' pestisben, hagymázban a' láz. Ezen nézet még több alapot nyer, ha a' betegség' egészségbe lett átmenetelét tekintjük. Míg a' daganat el nem oszlott, a' pokolvar' gyógyulása nem következik, mivel a' gyógyulásnak első feltétele a' daganat' elosztatása.

A' pokolvarra következő halál' okának, közönséges vélemény szerint, a' pokolvarmérég' felszürsölése tartatik: mellynek bebizonyítására felszámáltatnak az ideges kórjelek, mellyek a' pokolvarhoz lefolyása alatt szegődnek. Ezen ideges kórjeleket eltagadni nincs szándékom, ámbár ezeket egy esetben sem láttam; hanem hiszem, hogy ezeket épen annyi joggal lehet az iszonyú daganattól származó lobláz' tünetényeiből, vagy annak következtében eredt életerő kimerítéséből és felosztásából magyarázni.

Anyagos pokolvarmérégnek kellene létezni, hogy felszürsöltessék, melly mérég leginkább elnemzés által valószínű létét. Azon esetekben is, hol a' pokolvar' nome a' lépfene-mérég' helybeli áttételéből eredt; észreveszszük, hogy helybeli hatása által megmásiatit, elenyészik (a' ragály' gerjje változik által).

Az ebdüh-mérég azért okoz olly irtóztató általános visszahatást, mivel semmi helybeli megmásiító visszahatást sem fejtven ki, közvetlenül az érzékenység' 's izgékonyosság' középponti életműszerére hat. Az ebdüh-mérégnél a' felszürsölés' meggátlására, talán a' mesterségesen

okozott visszahatás, nem csak kiválasztó, hanem megmásító módon is munkálódik?

Ha a' pokolvar-méregnek az életműség' nedveibe való felvétele volna a' halál' egyedüli oka, az üszögnek a' testtől való elválásával minden veszedelem eltávoztatnék, az üszög' el nem választásával pedig öregbednék: a' mi nem tapasztaltatik. Nehéz volna megmagyarázni nagyon előrehaladt betegségnél, már elvált üszögnél, hogy' történhet gyógyulás külső szerek' egyedüli alkalmaztatására, ha felszürsölés által már a' pokolvar-méreg a' test' nedveivel összekeverődhetett volna? Ezen felszürsölés mikor kezdődik, mi mozdítja elő, mi készleti 's akadályoztatja azt? — Nagyobb tudatlanságát árulná el, ki a' szürsölést tagadni akarná, az csak azon arányban, millyenben mint egyedüli oka a' pokolvarnál bekövetkező halálnak tekintődik, 's hol egyenesen a' pokolvar-méreg felszürsöléséről vagy on szó, lett dolgokra alapúlván, el nem fogadhatónak tartom.

Azon esetben megengedem a' felszürsölést, mikor a' pokolvar a' kézen tanyázott, az üszög már elvált, a' daganat iránytalan orvoslás által genyedésbe ment által. Ezen felülegés üszögnek nincs kijelelt határa, mindig tovább terjed el, olly módon, hogy utóljára az életműség' védő erejét — melly ártalmas idegen anyagokat fel nem vesz, hanem azokat kiválasztani iparkodik — meggyőzi, és így a' felszürsölés megtörténhet, 's bizonyosan meg is történik. Hasonló módon történhet a' felszürsölés a' külföld' orvosaitól leírt lépfene-pokolvar' eseteiben is, mert ezek az esetek' többségében a' lépfene-méreg' kisebesedett bőrhelyre való hatásából származván, inkább elterjedő, mint meghatározott üszög' alakjában tűnnek fel. A' ragály' anyaga közvetlenül a' vérrel keveredvén, ideges felszürsölési körjelekkkel esmér-teti meg általános hatását. Hanem hogy' eshet meg ezen felszürsölés belső okokból származó pokolvarnál, melly mindjárt határokat nyer, 's majd csaknem minden, az

életműséggel való összefüggéséből kilép? nem tudom, de nem is láthattam. Látjuk, hogy az organismus' életreje idegen beteg anyagok' felszürcsölését épen nem sieteti; milly sokáig létez egy helybeli bújasenyves fekély, a' nélkül, hogy felszürcsölés következne? milly sokáig marad néha az ebdüh' mérge a' seben felszürcsölés nélkül? milly sokáig léteznek rákfenés-fekélyek az egész életműség' rokonsenve nélkül?

Ezen lett dolgok' magyarázatja az életműség' általános törvényén alapúl, hogy kiválasztó műszerei nem szürcsölnek fel, p. o.; máj, vesék, üterek 's a' t. Egy genyedő felület is, felszürcsölő tehetségit, polaricus viszony miatt, elveszti az által, hogy kiválasztó műszeré vált. Legszembetűnőbb bizonyosságot nyujt erre a' bőrregei (dermaticus) gyógymód, melly csak azért marad több esetekben hatás nélkül, mivel a' terület a' gyógyszerék' alkalmaztatására genyedésbe megy által. A' pokolvar ezen törvény alúl kivételt nem tesz, annyival inkább, mivel olly nagy nevezetességű kiválasztó műszeré válik. Az életerőnek ezen erőszakos egyoldalú iránya, ha tartós, azt egészen kimeríti, melly után ezen eldödi az életműség' termődési erejének kihálnak, 's a' kimerített erők felforgott viszonyaikba visszatérnek, de a' halál' csiráját magukba hozzák. Azért a' fekélyek' kiszáradása olly rossz kórjel, melly a' történt felszürcsölésnek jele. Azért genyítenek a' fekélyek ollyan nagyon, nemcsak a' nedvek' elvesztése, hanem még inkább az életerő' elpazérlása által, az érintett folyamat szerint.

Vélekedésem szerint a' pokolvarnál a' halál különfélelekép' következhet 's függ a' helytől, mellyen támad:

1) Ha a' pokolvar arczon támad, a' daganatnak az agyvelőre történendő nyomásától álomkórral, gutaütéssel következik halál, mivel a' daganat a' koponya' üregébe is elterjedhet.

2) Ha a' pokolvar a' nyakon tanyáz, fúldoklás által végzi ki az életet, mert a' daganat a' lélekzés' műszereire is kihat, és a' levegőnek átfolyását akadályoztatja, vagy a' lélekzés' műszereinek érmeczességét veszi el.

3) Ha a' pokolvar a' kézen létezett, a' halál az életerő' kifogyásából következik a' fent említett mód szerint,

OKFÜRKÉSZET.

Értekezésünk' ezen szakasza a' legfontosabbaknak egyike, kidolgozása egyszer'smind legtöbb nehézségekkel jár, mellyeket nevel még az orvosok' vélekedéseinek meghasonlása. Nehányan vitatják, hogy a' pokolvar, a' lépfene-méregnek az emberi testre lett átviteléből származik; mások pedig azt belső okokból származtatják. Már, hogy mellyik vélekedéshez hajlok inkább, kitűntetem. Azonban mind a' két vélekedés' megfontolása 's elítélése lesz vizsgáló igyekezetem' tárgya, melly megtörténnén tulajdon nézetimet érintendem néhány szóval a' pokolvar' okairól.

Meg kell mindenek előtt vizsgálnunk: bírnak-e állati anyagok olly tulajdonságokkal, hogy az emberi életműségbe ártalommal folyhassanak be; vagy általvitethetnek -e betegségek állatokról emberekre? mind a' két kérdésre igennel kell felelnünk, mert számtalanok az ebbeli bizonyosságú lett dolgok, mellyek közül egy-kettőt felhozni elégséges lészen. Így okoz a' posztó, ingere által a' bőrön rühet a' szabóknál, melly még inkább behat a' bőrre természeti állapotjában; mint láthatni minden télen igen számos paraszt asszonyt 's leányt befedve ótvaros, sömörös kütegekkel az elő-, 's felkar'

belső színén, mellyek a' ködmönöktől származnak. Ezen lett dologról mindenki, kinek finomabb bőre van, könnyen meggyőzheti magát egy juhász bunda' viselése által. Így láttam egy igen tiszta leányzóra ragadni a' ruhát kutyajáról, melly reggelenként ajtó-kinyitáskor ágyába szokott ugrani. Említhetik itt a' tehénhímlő is. Elliotsan 's Alexander professorok hasonló példákat írnak le a' takonyban szenvedő lovaknak, az emberi életműségekre való káros behatásáról. De minek példákat felhozni, holott az irtóztató ebdűh' említése 's már nevében említett származása elegendő.

Most már különöse a' azt kell megvizsgálni: bír-e a' lépfene-méreg ezen tulajdonsággal, 's ha bír, külső bőr, vagy vér, tüdők, 's gyomor által vétetik-e fel az emberi életműségbe?

Már fennebb a' betegség' leírása' szakaszában, lépfene-pokolvar cím alatt, egy betegség' alakját hoztam fel, hol minden egyes esetben az eldöglött marháktól való megfertőzés behizonyodott. Ilyen esetet hoz fel Morand: midőn két mészáros, útközben megbetegedett marhát vágván le, pokolvart kaptak. Hasonló esetet beszél Thomasin, hogy t. i. egy mészáros, testvérevel beteg marhát ölvén le, pokolvarosak lettek. Így a' folyóírásban „Zeitschrift für Natur- und Heilkunde, von Carus, Choulant etc.“ egy eset említetik, mellyben több lépfeneben szenvedett marhák' levágásával többen megfertőztettek, kik közül négyen halál' áldozatává lettek.

Hogy ezen megfertőzés még könnyebben történik, ha a' lépfene-méreg kisebesedett bőrrel jó érintésbe, különös bizonyítást nem kíván, mert sok állati anyagot esmérünk, mellyek, sebet érvén, nem ritkán iszonyú hatásuak szoktak lenni. Elég itten a' pathologicus bonczolásoknál történni szokott sértésekre, 's a' kigyó-mérgekre emlékezni. Ugyanazon viszonyban áll a' lépfene-méreg' hatása is, melly sokkal nagyobb 's erősebb, ha a' lépfene-méreg sebre hatott be, legnagyobb pedig, ha hely-

beli visszahatást nem okozván, a' vérbe közvetlenül felvétetik. Ide tartozik a' fent említett Oelze doctortól leírt eset egy juhásznál, kinél a' megfertőzés vakarás által felsebesített helyen történt. Mindenek felett figyelemre méltó, egy barom orvosnak Fischer doctortól elbeszélte esete Lünneburgban, ki is, hogy a' döglött marha' érintése' veszedelmetlenségét a' parasztnak mutassa, több helyen megsértett kezét az elromlott léppel dörzsölte, 's három nap múlva rothasztó betegségben halt meg.

A' felhozott néhány példából, mellyeket minden német hirlapból könnyen lehet szaporítani, elegendően bebizonyítatik a' lépfene-méregnek mind egészséges mind kisebesedett bőrre való hatása. Most az a' kérdés lesz vizsgálandó, hogy más úton, t. i. tüdők vagy gyomor által, felvétethetik-e a' lépfene-méreg, 's ezen úton befogadva, veszedelmeztető hatását gyakorolhatja-e? Ha a' tapasztalást kérdezzük a' ragadós nyavalyák' terjedéséről, eldönthetetlen lett dolgokra akadunk, hogy a' megfertőzés tüdők által is történik. Hogy a' lépfene' ragálya, testvéreinek említett tulajdonai' birtokában legyen, nincs okunk meg nem engedni; és hiszszük, hogy ezen esetben, nem helybeli, hanem inkább általános betegség támad (rothasztóláz), mint Encaux és Choussier észrevették. Ha már a' rothadt kigőzölgések általánosan olyan hatást okozhatnak, miért nem történhetnék ez a' lépfenével? mellyben a' rothadás' közönséges bélyegén kívül még egy különemű méreg' (ragály) sajátsága is munkálódik.

Kérdésünk' második része, hogy a' gyomor által felvétethetik-e a' lépfene' gerje az életműségbe? azaz: lépfene-kórságban döglött marhák' húsa ártalmas-e vagy nem? erre azt kell megjegyeznünk, hogy az esetek' többségében, illyképen megfertőzött húsnak eledelre való fordítása minden észrevehető kár nélkül történik. Ezen tagadhatlan lett dolog, némelly állati de kiváltkép' a' ki-

gyóméregnek a' gyomor által minden ártalom nélkül való megemészthetésére, egy észképi nagy fontosságú támaszt nyújt. Így a' Morandtól felhozott esetben azok közül, kik a' lépfenes ökor' húsából'ettek, senki sem betegedett meg. Ugyanazt bizonyítja Thomasin a' tőle felhozott esetről, ámbár a' mészáros és testvére, kik a' húst megkészítették, pokolvarba estek. Hasonló esetet említ Duhamel a' franczia akademia' emlékirásaiban. Azon esetekben is, mellyek lépfene-pokolvaros betegséget okoztak, az elhullott marhák' húsa ételre fordítatott, a' nélkül, hogy észrevehetőleg ártott volna. De azért mégis hibázna, ki a' felhozott példák'ból általános következtetést húzna, hogy a' lépfenétől fertőzött hús' megemészthetése mindenkor és minden ártalom nélkül eshetik meg. Eldönthetetlen lett dolgok szólnak az ellenkezőről, mellyek közül egyet kettőt légyen szabad felhozni.

„Bertin a' lépfene-carbunculust 200 szerezcsennél látta, kik a' lépfenes marhakkal bajlódtak, és húsokból bőven ettek. Hasonló lett dologra találunk Eneaux' és Choussier' a' pokolvarról irt értekezéseikben; Kausch, és más egészségre ügyelő tisztok, az ilyen hús' evése után történt gyakori megbetegedésről, és az arra következett halálos kimenetelről hasonlóképp szólnak. (Orvosi Tár, 1833) De Capella lépfenes tehén hús' evésére carbunculust látott kifejteni. Arról is vagynak tapasztalások feljegyezve, hogy kutyák 's disznók, lépfenes hús' evése után, betegek lettek.

Ezen lett dolgok minden kétséget elhárítanak, és arra mutatnak, hogy a' lépfene-méreg hatással bír az emberi életműségre; és nemcsak általános megfertőzést hanem lépfene-pokolvaros is okozhat. De alá nem irhatom azok' véleményét, kik minden pokolvaros esetben, a' lépfene mérget egyedüli oknak tekintik. Ezen véleménynek leghevesebb védői is olly helyzetbe jönnek, mellyben a' pokolvar' eredetét más okból kénytelenek származtatni. Kitűzött czélom' elérésére elegendő itt csak néhányat

megnevezni, ú. m. Boyle, Larey, Hoffmann, Schröder, kik némely esetben valamely lég-gerjből igyekeznek a' pokolvar' kifejlését magyarázni. Az én vélekedésem szerint az esetek' többségében, a' valóságos magyarországi pokolvar, a' lépfene-méreg' minden befolyása nélkül származik: melly vélekedésemet előterjeszteni, 's okokkal támogatni alább fogok törekedni.

Az első ellenvetés, melly itten támadhatna, tudni illik hogy az emberi életműség' közönséges el- 's kiválasztékaitól olly nagyon különböző, más nemű, és erős hatású mérget teremni nem képes: csak látszatós. A' barmoknak, mellyeknél a' lépfene előfordúl, épségökben, még egyneműbb el- 's kiválasztékaik vagynak, mint az emberi életműségnek. Az emberben kifejlődik a' pestis, a' himlő-ragály, 's tudjuk milly mérgessé válik az anyatej 's a' nyál, harag 's dühödés által. És így hát ezen tekintetből, a' pokolvar' magától kifejlése sehogy sem ellenkezik az emberi életműség' törvényeivel.

A' második ellenvetés, mellyet a' pokolvar' lépfene-méregtől való származásának védői előhoznak, ez: hogy a' pokolvar akkor leggyakoribb, midőn a' lépfene uralkodik a' marhákon; mi a' lépfene' közvetlen átvitelére mutat. Ezen lett dolgon semmikép sem akarok kételkedni, ámbár ön tapasztalásaim nem egyezők vele; hanem mégis más következtést húztam belőle. Nem okozhatnak-e azon feltételek, mellyek a' barmokban a' lépfenét létesítik, az emberben pokolvart? Zomaticus tekintetben, az ember és marha közt nem ollyan nagy a' hézag, hogy hasonló ártalmas befolyások, hasonló hatásúak nem lehetnének. Ugyanazon törvények szerint támadnak némely betegségek az embereknél mint az állatoknál, 's nincs okunk a' pokolvart 's lépfenét azok közé nem iktatni.

A' harmadik ellenvetés, melly a' pokolvar' magától eredetének tétetik, az, hogy mindig a' test' fedetlen részein támad, melly tünemény a' lépfene' közvetlen

megérintéséből fejthető. Ha a' pokolvar egyedül a' lépfeneméreg' közvetleni érintéséből származnék, az csaknem kizárólag a' kezeken fordulna elő. Mert ha a' pokolvarnak a' képen, nyakon gyakrabbi előfordulását, a' szóba vett vélemény szerint, azon állítással szándékozunk erősíteni, hogy a' nevezett részek a' megfertőzött kezekkel tapintatnak 's érintetnek, és az által a' lépfene méreg a' nevezett részekre áttétetik; nehéz megfejtetni, miért nem támad a' pokolvar a' szeméremtesten is, hol a' kezekkel való érintés csaknem elkerülhetetlen. Vagy miért nem lepi meg a' pokolvar az öreget és gyermeket, kiknél a' lépfene-méreggel való érintésre alkalom adódik, 's hogy kerüli el a' pajkos gyerkőcze az illy alkalmatosságot? Én azt tartom, mint az előbbeni szakaszban is említém, hogy a' pokolvar' mint minden küteg' kifejlésének magyarázatja nagy szerepű feltétel legyen. Vagy talán a' kezek helyett a' lépfene-méreggel fertőzött legyeket állítják a' megfertőzés' eszközeinek, azon ellenvetés' gyengítésére, hogy a' pokolvar nem ritkán olyan személyeknél jelen meg, kik soha sem jöttek lépfene-méreggel érintésbe. Ha ez így volna: a' pokolvar fiatait, öreget, gyermeket, minden különbség nélkül, megtámadna: mi tudtom 's tapasztalásom szerint nem történt.

A' különmemű pokolvarlegyek' lételét nem szükség sok okkal megeczáfolni, mert létök, több mint feltételes, ámbár a' dolgot legszembetűnőbben megmagyarázná; de nagyon hasonló hatásúak a' bogárcsípéssel, 's míségökre nézve is egyenlők avval, csak mennyiségökre nézve különböznek valamit a' visszahatási tehetség által, 's egy különmemű méregnek az életműsgre való helybeli hatását képezik.

Valamint minden betegség' úgy a' pokolvar' kifejlésére is különös hajlandóság kívántatik. Ezt kénytelenek vagyunk elesmérni, habár a' pokolvart lépfene-ragályból, vagy valami léggerjből, vagy belső okokból származtatjuk is. Mert különben hol az életműség lépfeneméreg-

gel jó érintésbe, minden esetre megfertőzés történévén, pokolvarnak kellene kifejlenni; azon esetekben pedig, hol az orvosok a' pokolvart léggerjtől származtatják, az nem szórványosan hanem járványosan fordulna elő. Ezen hajlandóság' alapját bajos kitapogatni; csak annyit tudunk, hogy egyedül középidejű személyek esnek pokolvarba, gyermekeknél vagy öregeknél példát nem esmérünk. Az előbbeni szakaszban törekedtünk ezen tünemény' okát kijelelni. Ezen tekintetben a' régibb orvosoknak a' pestisi carbunculusról való észrevételei is megegyeznek véleményünkkel, kik elhatározottan mondják, hogy a' pestisi carbunculus egyedül véres és epés nedvalkatu személyeknél szokott megjelenni, és így olyanoknál, kiknél az izgékonyági 's visszaható tehetség legjobban ki van fejlődve: minnek is a' közép életkorban van helye.

A' pokolvar az Alföldön leginkább augustusban és septemberben jó elő; mivel a' légnak misége ekkor többnyire szárazságban 's hévségben alapúl, mellyek által elfajzása elkerülhetetlenné válik, a' mennyiben ekkor gőzölögvén ki leginkább a' mocsárok, a' már elfajult leget megfertőzik. A' szárazság a' lépfene' létre hozására egy a' legfőbb feltételek közül, mellynek mindenkori második következtetője a' rosz táplálék; tehát a' pokolvarnak augustusban 's septemberben gyakoribb előfordulásánál a' lépfene' egyik oka a' szárazság munkálódik. De azért nem akarom állítani, hogy a' pokolvar télen nem kerül elő, vagy hogy a' lég' említett tulajdonsága a' pokolvar' kifejtésére elegendő. Hogy a' lépfene' második oka, a' rosz elromlott aránytalan táplálék sem hibázik a' pokolvar' gyakrabbi feltűnésekor augustusban 's septemberben, mindenki hinni fogja, ki az alföldi életmódot esméri. Az Alföldön a' szegényebb sorsú pusztán vagy tanyákon szolgáló embereknek fő eledek a' szalonna, melly augustusban 's septemberben többnyire már avas, 's avassága közönségesen még kedvesebbé teszi, kiváltkép' ha a' szükséges fűszerek: paprika, foghagyma bő-

ségesen hozzájárúlnak. Képzeljünk illy élelmet a' kanikula' fúlasztó hőségében! Az erős férfiúnak szokástól edzett emésztő műszerei derekasan emésztenek, 's áthasonlítnak, illy nemű tápbúl (chylus) az egész vértömeg legnagyobb tüzeességét nyer. Ahhoz járúl még a' kanikulai napsütésnek helybeli hatása a' test' fedetlen részeire, ú. m. arczra, nyakra, kezekre, melly erősebb ingere által nagyobb vértolódást okoz ezekre, a' vér pedig olly forró tulajdonnal bírván, a' pokolvart nem ritkán hozhatja elő. Hogy pedig a' vér 's egész életműségi alkotmány, eledelek 's életmód által változásokat szenvedhet, melyek vagy egyes személyek- vagy egész nemzetekre is elterjedhetnek: sok osztályos bizonyítást nem kíván. Az életműségi elkülönzés, a' magukat növényekkel 's hússal tápláló személyek és nemzetek közt, nagyon szembe- szökő, 's nem könnyen hozatik valakitől kétségbe.

Az alföldi életmódra nézve még azon szokás említendő, hogy földink minden eldöglött marha' vagy barom' húsát megeszi, a' zöldes húst elhányja, a' többit eledelnek fordítja. Ezen ártalmas fukarsága' tekintetében az alföldi ember a' legjobb gazda. Az erős gyomor megemésztí ugyan ezen úndorító eledelt, de a' vér' megfertőzése sok esetben el nem maradhat. Mindennap látunk felingerlő, elromlott áthasonlíthatatlan eledelek' hatását az életműségre; látjuk az illyes anyagoknak a' gyomor-áthasonlító erőnek ellenálló hatásukból beteg kiválasztékokat támadni a' bőrön, egy különmű a' meg nem emésztett anyagnak megfelelő kigőzölgéstől, a' legfergetmesebb kütegekig. Miért nem lehetne tehát a' lépfene-méreg-, vagy más betegségtől fertőzött hús' evése hasonló hatású az emberi életműségre.

Minden esetre legnagyobb figyelmet érdemel, 's vizsgálásunk' tárgya lesz megfontolni: hogy miért nem híz a' lépfene' vagy más betegség' gerjétől fertőzött hús- nak megevése sok esetekben észrevehető ártalmas következtést maga után; holott más esetekben olly valósult ár-

talmas, sőt halálos hatásokat is szűl? 's honnan van az, hogy illy eledelek' hatása némelly esetekben csak mint külső betegség, máskor pedig mint belső tűnik fel; néha pedig úgy jelen meg, mint a' külső és belső betegségnek szövetkezése.

Nézeteim szerint azon esetekben, mellyekben vagy a' gyomor nagyon el van gyengülve, vagy hol az el- 's kiválasztó műszerek' munkálkodásai akadályoztatva, vagy éppen felfüggesztve vannak: a' gyomorba jött beteges hús egy közönséges megfertőzést okoz, többnyire rothasztóláz' alakjában, különmemű külső betegség' kifejlése nélkül. Tehát az illy igen másneműeledelt a' gyomor vagy meg nem emésztí, 's annak különmemű mérges anyaga ezen kórgóczirol kezdí veszedelmes munkálódását az egész életműségei terjeszteti; vagy a' gyomor megemésztette ugyan a' megfertőzött eledelt, 's az áthasonlítás megtörtént, hanem tökéletlenül, az áthasonlítás' műszerei nem képesek megkivántató cselekvőségeket kiterjeszteti, a' mérges anyagok ki nem választatnak, a' vértömegbe felvétetnek: melly folyamatnak következtése egy általános nyavalya rothasztó láz' bélyegével.

Erős személyeknél 's emésztő műszereknél az emésztés, az áthasonlítás, a' nem áthasonlítható anyagok' szükségképi kiválasztásával megívéghez; de, a' vér' hevessége 's a' külső hévség' határa miatt, az életműségben külbőrre történendő kiválasztásokra való nagyobb hajlandóság fejlik ki, és azon esetben, mellyben egy különmemű anyag, a' lépfene-méreg kiválasztandó, e' kiválasztásnak terménye a' pokolvar lehet, az emberi életműség' különmeműsége által azzá változtatva.

Azon esetek, mellyekben a' betegségnek mindkét idomja kiképeztetik, a' gerj' külső és belső hatása által legkönnyebben magyarázhatók.

Érintendő azon környűlmény is, hogy Magyarorszáiban, a' lépfene-méregnek az emberekre való által-

mas, vagy épen halálos hatásának példái ritkábbak, mint kiváltkép' Németországban. Hogy az egyedül a' németországi orvosok' nagyobb figyelmőknek legyen tulajdonítandó, nem hiszem; ez honosinknak erős testalkotásukban alapúl inkább. Talán Németországban a' lépfene' ragálya erősebb, ezen betegség gyakoribb? Nem tudok példát, hogy nálunk ezen forrásból egy pokolvar' származását is meg lehetett volna mutatni; azon esetek, mellyeket lépfene-pokolvar' név alatt hoztam fel, bizonyosan a' pokolvartól különböző betegségek valának.

Nézeteim' összefoglalása a' pokolvar' kórertanítmánya felől.

Felhoztam az orvosok' különféle vélekedéseit a' pokolvar' okairól, említettem hazánk' azon tájabeli lakosainak testalkotását, hol a' pokolvar' gyakrabban előfordul; szóltam a' lég' mineműségéről, az eledekről, az itteni életmódról 's a' t. Mostani szándékom még egyszer ezen környülményeket összefüggőleg megfontolni, 's tulajdon nézetimet a' pokolvar' eredete felől röviden közleni. Nem mintha vélekedésemet egyedül igaznak tartani, vagy erős és változhatatlan meggyőződésnek kikiáltani akarnám; sőt vélekedésem' ebbeli ingóságát 's kényfeltételelességét jobban érzem, mintsem azt meggyőződésnek vallanám, vagy másokat magasztalásokkal annak elfogadására kénytetni akarnék. Minden óhajtsom az, hogy a' pokolvar' okaira nézve, a' jutalomkérdés' kívánatinak tőlem kitelhetőkép' megfeleljek, mellynek elérhetése végett foglalatostkodtam sokat ezen szakaszszal, 's ezen munkámnak szüleményei: a' közlött 's még közlendő nézeteim a' pokolvar' *kórertanítmányáról*. Ezen igyekezetemben mások' véleményeit tapasztalásimmal hasonlítottam össze. Nézeteimet, mint mondám, csak véleménynek tekintem, 's csak annak hirdetem, a' tudo-

mányos vizsgálódásokban már többször valósult oly reménnyel, hogy néha ellenkező vélekedések által, czélra vezető út' kijelelése eszközöltetik.

Igyekezetünk' legfontosabb tárgya leszen azon kérdés megvizsgálása: hogy kifejlhetik-e a' pokolvar a' lépfenegej' minden befolyása nélkül? 's annak közvetőleges vagy közvetlen hatása kívántatik-e a' pokolvar' kifejlésére? Ezen kérdés néminemű megfejtése, az e' tárgyban uralkodó homály' eloszlatására világul szolgálhat, azért kimenthetést reménylek, ha az ebbeli fürkészeteket, mellyeket ugyan elszórva érintettem, újra összefoglalva, összefüggőleg áttekintendem, ha mindjárt kifárasztó ismétlések' vétkével terheltetném is.

Minden küteg roszul elrendelt életmódtól, ártalmas ételektől, italoktól, külső ingereknek a' bőrre való hatásukból, különemű ragályoktól; az életműség' kifejlése' időszakjaitól származik. A' pokolvar is, mint helybeli küteg' más ártalmaktól nem eredhet.

Az állati életműség' beteges kiválasztásai az egészséges vegyítéssel többé vagy kevésbé eltávozó viszonyban állanak, mellyeknek az életműségre való hatása belerejes különeműségökhöz képest mindig ártalmas, 's néha valóban mérges is. — Már az életműség' felolvasztása által, annak elemei kiszabadulnak, 's új vegyítési szövetségekbe lépnek, mellyek mint valóságos mérgek az egészséges életműségbe behatnak. A' pokolvar' kifejlését létesítő kiválasztás, valóságos üszög, azaz, a' pokolvar' első okai, hatásuk által az életet azonnal elölik.

A' jóltévő életerő ezen kívülről bevett, vagy tulajdon életműségében termett másnemű anyagok' jókori kiválasztása által az életműségtől a' veszedelmet elhárítja, ha mindjárt ezen boldogulását a' kiválasztó műszer' áldozatjával vásárolja is meg; mert ha az ilyen szerencsés kiválasztás' feltételei hibáznak, az egész életműség; az ellenséges elem' prédájává lesz. A' pokolvar' mérges anyaga' kiválasztása is, a' kiválasztó műszer' vesztével

megyen véghez, az életerő természeti ösztön által ezen arányban munkálódik, 's ezen kiválasztást kísérő tünetményeket hozza létre.

Az életműség' feloldozó tünetményei is, vagy egy különmemű feltételnek, vagy az életműség' általános törvényeinek köszönik létüket, 's ezen viszonynak megfelelő irányban tüntetik ki munkálódásaikat. A' pokolvar' tünetményei az életműség' általános törvényeiből nem magyarázhatók, hanem inkább szembeszökő ellentétbe vannak helyezve. Az üszög, el nem oszlott nagyobb fokú, vagy különmemű lobnak egyik kimenetele szokott lenni; a' pokolvar' kifejlésénél az üszög megelőzi a' lobot, a' lob csak következése az életműségi ösztön' igyekezetének 's haláltól való félelmének. Ezen különmeműség pedig állandó tünetménye a' pokolvarnak, 's igazi pathognomicus bélyege.

A' lépfene-carbunculus' tünetményei, inkább az életműség általános törvényeire visszavezetendők; már külső alakjuk által, mellyekben a' pokolvar' bélyeges ugyanazonságát híjában keresnök, miségű 's menyiségű viszonyoktól való tagadhatatlan függéseket elárulják. Elüszögösödése, aránya, kórfolyamatja nem minden esetben szemléltetnek különmeműen, hanem az elüszögösödés' általános tünetményeivel járnak. Azonban a' pokolvar 's lépfene közti rokonság igen nagy, sőt némelly környülményre nézve ugyanazonságra felvítethető, úgymint a' két rokonnak üszög terménye, utolsó származásuk' feltételének ugyanazon kútfőből való eredése által; csakhogy a' pokolvar eredeti, 's a' meglepett életműségből kifejlett nyavalya; a' lépfene-pokolvar pedig utáni, 's állati életműségből az emberre általment kórképez. A' pokolvar miundig egy helybeli betegség' tünetményeit ábrázolja; a' lépfene-carbunculus általános állati betegség' deuteropathicus helybeli bélyegű idomja, 's gyakran visszaesik idiopathicus általános bélyegű betegség' idomjába.

Kénytelen voltam ezen eltérést tenni nézetim' kijelelésére, mellyektől vezéreltetve a' kóreritanítmányi vizsgálásokban járandok el.

Érintettem a' pokolvar 's lépfene-carbunculus közötti rokonságot, 's ugyanazonságot a' betegség' terményére 's kiváltképp utolsó származásuk' egyenlő feltétele' tekintetére nézve; azért mostani vizsgálasomat a' lépfene' okain, 's az emberi életműségekre való hatásának többféle módjain kezdem.

A' lépfene-kórság' eredete közönségesen nagy szárazságnak, 's onnan következő rosz tápláléknak tulajdonítatik. Hogy ezen feltételek a' nedvek' vegyülésére ártalmasan hathatnak, következőképen több nemű betegségeket szülhetnek, kétséget nem szenved; hanem hogy ezen feltételek elégségesek légyenek egy olly különemű betegségnek, mint a' lépfene kórság, létrehozására: a' tapasztalásra hivatkozva meg nem engedhetem. Más, a' levegőben elrejtett ártalmaknak kell munkálódni, más, meg nem fejthető feltételeknek kell hozzájárálni, hogy a' rosz tápláléknak ártalmas befolyása a' marhákban lépfene-kórságot fejtsen ki. A' múlt nyáron (1834) rendkívüli szárazságot tapasztaltunk az Alföldön, a' marha nyomorultán táplálódott, 's mégis a' lépfene - kórságnak híre sem volt.

A' lépfene-méreg különféleképp hat az emberi életműségekre, külön idomja szerint, mellyben az életműséggel érintésbe jut, és a' külön életműségi rendszer szerint, mellyben a' gerj, hatását kifejteni. A' lépfenes marha' kigőzölgése 's lehelete is töményes állapotban bizonyosan ártalmasan hat az emberre; de mivel arról nincs határozott tapasztalásom, nem szólok róla. Hogy pedig az eldöglött marhánál, ha a' feltételes hajlandóság nem hibázik, a' szállékonyyá vált lépfene-ragály lég' alakjában a' tüdőbe felvétetik, azokban 's azok által az egész életműségben veszedelmes hatását feltűnteti: kétségbe nem lehet hozni. Mert megfelel egészen azon aránynak;

melly szerint hasonló ragályok, elnemzésökre nézve az emberi életműségben munkálódnak. Kivételkép ható ragálynak a' lépfene' gerjét nincs okunk tekinteni, annyival inkább, mivel említett hatását eldönthetetlen lett dolgok bizonyítják.

Tüdők által történendő megfertőzés' esetében ez úgy tűnik fel, mint általános betegség, mint tüdő rothadás, mint rothasztó láz. Mert a' lépfene-kórság' belső valójában, üszög' alakjában jelenő betegségnek ragálya, ezen üszögöt elszármaztatandja, 's mint üszög' csirája kedvező környülmények közt, az üszög' feltételeit teendi, 's üszögöt okozand a' tüdőkben, vagy általános üszögöt, melly kifejlése' kezdetén rothasztó láz' tünetényeivel jár, de előbb az életműséget mindenkor elveszteti, mi-nekelőtte sajátságos kifejlett alakjában megjelenhetne.

Hanem azon eset is beállhat, hogy erős visszahatási tehetség által, hozzá járulván a' ragály' elnemzésének kedvező, feltételeinek hijánya, a' tüdők által felvétellett ragály az áthasonlítás' folyamatjától meggyőzetik, 's az életműségből kiválasztatik. Ezen kiválasztás közönséges úton történhet, általános kiválasztó műszerek által többé vagy kevesebbé észrevehetőleg, vagy épen észrevehetlenül; vagy az életműség' gyógyigyekezete olly heves, hogy rendes folyamatján túllép. Most csak a' két legnevezetesebb kiválasztás' műszereire, belekre 's külbőrre befolyó ingerektől, vagy különmemű hajlandóságtól függ, hogy ezen kiválasztás leginkább az egyik vagy másik életműszer által történjék. Ha ezen folyamat a' belek által megy véghez, úgy tünetényei az ezen történendő kiürütések lesznek; ha pedig ezen kiválasztás a' belek 's külbőr által történik, következése a' csömör lesz: 's ezen kútfőből magyarázom magamnak a' csömörnél a' bőrmirigyeknek az egész test' felületin elterjedő felingerlését 's pöffedését. Ezen vélemény szerint a' csömört eredetére nézve általános jó indulatú pokolvar' nemének tekinteném.

Ha pedig ezen kiválasztási folyamat kizárólag a' külbőrt kórgóczának választotta, a' külső ingerek a' bőrre hatottak, a' pokolvar' kifejlésének kedvező feltételek léteznek 's munkálódnak az életműségben 's légalkotmányban, vélekedésem szerint a' valóságos magyarországi pokolvar is támadhat a' lépfene-gerj pokolvar-méreggégé, életműségi 's légalkotmányi feltételek által megmáshatathatik. De kiváltkép ezen kútfőből látszanak származni az orbánczos hólyag-képezések, mellyek többnyire pokolvar névvel érintetnek.

Ezen magyarázat azon tünemény által erősítetik, hogy a' pokolvar' feltünésekor, az életműség' működései legjobb állapotban találtnak: mi annak jele, hogy a' pokolvar' feltünésével, minden ártalmas akárminemű 's származású anyag kiválasztatik. Innét ered az a' köz, 's minden esetben valósúlt vélemény, hogy a' pokolvar csak egészséges embert támad meg. Innen magyarázható az előjelek' hijánya a' pokolvarnál, mert az életműségben létező mérges anyag, annak energicus működése által általános hatást szűlni, helybeli kiválasztása által akadályoztatik.

Hosszasabban múltattam azon törekedésemmél, mi által, némelly betegségek', kiváltkép a' pokolvar' kifejlésit, a' lépfene-gerjnek tüdők felvétele által kívántam magyarázni, nem mintha ezen betegségnek létrehozását kizárólag a' lépfene-ragálynak itulajdonítanám; hanem hogy ezen magyarázat' próbájával általános nézeteinct a' pokolvar' kifejlése felől kifejtsem, már az akár lépfene-ragálytól, akár más ártalmas, 's az életműségbe felvett, vagy belsejében nemzett gerjtől származzék. Mert véleményem szerint, nem egyedül a' lépfene-gerjnek a' tüdők által lett felvételétől lehet az említett kiválasztásokat származtatni; hanem minden betegség' gerjétől, minden másnemű ártalmas anyagtól, ha a' tüdők által az életműség' körébe jutott, 's a' kitett feltételek a' külbőrre történendő irányásnak kedveznek.

Ha a' lépfene-méreg a' gyomor által az életműsége felvétetik, hatása attól, melly a' tüdők által felvételt lépfene-ayagra szokott következni, nagyon különböző lesz. Az esetek' többségében vagy igen csekély, vagy épen észrevehető sem, úgy hogy méltán támadhatna ezen kérdés: valljon a' lépfenes marhák' húsa megfertőztetik-e a' betegség' gerjétől; vagy ha meg is lett volna fertőzve: a' készítmód, fűszerek 's főzés által a' gerj vagy nem köznemítethetik - e, vagy egészen elrontatik - e; vagy változatlanul jöven gyomorba a' gerj nem emésztethetik - e meg tökéletesen, 's választathatik ki az életműség' rendes útain?

Ezen érintett feltételekből magyarázható, miért ártalmasabb következésű, a' gerjnek tüdők általi felvétele mint a' lépfenes hús' eledele? Ide járúl még, hogy a' fertőző anyag tüdők által a' vértömeggel csaknem közvetlen érintésbe jut, és pedig légalakban, mellyben a' gerjek legkifejlettebbek, 's a' tüdőkhöz legkevésbébbé másneműek; azokban tehát ingerlést nem okoznak, melly által az életműség' gyógyereje annak kivetésére felbresztethetnék. Ellenben a' gyomor másnemű anyag kivetésit is maga elvégzi önkényes hányás által; vagy, ha a' gyomor' emésztő ereje a' méregénél nagyobb: egy jóltévő hasmenés által a' gonosz ellenség minden kártétel nélkül kiűzetik. Ha pedig az említett esetek közül egyiknek sem volt helye, 's a' becsúszott lépfene-méregnek egy kórgóc' feltalálása sikerült további kifejlésére az életműségben; azon esetben inkább ideg-mint rothasztó láz' tünetényei szemlélhetők, a' vérnek csak közvetett fertőzésénél fogva. A' csömör, a' fattyú pokolvar, még a' valószínű pokolvar is azon módon, mellyet a' lépfene-gerjnek tüdők általi felvételénél előadtam, vélekedésem szerint a' most említett feltételek mellett kifejlődhet. Ismétlem itt fennebb kitett állításomat, hogy nem csak a' lépfene-, hanem más gyomorba bevett gerjeknek is hasonló hatásokat tulajdonítok.

Azon tünetmények, mellyek a' lépfene-gerjnek külső közvetlen hatásából a' bőrön támadnak, leghatározottabban szembeszökők, 's azon esetekben nagyon különbözők, ha a' lépfene-méreg ép vagy kisebesedett bőrre hatott. Hogy ezen beteges változások valóságos pokolvar' tünetnyeivel csak egy esetben is föllégyenek ruházva; meg nem engedhetem, mert hasonlítsuk össze azon orvosok' állítását, kik csak egy illy nemű betegséget esmérnek lépfene-carbunculus név alatt, egyedül a' lépfene-gerj' hatásából származandót, a' valóságos magyarországi pokolvar' tünetnyeivel; kénytelenek lészünk megvallan', hogy azok különböző betegségek.

Azon esetben, hol a' lépfene-méreg egészséges bőrre hatott, ezen hatásnak valami tagadhatatlan hasonlósága van a' belső okokból származott pokolvarral; de már a' kórjelek' csekélyebb belterje megmagyarázandja annak eredetét. Ezen behatásra közönségesen több pör-senések támadnak, mint a' lépfene-pokolvar név alatt már megjegyeztem. Ideges vagy rothasztó láz csak azon esetben tűn fel, ha a' lépfenés gerj belső részekre is, vagy gondatlanság és a' nyavalya' gonoszabb indulatja által az üszög elterjed, 's az életerő' kimerítése illy módon nyilatkoztatja ki magát.

Ha a' lépfene-méreg bőrsebre hat, ezen behatás az esetek' többségében rothasztó láz' kórjeleitől kísértetik; mert a' gerj közvetlenül a' vértömegbe jut, itt elnemzése' folyamatját kifejti, 's a' rothasztó láznak veszedelmezte-tő bélyegét a' helybeli betegségre is kiterjeszti, és az életműség' feloldozását gyors lépésekkel sietteti. Sőt azon esetben is, ha általános megfertőzés nem történt, a' helybeli fertőzés' tünetnyei igen veszedelmesek, minthogy az üszög kijeleltt határok nélkül jelenik meg, 's mindig tovább-tovább terjed, míg az élet' határit át nem hágja.

Magyarországban, 's különösen az Alföldön, a' lépfene-méreg' hatásai az életműségre kissé esmértesek, mivel nagyon ritkák, 's azon esetekben is, hol bekövet-

keznek, sokkal csekélyebbek mint külföldön. Ezen tünetényt a' köznépnek, az eldöglött marhák' húsát minden válogatás nélkül étkül fordító szokásából magyarázom, melly húst a' bő mértékű paprika 's hagyma ehetőbbé teszik, kivált, ha hosszas tartás által már romlani kezdett. Illyen eledelhez szokott gyomornak nem könnyen árthat valami fertőzött hús, mivel a' tápláló eledelektől 's bővebb borítaltól megerősödött ember' életereje nem kevés fenyegető veszélyt képes meggyőzni 's eltávoztatni. Én úgy hiszem, hogy az illyen életmódhoz való örökösödésbeli szokás a' betegséges hajlandóságra is befolyással van, 's ennek kell tulajdonítanunk, hogy honosink az illyen hatásokról nem is álmodnak, (a' napkeleti Opiumfaló sem hiszi az egy szemernyi mákonynak lehetséges hatását); vélekedésem szerint a' csömör, hazánknak sajátja, némimemű felvilágosítást nyujt ezen környülményre. A' csömör, a' fennebb említett mód szerint, mint a' most leírt 's nálunk divatozó életmódnak sajátságos következménye látszik feltűnni, 's a' magyarnak, a' minden németországi újságokban közlött lépfene-méreg' hatása felől való tudatlanságát magyarázni.

A' most kitett feltételek szerint, a' lépfene-gerjnek az emberi életműségre való hatása 's a' pokolvar' származása egybeköttetésben látszik lenni, melly feltételek azonban egyéb gerjek' 's ártalmaknak a' pokolvar' támadására való befolyását nem zárják ki. Említém vélekedésemet, hogy a' pokolvar' kifejlése, egy különmemű életműségű folyamaton alapúl, mellynek mibenlétét 's természetét szabad légyen egy két szóval érintenem. Minden állati életműségnek vannak meghatározott egyvelegi 's erőbeli viszonyai, mellyek úgy tűnnek fel mint megannyi elkülönözéseik egy létalapos idomnak; és így minden betegség nyer egy, ezen különmemű elkülönözésnek megfelelő idomot, melly mind külső tünetényeiben, mind belső terményeiben (elválasztásaiban) magát nyilvánítja. Minden betegség, mint különmemű alkotású

alak jelen meg, mellyben az életműség' elemei legsajátosabb viszonyokban 's irányokban lépnek egymás közt fel, mint azt a' létre hozott folyamat' különeműsége kívánja. Vélekedésem szerint ezen különemű folyamat a' pokolvárnál következőkép munkálódik: Az életműség befogad vagy szúl, életkörében különemű ártalmas anyagokat, mellyek csak bírálás által vétehetnek ki; az organicus életerő képes egy illynemű elítélést létre hozni, minekelőtte még ezen anyagok általános visszahatást okozhattak. A' kütegek (ragadósságukat talán kivéve) többnyire csak illyen elítélések, de nem tudjuk megmagyarázni, hogy a' működő életerő miért okoz egyik esetben hólyag-küteget, másokban kelést, harmadikban sömört, negyedikben pokolvart? Talán azon környülmény, hogy a' pokolvar mint elítélés a' betegség előtt (filius ante patrem) tűnik fel, 's következőleg hatáságának belerejét ki nem merítette, 's az el nem gyengített belerejének különeműségét egyetlen egy helytt központolja. Ezen, ugyan kényfeltételes szempontból, könnyű az erőszakos gyógy mód' káros hatásának magyarázatja a' pokolvárnál.

Előadtam azon véleményemet, hogy a' pokolvar' létesítésére, nem csak a' lépfene-gerj, hanem más ártalmas anyagok is befolyhatnak. Törekedtem ezen anyagoknak a' gyomorból a' pokolvar' származására eredő hatásait megfejtani. Még a' lesz vizsgálandó: mellyek legyenek az eledelek közt az illy különemű ártalmasan ható anyagok' sorába iktatandók? Mert kétséget sem szenved, hogy nem kevesen találtak az eledelek közt, mellyek kedvező feltételeknél fogva a' külbőrre sajátos hatásnak. Ide tartoznak az ostrigától, csigáktól, némelyleknél a' fohagymától származott kütegek, a' rézszerű arcz a' borivóknál, a' savanyú káposzta kütegeje a' hőszámos asszonyoknál 's a' t. Nem ellenkezik hát a' tapasztalással azon vélemény, melly a' pokolvar' okát némelley ételnemeknek különeműségében helyeztetí; mert

ha tagadhatatlan, hogy az eledelek különmemű bőrkütegeket okozhatnak, úgy kedvező feltételek között a' pokolvar' létesítésére is szintúgy munkálódhatnak. Az Alföldön közönséges vélemény, hogy a' pokolvar' eredetét, a' paprika', foghagyma', vöröshagyma', szalonna', zsiros étek' mértéktelen használásának kell köszönni. Én részemről az akármelly nyavalyában eldöglött marha' húsnak megevését is ide számítnám. Hogy ezen ételnemek a' pokolvar' okai közt nagy szerepet játszanak, könnyelműség volna tagadni, ámbár a' pokolvar' származtatásának magyarázatjára, mint az előrebocsátottakból kiteszik, nem elegendők. Ha a' pokolvar' feltételei mind az életműségben, mind a' levegőben munkálódnak, mellyek nélkül létesítése nekem alig hihető, akkor a' nevezett ételnemek talán magok is elegendők az életműségben egy beteges folyamat' létrehozására, mellynek terménye a' pokolvar' léssen, azon mód szerint, mellyet a' lépfeneméregtől fertőzött húsnak a' gyomorban történt hatásánál kifejttem.

JÓSLAT.

Meggyőződéseim szerint az igazi pokolvar, egyike azon kis számú betegségeknek, mellyek magukra hagyatva, mindig halálos kimenetelűek. A' pokolvar tehát a' legveszedelmesebb betegségek közé számítandó, de nem a' gonosz indulatú, csalfa (malignus) betegségek közé; mert egy esetben sem áll ellene czélirányos gyógy-módnak, látszatós javulás által soha meg nem csal.

Mivel a' pokolvar magára hagyatva mindig halálos, ellenben a' czélirányos gyógy-módnak mindig enged, kitűzendő lön azon határpont, mellyen az alkalmazandó gyógyszerek' munkálkodása megszűnik, 's a' halál' győz-

hetetlen hatalma áll elő. A' pokolvar' minden esetében, gyógyszerektől addig várandó a' segedelem, míg a' pokolvar' helybeli bélyege általános betegséggé való átváltoztatásával el nem törlődik; ezen általános betegség még nem fejlett annyira ki, hogy az általános megfertődzés az életerő' tökéletes kimerítése' tünetényeit ábrázolja. Csak akkor távozik a' visszanyerendő élet' reménye, ha a' beteg eszméletét elvesztette.

Ezen állítás tapasztaláson alapul, mert midőn a' pokolvaros daganat iszonyúan növekedik, 's a' kaponya' üregébe is elterjedt, az agyvelőre történendő nyomástól 's bekövetkezendő kiizzadáستól az agyvelő' munkálódásai felfüggesztetnek, 's a' beálló szélütés' következésében a' beteg' eszmélete elhomályosodik, eltörlődik: akkor az eltávozó élet már többé vissza nem hívathatik.

Hasonlóan beáll a' halál, ha a' pokolvaros daganat a' lélekzés' műszereire hatva, azokban szélütést okozott, — 's a' lélekzés-folyamat' felfüggesztésével az élet' folytatását lehetlenné tette.

A' jóslat' arányait bizonyos napok szerint kijelelni nem engedi a' pokolvar' kórfolyamatja, mert némely esetekben már 3-ik 4-ik napon halálos lehet, más esetben csak 8-ik napon fejlik ki.

Fő tekintetet érdemel a' jóslatra nézve a' hely, mellyen tanyáz: hamarább bekövetkezik a' halálos kimenetel, ha a' pokolvar az ábrázaton, vagy annak közelében támad, csak az imint említett módon; ha pedig a' kézen létez a' pokolvar, veszedelme sokkal későbbben közelít, mert ezen esetben a' halál inkább a' pokolvar környékező részeknek genyedése' 's elüszögösödése' következésében áll be, a' történhető ev-felszürcsölés' 's életerő-kimerítés' tünetényeivel.

Ezen, a' pokolvar' támadása helyéről származtatott létalapos jóslati arálynak köszöni eredetét a' kurúzsolók' mestersége, melly által a' pokolvar az arczról a' kezekre húzatik le. Használtatik arra a' terjedő szironták (ranun-

culus repens), a' kutyatej; vagy eczetből, sóból, foghagy-
mából való keverék: azzal dörzsölvén a' bőrt, az úgy
keresztelt pokolvartól kezdve a' kezig, mellyre a' go-
nosz lélek mintegy lecsalatik. Elegendő léssen itt meg-
említeni, hogy ezen mesterség az igazi pokolvárnál, még
a' leghíresebb mesternének sem sül el, 's a' valódi po-
kolvar, feltűnése' helyén makacsúl megmarad. Mert az
üszögöt nem lehet újra feléleszteni, minek történnie kel-
lene, ha a' pokolvar egyik helyet oda hagyná 's másuvá
költöznék. A' betegség'azonalakja, mellyel ezen mester-
ség szerencsével gyakoroltatik, nem más mint pokolvar
névvel hamisan illetett orbánczos hólyagok, mellyek
ugyan egy helyről más helyre könnyen elmozdíthatók.
Olyast az ügyetlen orvos is gyakran tapasztalhat, ki
orbánczra hajlandó, 's már fattyú-orbánczban szenvedő
egymiknél bőringereket, hólyaghúzó flastromokat hasz-
nál, mert akarátja ellen is sikerül neki az egész beteg-
séget az ingerlett tájra leszállítani, de gonoszabb idom-
ban. Itt eszembe jut egy *Scultetinstól* beszélt eset pes-
tisben szenvedő betegéről, kinek az alfelén támadt egy
pokolvar, de támadása után csak hamar a' végbélbe
húzódott, mellyet az orvosok tűzes vasakkal törekedtek
onnan a' test' felületére visszahívni.

A' régi orvosok' jóslata e' vala: a' beteg azon eset-
ben, ha pokolvarát szemlélheti, veszedelemben forog;
jó jel pedig, ha a' pokolvar olly helyen létez, hol a' be-
teg nem láthatja. — Megfordítva ezen jóslat helyes.

*Egyetlen egy jó jel csak az: ha a' pokolvaros da-
ganat' oszlatása eszközölletett, nem tekintvén a' beteg-
ség' tartósságát 's helyét, mellyen tanyáz, kórjeleit,
mellyekkel fellép.*

ÓVÓ MÓDJAI.

Bizonyos oknak meghatározott hatása, csak azon esetekben nem következend, ha azon ok elmellőztetik; azaz, a' pokolvar' óvó módjaira alkalmaztatva: csak akkor tudjuk magunkat a' pokolvar' veszedelmeitől megóvni, ha annak okai előttünk világosak, esméretesek. Már pedig őszintén meg kell vallanunk, hogy a' pokolvar' okait világosan nem esmérjük; és így helyzetünk olyan, hogy annak hatásait egészen el nem kerülhetjük. Általános kifejezésekkel meg kell elégednünk, mellyekkel némely más betegségeknel óvás-módúl élünk, Csak a' mennyire a' tapasztalás bizonyítja, hogy a' pokolvar' némely vidéknek honos betegsége, azon környülményekre kell figyelniünk, mellyeknek ezen sajátság tulajdonítandó. Ha ezen környülmények az életmódban gyökereznek, arra kell figyelmünket fordítanunk, 's azt vizsgálnunk, mikép' fejlődnek ki a' betegségek, kiváltkép' a' pokolvar'?

Eldönthetetlen lett dolognak esmérjük, hogy a' ragadós nyavałyákban elhullott marhák' befolyása ártalmas légyen az emberekre, hogy kiváltkép' a' lépfene-gerj olly ellenséges hatású ez emberi életműsége némelly betegségek' okozásában, mellyek idomra 's veszedelemre nézve a' pokolvarhoz igen hasonlítanak. De még az igazi pokolvar' kifejtésére is (mint az okfürkészetben igyekeztem megmutatni) a' felügyelési rendeléseknek arra kell czélozniok, hogy minden illynemű megfertődzött marhákali érintés elkerültessék. Nálunk ez csak így történhetnék, ha az alföldi embernek barma iránt való szeretete nem terjedne olly messze, hogy annak eldöglése után ne maga nyúzná le bőrét, húsát pedig a' föld' gyomrának átengedné. Vagynak, kik elegendőnek tartják ezen szokást annak magyarázatjára, hogy miért fordul leginkább elő a' pokolvar az Alföldön, nem pedig

felső Magyarországon? Mert felső Magyarországon minden helységben tartatik egy ember (peczér), ki a' döglött marhákkal bán, az Alföldön pedig ez nem így van. Az ilyen ember a' szokás 's szünetnélküli foglalatosság által a' méreg' veszedelmétől kirekesztetik, 's a' szünetnélküli érintés által eltompúlt életműségére munkálodni megszűnik. Ezen óhajtandó irtózás az eldöglött marhától az Alföldön még soká *pium desiderium* fog maradni.

Mivel az esetek' többségében, a' lépfene csak a' marha' elhullása után jó észrevétel alá, 's a' lépfene-gerj' hatása csak elhullott marhától származtatható; tehát akkor mindent el kell követni, mi a' mérget képes elenyésztetni. Ezen tekintetben a' chlórméz legalkalmasabb szer a' föld' gyomrán kívül, mellynek minden halasztás nélkül átadassék a' megfertőzött test. De mellyik törvényhatóság vihetné azt az Alföldön véghez, hol a' tanyák mért-földekre terjednek el!

Tanácsos olly eledelekben, mellyek a' pokolvar' okozása' gyanújába estek, mértéket tartani: ilyen a' paprika, foghagyma, vörös hagyma, szalonna, de kiváltkép az eldöglött marhák' húsa. A' nap' hévségét is jó, a' menynyire lehet, kerülni.

Mihelyt pedig a' pokolvar' legkisebb kórjele mutatja magát, azt mindjárt szükség figyelemre venni, 's célirányos orvosi segedelmet keresni: mellyre még annál inkább kell ügyelni olly tájon, hol a' pokolvar gyakrabban fordul elő, vagy olly időszakban, mellyben több pokolvar-esetek vétetnek észre.

Ámbár a' pokolvart általában ragadós nyavalyának nem lehet tekintenünk, és így a' megfertőzés valamely pokolvarban szenvedő betegtől nem felhető: mindazáltal sok szomorú hasonlatosságokból ítélvén, a' pokolvar' mérge kisebesedett bőrhelyre illesztve, rossz és veszedelmes hatásokat okozhatna. Azért mindenki, kinek nem kötelessége ollyas beteggel közelebbről foglalatoskodni, kerüljön minden érintést 's közösülést a' pokolvarral;

mert, nagy hajlandóság mellett, a' legsekélyebb ok is képes valami betegség' legkisebb szikráját lángra lobbantani.

GYÓGYÍTÓ MÓDJA.

Ezen értekezés' folyamatjában a' pokolvar-méregről több ízben volt szó; így, a' betegség' meghatározásában az állati méregről tettem említést, a' pokolvar-méreg' hatását, a' méregről általános fogalmunkkal összehasonlítottam, 's bebizonyítottam, hogy a' pokolvar' tünetényei, teljes joggal méreg nevezettel illesztett gerjből magyarázhatók.

A' pokolvari gyógytan' tárgya tehát állati méreg. A' gyógyító mód' alkalmaztatásánál a' mérgek, és azoknak az emberi életműségekre való hatásaik ellen, e' három gyógyjavalat figyelembe veendő:

- 1.) az életműségbe felvett mérget kivetni, vagy eltávolítani; vagy ha az nem történhet,
- 2.) a' felvett mérget megmásnemíteni, elrontani; vagy ha a' méreg már fel-nem található,
- 3.) munkálódásait megelőzni, hatásait következeiseikkel semmivé tenni.

Most rövideden vizsgáljuk még, hogy ezen gyógyjavalatok, összesen vagy egyenkint létesítendők-e vagy sem?

A' mi az első általános gyógyjavalatot illeti, t. i. a' felvett méreg' eltávolításának eszközlését, minnelőtte veszedelmes hatásait kifejthetné, arról a' pokolvar' gyógyításánál mindig le kell mondanunk. Mert, nézeteim szerint, ezt minden esetben belső okoktól származtatván, meg nem foghatom, hogy a' pokolvar' folyamatja megszűnjék, míg belső feltételei munkálódnak. A' pokolvar-méreg' hatása helybelileg tűnik fel, 's eltávolítása kül-

ső erőszakos szerekkel teljesülhetne; de ezen működés a' pokolvar' belső folyamatját meg nem semmisítheti. Ha pedig a' pokolvar't még úgy nézzük mint elítélést, olly erőszakos cselekvőséggel nagyobb zavart, hevesebb kórjeleket okozandunk, 's ezen sejdítést a' tapasztalás is látszatik igazolni.

Ezenkívül még csak azon esetben jöhetne a' most említett gyógyjavalat' elégtétele szóba, ha anyagos pokolvar-mérget lehetne kimutatni, vagy ha az útát esmér-nénk, mellyen az életműségbe jutott, vagy az életműszert, mellyet kórgóczának választott. Kivülről kellett volna e' gerjnek az életműségbe bevétetnie, hogy innen mint kitapogatható anyag, mi előtt hatásait elkezdené, eltávoztatnék; vagy meghatározott jelek által esmértené meg magát a' folyamat, mellynek terménye a' pokolvar-méreg. Illyen esetben a' termő életműszerre ható kiürítő, vagy a' különnemű folyamatot megmászító szer, a' mérget vagy eltávoztatná vagy másnemítené.

Azért látjuk, millyen tehetetlenek az erőszakos se-bészi szerek a' pokolvar' kifejlési folyamatának akadályoztatására; mert minden bizonynyal az igazi pokolvarnál a' hólyagok' kimetszése vagy kiegészése egy esetben sem felelend meg az óhajtott czélnak, t. i. a' pokolvar' kiür-tésának. Sőt inkább az alkalmaztatott ingerlés által a' kórjelek még elsúlyosodnak, 's a' veszedelem nevededik. Látunk csekély orbánczos, keléses pörsenéseket, mellyek ha idétlenül felszúratnak vagy felmetszetnek, a' leg-súlyosabb kórjelektől kísértetnek, mellyek a' pokolvar' tünetényeivel mérközhetnek. Felette nagynek kell a' pokolvarnál a' visszahatásnak lenni, mellyek' legveszedel-mesebb tünetényei leginkább a' pokolvarméregtől lett aránytalan felingerlésben alapúlnak.

Lélekisméreti tartozásnak tekintem egy olly gyógy-igyekezettel ellenkezni, 's meg vagyok győződve, hogy nézetim' elfogadásával senki sem vesztend. Csak azon esetben, mellyben a' lépfene-méreg' bőrre való hatását

határozottan ki lehet jelelni, kezd épen feltűnni a' történt megfertőzés; az anyagos lépfene-méreg' helybeli megsemmisítése, mielőtt a' különmemű kifejlés' folyamatját az életműségben elkerühetné, a' carbunculus' tökéletes kifejlését hátráltathatja, 's veszedelmes következéseit megelőzheti. Elkerülhetetlenül szükségessé leszzen a' gerj' azon helybeli megsemmisítésén való igyekezet, olly esetben, hol a' lépfene-méreg kisebesedett bőrre hatott, vagy a' fertőzött marha' felbonczolásánál vagy nyúzásánál a' kéz megsértetett.

Mint kell a' mérgesítéseknel szóba jött második gyógyjavalthoz képest, a' mérget vagy másnemíteni, vagy megsemmisíteni? a' felelet már nagyobb részint az előbbiekben foglaltatik. Csak ismételnünk kell itten, hogy a' méreg' azon megsemmisítésének egyedül a' lépfene-carbunculus' első feltűnésénél lehet helye, csakhogy akkor is abbeli igyekezetünk' fogamatja ritkán felel meg óhajtasunknak; az igazi pokolvarnál pedig, ezen cselekvőségünk a' kívánt sikerrel épen ellenkezend.

Nem hagyhatok érintés nélkül egy gyógymódot, a' nép' gyógytudományából, a' pokolvar 's állati mérgek ellen, melly a' méreg' másnemítése' 's az életműségből eltávoztatása' szándékán látszik alapulni. Szokták tudni illik a' pokolvart vagy nyers vagy aszalt varasbékával bekötöni; a' dühös kutya-harapást annak égetett szőrivel kötik be; scorpió' harapás ellen scorpió-olaj, szűnyogcsipés ellen az összedörzsölt szűnyog használtatik 's a' t. Ezen alkalmaztatások azon vélekedésen látszanak alapulni, hogy a' mérget termeszto életműségnek legnagyobb rokonsága lévén terményével, azon esetben, hol a' mérges anyag idegen 's a' termeszto tulajdoni életműséggel jó érintésbe, mint az említett népi gyógymódoknál történik, a' méreg nagyobb rokonság' következésében, az idegen életműségből, a' hasonnemű részekre vonulván 's menvén át, így a' megfertőzést a' testből el fogja távoztatni. A' varasbéka' használásának magyarázatjában

még az erőművi gyógytudomány' (medicina mechanica) alapjait kell segítségül hívni. A' dühös kutya' égett szőrének a' mart sebre való alkalmaztatásánál talán a' kreosot' jelenléte fejt meg a' határtalan hiedelemnek egy részét.

Mint hogy az illy féle mérgesítéseknel végbeviendő két első gyógyjavalatnak vagy semmi vagy igen kevés haszna lehet a' pokolvar-méreg ellen; egész figyelmünket a' harmadik gyógyjavalat' teljesítésére kell fordítunk, melly által a' pokolvar-méreg' hatása megelőztetik 's következése elhárítatik.

A' pokolvar-méreg' hatása mindenkor meghatározott üszög, idomtalan daganattal a' környező részekben; tehát a' pokolvarnál üszög lesz gyógyítandó. Az üszög' gyógyításánál előforduló általános gyógyjavalatok:

1.) az okok' munkálódásait, mellyekből az üszög származik, semmivé tenni;

2.) az üszögnek határokat vonni, 's

3.) az üszögnek a' testtől való elválását sikeresíteni.

Ha a' pokolvar' tünetényeit emlékezetünkbe visszahozzuk, a' származtatásáról való véleményeket fontolgatjuk; 's ha adott alkalommal a' pokolvar' kórfolyamatját szemmel tartandjuk: meg fogunk győződni, hogy általános szenvedelem' tünetényei talán soha sem fejlenek ki azon arányban, hogy a' pokolvar' kórjeleit egyedül azokból lehetne következtetni, 's azoknak meggyőzésével a' pokolvar' gyógyítását eszközteni. Azért nem is hihetem, hogy egy igazi pokolvar' esetében is egyedül belső szerek' használása által ezen cél elérendő legyen.

Az ellenkező véleményt kénytelen vagyok okúl nézni, hogy a' jóslat olly szomorúan hangzik a' pokolvarnál; mert mindenkor nagy volt a' bizodalom a' belső szerekhez, mellyekkel a' pokolvar-méregnek belső részekre terjedését törekeshnek sok orvosok megakadályoztatni; azonban olly ellenség ellen foly a' harc, melly csak ezen küzdés által hozatik létre.

A' második gyógyjavalat, az üszög' gyógyításánál, határhúzásban áll. Ezen gyógyjavalatnak elégtétetik az üszög' környékén elválasztó lob' létesítése által, mert magas fokú életfolyamat kivántatik egy olly ellenséggel való szerencsés megvívásra, melly az élet' rendes körében pusztít 's öldös.

Láttuk a' pokolvar kórjeleiből, hogy a' var körül, kiképzés után, egy elválasztó vonal vétetik észre, melly egy pokolvar' esetében sem hibázik, 's a' pokolvar' legkülönneműbb jelei közé tartozik, annak sajátságos alakot adand; tehát az üszög elleni második általános gyógyjavalatnak sem lehet a' pokolvar' gyógyításánál helye; mert e' gyógyjavalat' célja, az üszög' elválása, már az életerő által eszközöltetik. Nagy zavart okozna a' lobnak orvosi szerek által való létre hozása, mert az abbeli lobfolyamat' felette nagy hévsége 's cselekvősége, veszélyes bélyegét a' pokolvarnak is költsönözhetné. Veszedelmes következésű lenne az illy cselekvés-mód, 's itten ismét azon szomorú esetek közül egyiknek van helye, hol a' természet félre értett, vagy helytelenül magyarázott igyekezete, iszonyú bosszúállással bünteti a' vigyázatlant.

A' harmadik általános üszög elleni gyógyjavalatnak: az üszög-elválasztásnak a' pokolvar' gyógyításánál, kevés vagy épen semmi helye sincs. Mert mihelyt az elválasztó vonal kiképeztetett, e' gyógyjavalatnak nagyobb részint már elégtétetett. Az elválasztó vonal által az üszög életműségbeli összefüggéséből kilép, 's még környékével fenálló összeköttetése, most már inkább csupán mechanicus, mint életműbeli, melly nem kíván sok segéd eszközöket, hanem hozzájárulandó csekély kézi segedelemmel, vagy maga a' környékező rész' különmemű gyuladása által feloldatik. Ezen gyógyjavalat' teljesítése, a' második gyógyjavalatnak elégtételében alapúl; mert ha amannak elégtétetett, a' harmadik csak látszólag marad fenn. Világosan látjuk a' pokolvarnál,

hogy további kórfolyamatjára és veszélyére nézve, mind-egy, akár hosszabb akár rövidebb ideig marad az üszög az életműséggel összekötetésben; és hogy különösen a' veszedelem az üszög' elválásával még el nem háratott.

Egyszerű, 's, vélekedésem szerint, meggyőzhető módon iparkodtam megmutatni, hogy az üszög elleni általános gyógyjavalatok' elégtétele, a' pokolvar' gyógyításánál nem elégséges, 's hogy az élet' veszedelmeztetése a' pokolvarnál nem ezen forrásból ered. A' polkovar-méreg ellen való életműséges visszahatás azon lény, melly iránytalan hévsége 's következései által az életműség' életfolyamatját akadályoztatja, vagy az életerőt épen kimeríti. Tehát a' pokolvar' gyógyításánál főkép sőt egyedül ezen életműségi helybeli visszahatást kell szemügyre vennünk 's ellene tusakodnunk. Az egyetlenegy gyógyjavalat léssen, ezen visszahatást 's közvetleni következéseit megsemmisíteni. Vagy, ha a' pokolvar' elítélésnek szabad tekinteni, akkor ezen elítélést szükséges mérsékelni. Ezen esotnek más elítéléseknél is van helye, mellyek nem ritkán legnagyobb veszedelemmel fenyegetnek, ha meg nem korlátoztatnának.

Ezen visszahatás a' pokolvarnál nagy kiterjedésű lob és daganat által jelenti ki magát. Ezen daganat nem igen forró, nem igen vörös, nem igen fájdalmas; melly jelek arra mutatnak, hogy a' betegség' fő kórgócza olly életműves képelethez létezik, mellyben az életműségi érzékenység 's izgékonyosság nem felette munkálódik. Ezen életműséges képezés a' bőr' általános sejtszövege. Csak így lehet a' daganat' aránytalan csekély fájdalmát, természetes színét 's kevés forróságát megfogni. A' felhozott bonczolások is bizonyítják, hogy a' pokolvarnál az azt környékező sejtszövetben legnagyobb beteges változások találhatók, bizonyítja azt a' kézen létező pokolvar' kórfolyamatja, hol a' gyuladt sejtszövet genyedésbe, elüszögösödésbe megy által, 's a' többi életműséges ré-

szek, izmok, csontok, csak későbbben ragadtatnak rokonszenvébe.

Tehát a' pokolvarnál ezen sejtszövet-gyulladás teszi a' gyógyítás' fő 's egyedüli tárgyát; elenyésztésére olly szereket 's olly alakban használandunk, mellyek hatásukat a' közönséges takarók' minden szövetén keresztül, a' bőr alatti sejtszövetig elterjeszteni alkalmasak, melly feltételeket az egyirányos 's szünet nélküli nagyobb melegség' alkalmaztatásában találjuk fel: mi által az alkalmazandó, oszlató, lobellenes szerek, jótévő nagyhatásúakká válnak, és minden esetben kívánatos foganatot eszközölnék.

A' szerek tehát, mellyeket minden pokolvarnál legszerencsésebb foganattal használtam 's jövődőben is használni fogok, következők: a' (pokol) varra magára, az üszög' leválásának előmozdításáért, olmos írt (unguentum lythargyri) vászonra vastagon kenve tétetek; a' daganatra pedig forró borogatásokat illatos fűszerek' (species aromaticae) forrázatából hozzáadott ólomeczettel (acetum lythargyri) alkalmaztatok. Ebből áll az egész pokolvar elleni gyógykészületem, mellyet minden pokolvaros esetben a' legkívánatosabb foganattal használtam, 's azt mással soha fel nem is cserélendem.

Leforráztatom az illatos fűszereket, 's leszűretem; ezen forrázatot mindig melegen tartatom, 's egy itczéhez egy kanál ólomeczetet adatok. Ezen keverékbe, a' pokolvaros daganat' területének megfelelő nagyobb darab gyolcsruhák mártatnak, 's kicsavarva vagy nyolcszorosan a' daganatra borítatnak, olly forrón mint a' beteg csak elszenvedheti. Ezen borogatásokat minden 3. 4. 5. perczben meg kell változtatni, és mindig egyforma forrón minden félbeszakasztás nélkül 24 — 48 óráig vagy tovább is alkalmaztatnj.

En ezen borogatásokat minden pokolvaros esetben különbség nélkül alkalmaztattam, a' betegség' korszakaira vagy helyére tekintet sem vetvén. Néhány hónap

előtt egy esetem fordult elő, hol a' pokolvar a' felső ajak' jobb részét lepte meg, itt is ezen borogatásokat alkalmaztattam a' beteg' minden kára nélkül, ámbár nagy alkalmatlansággal valának összekötve a' száj' szomszédsága miatt.

A' borogatásoknál különösen figyelmezní kell, hogy mindig egyformán melegek legyenek, 's olly forrók, mint csak a' beteg elállhatja; 's hogy a' borogató ruhák a' daganat' egész területét ellepjék, sőt a' daganat' határin túl is terjedjenek. Az ólmos ír minden 3. órában megújítatik.

Illyképen 24 — 48 óráig vagy addig alkalmaztatnak ezen borogatások, míg a' daganat el nem oszlott, mi 1. 2. 3. nap lefolyta alatt bizonyosan megtörténend. Azután ezen borogatásokat még 2. 3. nap folytatom, de nem olyan gyakran változtatva; elég, ha minden órában vagy minden két órában újítanak meg: csak arra kell vigyázni, hogy meghűtés ne történjék.

Az üszög a' daganat' eloszlása után vagy magától elvállik, vagy kevés segedelem' hozzájárultával elválasztatik. A' hátramaradt fekélynek nincs semmi különeműsége; gyógyítatik vagy oszlató írral, vagy szekfűvirágforrázattal, vagy tiszta meleg vízzel; behegedése ólomvízzel, cserhej-főzettel, vagy pokolkővel elvégeztethetik.

Belsőképen némelly esetben, semmi orvosi szert nem használtam, elegendő volt szoros életrend, 's nyugalom. De az esetek' többségében, már a' gyógyítással járó nyughatatlanság', a' betegségnek félelmet gerjesztő neve', de kivált a' helybeli iszonyú visszahatás' következésében csorvás' láz' kórjelei fejlenek ki, hol is a' kiűritő szerek a' legjobb sikerűek. Más esetben a' láz' tüneményei belterjesebbek, kivált ha a' pokolvar az arczon tünt fel: ezen esetben hűsítő szerek a' legjobb hatásuak, u. m. a' borkő, borkősavany; magát a' salétromot is adtam a' felhozott esetben legjobb sikerrel. Ide csatolok

még egy kedvező tapasztalást, hogy eddig még minden pokolvaros esetimben belső orvosság' egyszerű rendelésével mindig be értem.

Ha ideges vagy rothasztó láz jelennék meg, természetöknek megfelelő szerek rendeltessenek; ámbár véleményem szerint illy esetekben a' jóslat a' legszomorúabb leend.

Hasonlóképen a' lépfene-carbunculus' leirt eseteiben is a' pokolvar elleni gyógymódot alkalmaztattam, és ezen betegeknek további kimaradások, azon reménnyel kecsegtet, hogy a' hasonló, de nagyobb fokú betegség ellen minden kivétel nélkül sikerrel használt gyógymód, a' kisebb betegség ellen is fogatos hatását meg nem tagadta.

A' pokolvar' nevezett gyógymódjának szembetűnő fogatja kötelességemmé tette, ezt a' nagyobb közönséggel is megesmértetni: a' mit teljesíteni kívántam, mielőtt még a' Magyar Tudós Társaság' jutalomkérdése megjelent, 's most annál nagyobb örömmel cselekszem azt, mivel az által a' Tudós Társaság' egyik kívánatjának megfelellehetek, ki e' jutalomkérdés' szerkeztetésénél a' pokolvarnak mint egy olly öldöklő betegségnek gyógyítását bizonyosan leginkább szemmel tartotta. Egy csalhatatlan gyógymód' közlésének érdemét értekezésemnek kell ugyan tulajdonítanom; de nem egészen magamnak, hanem idegen érdemnek, minek igazságos elismerését nyilván ki akartam jelenteni. Mert én ezen gyógymódot készen vettem által; egyedüli érdemem az, hogy mindenkor alkalmaztatásában hasznát, csalhatatlanságát kitapogatni 's meggyőződésemmel támasztani nem siker nélkül iparkodtam, 's hogy azt mint puszta empyriát ok-szeres alapokra építeni törekedtem. Megvalósúlnak-e nézeteim a' pokolvar' természetéről 's a' felhozott gyógymód' hatása okairól, ítéljék el orvos társaim; de hogy ezen gyógymód minden pokolvaros esetben a' legsike-

resbb foganattal alkalmaztatott, azt sokszori tapasztalásam eldönthetetlenül bebizonyította.

A' pokolvar' számtalan gyógyító módjait, mellyek szerte szélel mind az orvosok, de kiváltkép a' nép közt divatoznak, felszámlálni azért múltattam el, mert a' közlött gyógmód' meglepő foganatját tapasztalván, azt többé mással fel nem cseréltem, 's akkép' azok' viszonyairól a' pokolvar' gyógyítására orvosi gyakorlatomban tapasztalást nem szerezhettem. Felhoznak olyanokat Plinius, Hoffmann, Frank József 's mások; szaporíthatni ezeket az Alföldön minden kurúzsoló' szájából, de még úri asszonyságok is találtnak, kik csalhatatlan pokolvarelleni gyógmóddal dicsekesznek, 's ezeket nem valami rejtélynek tartják, hanem szives nyájassággal közlik.

Berekesztésül még két kórtörténetet hozok fel legnagyobb rövidséggel; mert egy betegség, mellynek tulajdona a' meghatározott kórfolyamat, 's mellyben az orvosi szereknek alkalmaztatása tiszta empyricus, olly kevés változósággal bir, hogy számosb történeteknek előhordása ugyanazon tárgy' ismétlése által az olvasónak türelmét elfárasztaná; de egyébiránt is a' számosb kóresetek' közléséből a' beteg' orvoslására, orvos társaimra, 's a' tudományra nézve — a' mi fő dolog volna — nyereséget nem árasztathatnék. Elég légyen tehát itt két példát hoznom fel, annyival is inkább, hogy a' pokolvarok közötti különbség csak onnan ered, hogy a' pokolvar vagy a' kézen, vagy arczon 's annak szomszédságában jelen meg, 's így a' köztük való különbség csak a' helyet, mellyen tanyáz, érdekli.

1.) N. N. húsz 's néhány esztendőss asszony, két gyermek' anyja, jó test alkotású 3 nap óta bal arcza' közepén tanyázó pokolvarban szenved; a' pokolvar tető pontját elérte; a' daganat bal oldalon a' nyakon keresztül a' mellig elterjed, feszülés érezhető a' bal láb-ujjig. A' beteg kénytelen volt lefeküdni, a' láz tetemes, a' bőr száraz, a' fő valamennyire kábult, a' nyelés 's

lehelés keveset akadályoztatott. A' fájdalmak nem felette nagyok; égetők, feszülők.

Külsőkép a' szokott szereket rendeltem; belsőbep borkövet, czúkorral bodzavirág' forrázatban. Estvefelé a' betegség' minden kórjelei megsúlyosodtak, a' min megütköztem (mert e' volt a' legelső pokolvaros betegem); de csak hamar észrehevém, hogy a' borongatások nem egészen rendeletim szerint alkalmaztattak. Most jelenlétben úgy alkalmaztattam, hogy a' bal arcot, nyakat, 's a' mellnek egy részét befednék. Másnap' reggel örömmel láttam, hogy a' betegség megállapodott, 's a' daganat már valamit apadt is. Estve már sokkal kisebb volt a' daganat. Harmadnapra a' daganat nagyobb részint elszlott; a' borongatások még használtattak, de ritkábban. 4-dik napon az üszög kivált. A' fekélyen semmi különöst nem lehetett látni; a' behegedés igen csekély seb' hátramaradásával hamar megtörtént.

2.) N. N. 30 esztendőös tímárt, kihez a' betegség' 8-ik napja' estvéjén hivattam, következő állapotban találtam: jobb karja idomtalan alakú volt, isszonyúan feldagadva. A' daganat a' kéztől kezdve a' felső kar' közepéig elterjedt, a' kéz majd egészen el volt roncsolva, 's csak a' hüvelyk-'s mutató ujjakat lehet megkülönböztetni, a' többi három ujjakból csak csontok látszattak az üszögös tömegből kiállani; a' kéz' 's előkar' egész területe egy összefüggő fekélyes tért képeztek felülleges elüszögösödéssel. Étvágy' hijánya, nagy szomjúság, fájdalmak, álmatlanság, láz.

A' pokolvar' támadásának helye a' negyedik ujjpercz volt.

Rendeltem a' szokott pokolvarelleni borogatókat, kihagyván az ólmos irt; belsőkép gyökönke-forrázatot Haller savanyú nedvével; italúl vörös bort vízzel.

Azonnal beszéltem egy orvostársammal a' felső kar' csonkításáról, mint talán a' beteg' élete' megmentésére szolgáló egyedüli orvoslásmódról.

Milly kellemesen meg valék lepve más nap reggel a' betegséget csökkenésben találván, a' felső kar' daganatját majd csaknem egészen eltűnve, az előkar' genyedező daganatját elapadva, az általános létet is javulva. A' szerek minden változtatás nélkül folytattattak. A' daganat mindig jobban apadt, 's négy nap múlva egészen eltűnt. Az üszögös ujjak elhulltak, a' felüleges üszögös helyek nagy kiterjedésű bőrdarabokhan elváltak.

A' nagy kiterjedésű fekély, székfűvirág - forrázattal beköttetik, 's tisztul nem sokára, azután a' behegedés' előmozdítására cserhég-főzet ólomvízzel használtatik.

A' hegedés lassan történik, kivált az elhullott ujjak által okozott üregekben, mert a' beteg a' pokolkó' alkalmaztatását semmiképp sem akarta engedni.

TOLDALÉK.

Fölfedezése azon halálos pokolvar' orvoslász-
módjának, melly leginkább ns. Csongrád, Csa-
nád és Békes vármegyében dühösködve ural-
kodik:

*Mellyet a' szenvedő emberiség iránt viseltető felebaráti
részvételtől 13. esztendei szerencsés próbatételei után
közre bocsájtani kíván a' föntisztelt ns. Csongrád vár-
megyének egyik kites seborvosa: Steinbacher Gottfrid.
1825.*

Nem a' hírvágy vagy a' haszonkeresés, hanem a'
felebaráti belső részvétel, 's a' szenvedő emberiségen
tőlem mint orvostól kitelhető segedelem iránt való for-
ró kívánság birt engem ezen irásom' készítésére, melly-
ben én a' szerfelett pusztító, 's leginkább Csongrád,
Csanád és Békes vármegyében uralkodó halálos pokol-
var' orvoslászmodját adom elő.

Hogy ezt előbb nem tettem, egyedüli oka az: hogy én bizonyost akartam írni; már pedig illy orvoslásmódnak bizonyos és fogatos creje' meghatározására néhány, még pedig szakadatlanul jó kimenetelű próbák kívántatnak. Tizenhárom esztendő' lefolyta alatt vizsgálódva élttem én ezen orvosló szerrel, 's mondhatom olly szerencsével, hogy azon betegek közül, a' kikre ezt alkalmaztam, kezem alatt ezen különben halálos pokolvarban egyetlen egy sem halt meg.

Egész barátsággal közlöm tehát én azt, a' pokolvar' rövid leírásával együtt, a' benne szenvedőknek orvoslási haszonvétele, a' beavatott orvosoknak pedig további vizsgálat végett, forróan kívánván: hogy ezen orvoslásnak másutt is szintugy mint e' környékeken, ugyanazon jóltévő 's bizonyos foganatja légyen.

Azon nyavalya, mellyről a' jelen munkámban értekezem 's mellynek magyar nevezete (mint fennebb említém) *pokolvar*, — németül: *Karbunkel*, — görögül: *anthrax*, — latinul: *furunculus pestilentialis*, tapasztalásom szerint leginkább Csongrád, Csanád és Békés vármegyében uralkodik. Ennek szomorú következése a' halál, 's egy esztendő' alatt több száz emberek lesznek szerencsétlen áldozatjaivá.

Meg kell azonban jegyeznem: hogy ezen ugy nevezett pokolvar igen is nagyon különbözik azon hólyagos tüzes pattanástól, melly noha nem halálos 's kevesebb fájdalmat okoz, ezen a' környéken pokolvarnak neveztetik. Ezen hólyagos pokolvarnak megismerhető jelei ezek: t. i. ez közönségesen a' kezeken 's kezujjakon szokott támadni, 's öt vagy hat nap alatt diónyi nagyságra megnövéen összekékül, 's a' karimája vörösre dagad.

A' fenn nevezett betegséggel én a' következőképen szoktam bánni, ugy mint: felvágván sebmeteszöm-

mel (lancetta) hólyagát, az ollómmal lenyírom, 's napjában kétszer az alábbi első szerrel bekötöm, 's ezzel az orvoslásnak teljesen vége van. Csak azt kell még ide jegyezni: hogy az efféle betegnek a' hideg levegőn járni tilalmas.

Egészen másképp mutatja ki esmértető jeleit ama' gonosz fajta pokolvar, az anthrax; mert az ebbe esendő beteg a' pokolvar' kiütése előtt egy, sőt két nappal is előbb magát lankadtnak, leroskadtnak és étkivárat nélkülinek érzi; megesik mindazáltal olykor-olykor: hogy ezek az előjelek elmaradnak. Többnyire a' homlokon, vakszemeken, arczon, lélekző csőn, 's a' nyak' oldalain; szóval: a' fön 's arczon, támad; harmad napra hasonló a' beoltott 8-ad vagy 9-ed napi himlőhöz, minden tüzes karima nélkül, köröskörül savóval (serum) teljes, sárgás és egy tollvastagságu bőrhólyaggal (mellynek sértetlenül kell maradni), a' hólyag' közepén pedig egy feketélő pont látszatik. A' beteg csak néha érez viszketegséget, 's ottan-ottan éles nyilamlás-forma fájdalmat. Majd a' daganat nőttön nő, ezután annyira: hogy a' sérelmes fő egy tiz, vagy több itezés sajtár' nagyságára felfuvódik. Ekkor a' közepén feketélett pont már el kezd terülni, 's nyolczad napra a' pokolvar' helye egészen feketeleszen, 's a' beteg félre kezdvén beszélni, 11-dik napra (közön-ségesen) meghal.

Ha az orvos az illy beteghez negyed napra hivatik, a' gonosz fajta pokolvar't könnyen megesmérheti, 's az alább megírt melegítő borítgatást (fomentatio) alkalmaztatván tapasztalni fogja: hogy a' pokolvar azon állapotban fog maradni, mellyben azt találta; a' daganat sem fog nőni, a' sebvar pedig néhány nap mulva kezd meggyülni: ez felvágatik, 's helye a' 3-dik számú orvosi szerrel napjában kétszer bekötetvén, az orvoslásnak 14 nap, legfeljebb három hét alatt, szerencsésen vége van. A' meglett, 40 vagy több évű, jól táplált embernél kénytelen voltam már harmadik napra a' 4-dik számú orvossá-

got (belsőkép) használni: ennél nyelvmocsok mutatkozott, a' mi ritkán történt. Illy bánásmód mellett örömmel tapasztaltam: hogy betegem 24 óra alatt jobban, 48 óra után pedig veszedelmen kívül volt.

Az előrebocsátottakból világos: hogy itt minden az anthraxnak igazi megismerésétől függ, a' mi a' fennebbi leírás szerint olly orvosnak, ki a' himlőoltással csak valamennyire is esméretes, nem lesz igen nehéz; mindazáltal az anthraxxali bánás' tekintetében mégis megkell jegyezni: hogy az anthrax néha a' felső 's alsó ajakon is, hova az előbb kiszabott melegítéssel férni nem lehet, szokott támadni: melly esetben én a' 6-ik számú orvosságot lágy melegen egy összegyűrt 's gyakran bemártott pamacsban (compresse) szoktam felrakatni.

Mitől 's mi módon támad az a' halálos pokolvar? mind ez ideig semmikép sem tanulhattam ki; a' leg egészségesebb ember is bele esik, 's pedig gyakran hirtelen; mindazáltal (ha szabad ezt közbe vetnem) a' paprikás, szalonnás, és kövér eledeleknek erre nézve nagy befolyásokat gyanítom, noha a' valóságos oknak kinyomozását az orvosi magosabb tudományra bízom.

Minekutána e' szerint én már mind leírását, mind nekem mindig szerencsésen kiűtött orvoslását ezen gonosz tulajdonságu pokolvarnak világosan előadtam; nem léssen felesleges (úgy látszik) előadnom több eseteket, mellyek az általam gyakorlott módra vezettek, 's annakutána folyvást próbatételeimet szerencsés következéssel jutalmazták.

Első észrevétel.

N.N. mintegy 48 esztendő's korában, midőn épen lakóhelyétől 5 mértföldnyire hivatalosan távol volna, arcájának jobb felén az orr mellett, a' szóba vett po-

kolvar egy kis viszketegséggel támadt. A helybeli seb-
orvos az említett urnak vizsgálatására azt csekély pat-
tanásnak magyarázván, olmos (diachylum) flastrommal ra-
gasztja be. Azonban a nyavalya napról napra annyira
terhesedik, hogy az említett úr 9-ik napra haza térni
kénytelen; hivatnak engemet, a veszedelmet látom:
's mi volt mit tenni? Minthogy az általam kigondolt or-
vosságról még egészen meg nem győződtem, 's egy
gyermekes atyának sorsa szivemen mélyen feküdt, arra
határozám magamat: hogy Bell' 1-ső részre 36. szakaszá-
nak utmutatását kövessék, egyszersmind orvosi ta-
nácsot tartsak. Híjába volt minden; a beteg 11-dik nap-
nak estveli 9-ik óráján meghalt.

Második észrevétel.

Ugyanazon holnapban, u. m. szeptembernek 24-ikén,
egy másik embertársom is ugyanazon gonosz pokolvar'
veszedelmébe esik: ezzel is Bell' előadása szerint bán-
tam; de ez is 13-ik napra ugyanazon pusztító nyavalyá-
nak szánakozásra méltó áldozatjává lett.

Ezen két rendbeli szerencsétlenek' halála olly sziv-
rehatólag érdeklött engem, hogy a Bell által kiszabott
orvoslásmódot elmellőzni 's legelső alkalomkor e helyett
a' magaméval próbát tenni eltökélém.

Harmadik észrevétel.

Ezen nemű pokolvar egy tehetős gazda' kezefején
támadt. Már 11 nap sinlett benne, midőn hozzá hívtam.
Keze nagyon összedagadva, 's rajta, egy két forintshoz
hasonló kereksegre, az anthrax fekete volt.

Itt alkalmaztattam először az általam feltalált or-
voslásmódot, a' melengetős borítgatást éjjelre, 's e'

mellett az 5-ik számú belső izzasztót nappalra rendeltem; 's napjában 2 csésze bodzavirág-theát adattam, 's csudálva szemléltem: hogy betegem 24 óra alatt jobban, 48 óra múlva pedig a' halál' torkából egészen kiragadva volt.; azonban még néhány hétig az orvoslást folytattam. Megjegyzésre méltó: hogy a' meggyógyultnak 4 ujjai meredten maradtak: a' mit kétség kívül az okozott, hogy közbejövetelemig az anthrax nagyon elhatalmazott.

Ezen szerenesés kimenetelü eset után neki bátorodván a' következett 4 hónap alatt még tizenötöt (mindnyájoknak az anthrax az arczon támadt), gyógyítottam ki, 's még pedig minden rossz következés nélkül.

Miután ezen gyógyításmód napról napra bizonyosabbá lett, legkevesebbet sem kételkedtem azt teljes gyakorlásba hozni; 's valóban: ezzel több százakat életben megtartottam. Nagyobb bizonyoságnak okáért a' jelesebbek, 's még életben lévők közül néhányat, kik életüket egyenesen ezen orvoslásmódnak köszönhetik, itt megnevezek, u. m. N.N. vármegyének földmérőjét, akkor 32 esztendőst, ugyanezen vármegye' fő fiskálisának hitesét, a' m. N. N. uraságnál egy irnokot, egy legjobb idejebeli kisasszonyt, 's a' fenn tisztelt m. N. N. uraság' juhász-gazdáját 's a' t.

Mindezeknek 's ezeken felül több százaknak ügye lésem alatt 14 nap, legfeljebb pedig 3 hét alatt, előbbeni egészségök helyreállott: a' minek következésében bátorokodom a' pokolvar' gyógyításának ezen módját a' késő maradékra is által bocsátani.

A' fennebb előadottakon kívül a' pokolvarrali bánásmódnak környülállásosabb előterjesztése nem lehet itt felesleges: A' mint a' pokolvaras beteghez hívnak, azonnali első lépésem az: hogy annak az első számú kenőcsöt, 's a' második számú melengetős borítgatást rendeltem; a' kenőcsöt kerekre kivágott ruhácskára, melly a' sebet egészen belepi, jó vastagon mázelve, napjában kétszer, sőt háromszor is, felrakatom. A' 2-dik számú melen-

getőt pedig a' két első nap éjjel 's nappal minden negyed órában háromszor újítatom : a' harmadik nap már csak nappal tétetem ezt, 's éjszakára csak az első számú kenőcsöt ragasztatom fel; 's így bánok a' 4-dik napon is. Ha pedig az 5-dik napra is fennmaradna a' daganat, a' melengetőt tovább is folytattatom : ez azonban ritka eset. Ekkor a' pokolvarnak a' varát ugyancsak szemügyre veszem; 's ha látom : hogy ez körében tág 's lelohadt, előveszem pincetemet, 's vele felemelvén, azt a' tartó bőrhártyától ólloval szépen elmetsem. Ha pedig ezt egyszerre meg nem tehetem, másszor próbálom. A' sebet azután a' 3-dik számú flastrommal napjában kétszer bekötöm, valamint akkor is, ha a' var még le nem vevődött. A' varat erőltetéssel soha sem veszem le, 's másoknak is tiltom. E' mellett a' beteget 4—5 nap ágyban hagyom, 's az 5-dik számú bodza-theát napjában kétszer adatom. A' vizen kívül másféle italt nem engedek. Ha pedig a' daganat, melly közönségesen negyed 's ötöd napra szokott eloszlani, egészen megszünne, akkor betegem előbbeni életrendjét bizvást folytathatja, 's az orvoslás alól ki kerül.

Ezen szerencsés fölfedezésem, melly szerint 13 esztendő' elfolyása alatt ezen gonosz természetű pokolvarból, a' nélkül, hogy csak egyetlen egy is meghalt volna, számtalanokat kigyógyítottam : olly gyönyörűségemre, olly lelki megnyugtatósomra szolgált, hogy annál fogva megihletetvén : jó Istenemhez fohászkodva felfogadám : hogy az ő szent felsége' kegyelméből még hátra lévő napjaim' folyta alatt az ezen nyavalyába esendőket ezután minden különbség nélkül egyedül felebaráti szeretetből, legkisebb jutalom nélkül, fogom gyógyítani, jelelvén egyszersmind azt is : hogy az előfordulandó esetre nézve a' helybeli gyógyszerárost is mindenre megtanítottam, 's e' mellett a' t. t. lelki pásztorokat minden vallási különbség nélkül megkértem arra : hogy ezen pokolvart ugy is jól esmérő közönséget egyenesen az említett

patikáriushoz, kinél a' szükséges orvosló szerek mindenkor készen találtnak, utasítsák.

Gyógyszerek a' pokolvar, ellen.

1-ső szám.

R. Ungv. Lythargyri unc. unam.

D. in fict.

Sign. Az anthraxra való.

2-dik szám.

R. Specier. Caephal. resol. unc. tres.

Coque in libris decem aquae fluv. vel fontis
ad collaturam libr. octo.

adde:

Aceti Lythargyri unc. unam.

M. D. in olla.

Sign. Jó melegen, a' mint csak elállhatni, minden fertály órában 3-szor, 7—8 szorosán összehajtogatott viseltes gyolcs ruhát bele mártván, az anthraxra kell rakni, hogy vele a' daganat is beboríttassék.

3-dik szám.

R. Ungv. digest. compos. unc. unam.

D. in fict.

4-dik szám.

R. Fructus Tamarind. unc. unam et semis.

Cremor. tartari drach. duas.

Coque per $\frac{1}{2}$ horam ad collaturam unciar. octo.

adde:

Mannae calabrinae.

Salis mirab. Glaub. aa. unc. unam.

Syrupi Rubi idaei unc. unam.

M. D. in V.

Sign. Minden órában fél kávésfundzsával.

5-dik szám.

R. Flor. Sambuci unc. unam.**D.** pro thea.**R.** Aquae flor. Sambuci unc. octo.

Roob sambuci.

Spir. Mindereri aa. unc. unam.

Camphorae gran. sex.

Syrupi Rubi id. unc. unam.

M. D. in V.**Sign.** Minden két órában 2 evő kanállal.

6-dik szám.

R. Aquae rosar. rubr. unc. octo.

Essentiae myrrhae drach. unam.

Aceti Lythargyri drach. duas.

M. D. in V.**Sign.** Pamaecsal borongatni lágy melegen.

F O G L A L A T.

Bevezetés	Lap. 9
---------------------	-----------

I-só s z a k a s z.

A' betegség' leirása	15
Az idiopathicus, vagy magyarországi pokolvar	16
Lépfene-pokolvar	29
Fattyú pokolvar	32
Az anthrax	33
Táragy	34
Üszög	35

II-dik s z a k a s z.

A' pokolvar' természete	35
A' pokolvar' bélyegző tünetények	36
A' pokolvar - mérég	48
A' pokolvarnak egészségbe, vagy halálba való átmenetele	50

III-dik s z a k a s z.

Okfürkészet	55
A' pokolvar' kóertanítmánya	64

IV-dik s z a k a s z.

Jóslat	74
------------------	----

V-dik s z a k a s z.

Óvó módjai	77
----------------------	----

VI-dik s z a k a s z.

Gyógyító módja	79
--------------------------	----

